

БУ СОНДА:

Қатортолга мактублар

Тарбия соати

Шеърият

Наср

Тирик сиймолар

Шахмат конкурси —
90 ғолиблари

Аниқ фанлар академияси

ISSN 0235—1277

ЁШ КУЧ

12 / 1990

Мана, ойномамизнинг шу йилги сўнги сони ҳам қўлингизда. Журналнинг ҳар бир саҳифасидаги матндан то расм ва безакларгача Сиз кўриб турган ручка-мўйқаламу, сураткаш хизматлари ўлароқ юзага чиқади. Таҳририят

ижодий ходимларининг ишонган меҳнат воситалари — шулар. Садоқатли муштарийларимизни 1991 йил билан самимий қутлар эканмиз уларга қарата, «Янги йилда Сизларнинг ҳам қаламингиз ўткир бўлсин!» дея ният қиламиз.

ИНТИЛГАНГА ТОЛЕ ЁР

... Бормашинанинг чириллаган товуши хоңага чўккан сукунатни тилка-пора қилади. Гоҳо асбоб-ускуналарнинг тақиллагани эшитилади. Шуларни ҳисобга олмаса хонада гўё ҳеч ким йўқ дейсиз. Лекин хонада ўн чоғли одам бор. Ҳаммасининг эғнида халат. Оппоқ халат. Уларнинг бири — хипчагина қиз беморнинг тишларини диққат билан кузатди. Бошқалар эса унинг ҳар бир хатти-ҳаракатини кўздан қочирмасликка уринишар эди. Айниқса, Миржамол ака...

Қиз бормашинани тўхтатди. Бемор енгил нафас олди. Унинг юз-кўзларидан мамнунлигини уқиб олиш қийин эмас эди. Қиз яна бир бор ҳозиргина муолажа қилган беморнинг тишини текширгач, бошини аста кўтариб Миржамол акага ҳадик, хавотир билан боқди.

«Бўлди, кўриб қўясизми?»

Домла, талабчан, хато қилса аяб ўтирмайди. Миржамол ака бемор ёнига ўтди. Унинг тишларини узоқ кўздан кечирди.

— Тишингиз росаям бақувват бўлиб кетибди,— деди беморга мулойимлик билан Миржамол ака.

Бемор қизга ва Миржамол акага миннатдорчилик билдириб эшикка қараб юрди.

Лекин қизнинг юзида ҳадик, хавотир ҳамон қотиб турар эди.

Бемор ортидан эшик ёпилди.

— Дурустсан, Насиба, дурустсан!— деди Миржамол ака, кейин кўшиб кўйди — раҳмат, қизим!

Қизнинг лабларига табассум югурди.

— Сизга раҳмат Миржамол ака!..

Бу устоз ва шогирдлар ким дейсизми?

Авалло, устоз ҳақида. Миржамол ака Мир-

ёқубов 1-Тошкент тиббиёт институти стоматология ортопедияси кафедрасининг доценти. ТошМИда стоматология куллийетини ташкил қилганлардан бўладилар. Қўли енгил шогирдлари жумҳуриятимизнинг турли вилоятларида халқ соғлиғи йўлида жонбозлик билан меҳнат қилмоқдалар.

— Биз доцент Мирёқубовнинг шогирдларимиз — дейишади фахр билан улар.

Сиз суратда кўриб турган талабалар: Насиба Эгамбердиева, Умида Шомирзаева, Фазилат Мирзаева, Аббос Сатторов, Дилфуза Деҳқонова, Турдимат Ахатовлар устозлари сингари етук шифокор бўлиш орзусида астойдил, кунт билан ўқиб-ўрганмоқдалар...

Интилганга толе ёр!

Анатолий КУДРЯШОВ суратга олган.

ЭРТАМИЗ САОДАТЛИ БЎЛАДИ

деди суҳбат чоғида Андижон вилояти Избоскан ноҳияси Халқ таълими бўлими мудир Аҳмадҷон ҚОСИМОВ

Янги йилнинг кириб келишига ҳам санокли кунлар қолди. Яқин-яқингача бундай пайтларда «Ғалаба рапортлари» ёмғирдек ёғилар, «Меҳнат вахта»сида жавлон урардик. Маориф соҳасида ҳам турли-туман рапортлар бемаза қовунинг уруғидек кўпайиб кетган эди. Бугун ўша «Ғалаба рапортлари»нинг маҳсулидан роса «баҳраманд» бўлаяпмиз. Миллий низо-лар, жиноятчиликлар авжига миниб юракларни олдириб қўйдик, бегуноҳ кишиларнинг қони тўкилганлигига шохид бўлиб турибмиз. Энди бунга танқислик қўшилди. Магазин пештахталаридан аста-секинлик билан гоҳо арзимагандек туюлган нарсаларни топиш маҳол бўлиб қолаяпти. Бунга ҳам балки чидаш, тишни-тишга қўйиш мумкин. Аммо, энг ёмони, одамлар ўртасида меҳр-оқибат ҳам танқис бўлиб бораёпти. Буларнинг илдизи ҳақиқатдан ҳам турғунлик йилларига бориб тақалади. Маориф соҳасини ҳам кўзбўямачилик, лоқайдлик ўзининг даҳшатли домига тортган эди. Ўқувчиларга юзаки билим берилди, сифатга эътибор берилмади. Оқибатда мана нима эккан бўлсак шуни ўраёпмиз.

Лекин... тан олиш керакки, халқ таълими аста-секинлик билан бўлсада қусурлардан қутулиб келмоқда. Айниқса, бу йил халқ таълимида қайта қуриш бошланди деб айтиш мумкин. Кимларгадир менинг бу гапим ўша яқин ўтмишдаги «Ғалаба рапорти»ни эслаб юборгандир. Эҳтимол. Бироқ мен фикримни мисоллар билан асослашга ҳаракат қиламан. «Жумҳуриятимизнинг миллий, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий тараққиёти бевосита мактабга боғлиқ». Бу жумла сизга таниш. Эсладингизми? Мен уни Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг «Келажакимиз — мактабда» деб номланган СССР ва Ўзбекистон ССР халқ депутатлари, маҳаллий советлар депутатлари, жамоатчилик ташкилотлари, министрликлар, идоралар, корхоналар ва кооперативларнинг раҳбарлари, меҳнат коллективлари, адабиёт ва санъат арбоблари, халқ таълими ходимлари, оналар жамоатчилиги, кўп миллатли жумҳуриятимизда истиқомат қилувчи барча меҳнаткашларига Мурожаатномасидан олганман ва уни қувонч билан тез-тез такрорлайман.

Тўғри, ҳар қандай ҳужжат амалий самара бермаса у оддий кераксиз — бир қоғоз бўлиб қолаверади. Хайриятки, мазкур Мурожаатнома ундай бўлмади, у одамлар қалбида ўз акс-содосини берди. Мен буни ноҳиямиз мактабларини моддий техника базаси сезиларли даражада мустаҳкамланганида кўра-

ман. Хусусан, 45 мактабимизнинг ярмига яқини бу йил «Правец» маркали компьютер билан таъминланди. Тўғриси айтсам, биз ҳали бери компьютер ололмасак керак деган ўйда эдим. Хайрият, янглишган эканман. Ноҳиямиздан сайланган депутатларнинг сая-ҳаракатлари билан кўп йиллик орзуларимиз амалга ошмоқда. Бу эса Мурожаатнома оддий қоғозга айланган қолмаганлигига далолатдир.

Бизда «яхши яшамоқ учун яхши ишламоқ керак» деган нақл бор. Тўғри гап, доно гап. Лекин бу нақлнинг ҳаётда қандай қўлланилаётгани ҳақида кўп ва ҳўп тортишиш мумкин. Мен ёмон ишлаётганларнинг анча-мунчалари ҳам шохона яшаётганларини кўзда тутаяпман. Аммо бу бутунлай бошқа мавзу.

Ўқиш ҳам меҳнат. У ҳам ҳар қандай меҳнат сингари рағбатлантиришни талаб қилади. Кейинги пайтларда мамлакатимизнинг турли жойларида аълочи ўқувчиларга стипендия берилганлиги ҳақида ёзишмоқда. Стипендияни ўзига тўқ, банкда жаражарақ пуллари бор корхоналар, хўжаликлар тўлар экан. Бу ўринда «нега?» деган савол туғилади. Бугун ишлаб чиқаришга мураккаб техникалар кириб келаяпти. Уларни ким бошқаради? Ҳозир мактаб партасида ўтирган ўқувчилар-да. Агар уларнинг билими чуқур ва пухта бўлмаса, ақли техникани бошқара оладиларми? Йўқ, албатта! Ахир Чернобыль атом электр станциясидаги, Бошқирдистондаги нефть қувури фалокати ва бошқа биз билган ва билмаган фалокатларнинг негизда билимсизлик, масъулиятсизлик ётмаяптими? Модомики шундай экан, бундай фалокатларнинг келгусида такрорланмаслигининг бош кафолати бўлажак ишчи ва инженерларнинг мактабда пухта билим олишига эришиш. Зеро, Мурожаатномада айтилганидек, бугунги мактаб ўқувчилари келажакда ишлаб чиқаришдаги яратувчи инсонлардир.

Демак, корхоналар аълочи ўқувчиларга стипендия тўлаб тўғри қилаяптилар. Хайриятки, бизнинг ноҳиямизда ҳам узоқни ўйлаб иш кўрадиган хўжаликлар ва раҳбарлар бор экан. Мичурин номли боғдорчилик ва кўчатчилик совхозининг директори Адҳамбек Ҳамроқулов совхоз ҳудудидаги 30-мактабнинг аълочи ўқувчиларини ҳар ойда стипендия билан таъминлашга қарор қилганликларини маълум қилди. Совхозда бу фикрга тасодифан келишгани йўқ. Бу борада маълум тажрибалари бор. Утган йили мактабнинг 30 нафар ўқувчисининг ўқишдаги ютуқларини тақдирлаб Москвага бепул йўлланма билан мукофотлашган эди. Бундан ташқари шу совхоз ишчилари фарзандларидан саккиз нафари олий ва ўрта махсус ўқув юртларида шу хўжалик стипендиясини олиб ўқимоқда.

Ўзбекистон ССЖ халқ депутати Алишер Тиллабоев бошчилик қилаётган Абдусамат Тиллабоев номли жамоа хўжалигида ҳам аълочи ўқувчиларга стипендия тўлаш йўлга қўйилган. Дарвоқе, бу хўжаликда ҳам ўқувчиларга, маорифга эътибор ҳамisha юксак бўлиб келганлигини алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиман. Бу борада самарали иш олиб бораётган вилоят ремонт-механика устахонасининг бошлиғи Урмонжон Исоқов, ноҳиялараро улгуржи-савдо базаси мудир Каримжон Тўхташловларнинг номларини ҳам миннатдорчилик билан тилга оламан.

Мен хизмат юзасидан мактабларда бўлганимда ўқувчилар ва ота-оналар билан суҳбатлашаман. Улар жорий этилган янгиликдан мамнун эканликларини айтишмоқда.

Олдинги даврларда халқ таълими соҳасида йўл қўйилиб келинган бир камчилик борки, у ҳали ҳам бартараф этилмаган. Биз ўқувчиларни пулга ўргатмайлик деб, бозорда нон, помидор ва ҳоказо сотиб юрган болаларни таъкиб қилдик. Таъқиқладик. Болани ҳаётга тайёрлаш ўрнига ундаги қизиқишни сўндирдик. Ваҳоланки, бизга бугун ишбилармон кишилар ниҳоятда кераклигини ҳаётнинг ўзи кўрсатди.

Бозор иқтисодидаги ўтишимиз эса боладаги айнаи шу хусусиятларни ривожлантириш, тарбиялаш лозимлигини тақозо қилмоқда. Биз бу ишга кечикмай киришамиз.

Ўрни келиб қолгани учун мен ноҳиямиз халқ таълимидаги ишлар ҳақида бироз тўхталмоқчиман. Ноҳиямиздаги 5, 12, 23, 42, 43-мактабларнинг номлари ўзгартирилиб, уларга ўзбек халқи ичидан етишиб чиққан буюк кишиларнинг, яъни Улуғбек, Беруний, Абдулла Қодирий, Шайхзода, Бобур номлари берилди. Алишер Навоий номли, Фурқат номли, Улуғбек номли мактабларда эски ўзбек тилини ўрганиш курслари ташкил этилди. Она тили ва адабиёти ўқитувчиларидан уч нафари эски ўзбек ёзуви қайта тайёрловдан ўтиб гувоҳнома олдилар. Боболаримиз ёзувини ўрганиш ўқувчиларимизга бир неча минг йиллик тарихимизни ўрганишга, улкан маънавий бойликларимизни ўзлаштиришга кенг имкон беради.

Гапирман десак гап кўп, режалаштириб қўйган ишларимиз ҳам мўл, камчиликлар ҳам етарлича, бевозта қилиб турган муаммолар ҳам бир талай. Мисол учун кичикинтойларни боғча билан таъминлаш, мактабларни бир сменада ўқишга ўтказиш ва ҳоказо. Биз ана шу муаммоларни вақтни қўлдан бой бермай ҳал қилишга ўрганишимиз керак. Ана шунда эртанги кунимиз бахтли-саодатли бўлади.

Ш. АКБАРОВ ёзиб олди.

Избоскан ноҳиясидаги 26-мактабнинг ўқитувчиси Зокиржон Мирзаҷонов болаларга ЭҲМ билан ишлашни ўргатмоқда.

ТҮЙДАГИ ҮЙЛАР

Гўзал водий номини олган вилоят ёшлар уюшмаси ташкил топганига 70 йил тўлди. Бу тантана Фарғонада кенг нишонланиб, чинакам байрамга айланиб кетди. Мухбиримиз ана шу ёшлар байрамининг ташкилотчиларидан бири — вилоят комсомол қўмитасининг котиби Юлдузхон Султонова билан сўхбатлашди.

Мухбир: — Юлдузхон, аввало сизни ва сиз орқали барча вилоят ёшларини «Ёш куч» журнали номидан байрам билан табриклашга ижозат берсангиз.

Ю. Султонова: — Раҳмат. Бу ҳаммамизнинг умумий байрамимиздир.

М: — Одатда бирон-бир сана нишонланаётганда олис хотиралар жонланиши табиий. Сўхбатни Фарғона комсомолининг шаклланиш палласи, шу қўтлуғ иш бошида турган бугунги комсомол ветеранларининг ғайрат-шижоати, олиб борган ишларидан бошласак...

Ю. С: — Тарихчиларнинг шоҳидлик беришича, Фарғона вилояти комсомолининг шаклланиш палласида бор-йўғи 800 нафар йигит-қизлар бўлган. Бугунги кунда эса унинг сафларида 300 мингдан ортиқ ёшлар бор. Вилоят комсомоли қаҳрамонона ишлари бой солномага эга. У комфирқа раҳбарлигида Фарғона водийсида Совет ҳокимиятини мустаҳкамлашда кўмаклашган, завод-фабрикалар бунёд этган. Суронли уруш йилларида Ватан ҳимоясига отланиб чин ватанпарварлик намунасини кўрсатган. Урушдан кейинги йилларда комсомол-ёшлар ўз қалб қўрларини, ғайрат-шижоатларини халқ хўжалигини тиклаш, саноатни, пахтачиликни ривожлантиришга бахшида этдилар.

ВЛКСМнинг 70 йиллик тарихи мобайнида бир неча комсомол авлоди алмашди. Уларнинг бари вилоят комсомоли солномасида муносиб ўрин қолдирди.

Тарих ҳақида сўз очдингиз. 1919 йилнинг охирида вилоятдаги кўпгина ёшлар ташкилотлари ташкилий даражалари ҳамда олиб бораётган ишларига кўра коммунистик ёшлар уюшмаларига яқинлашиб қолдилар. Шу боис, водийда ёшлар уюшмаларини комсомол ташкилотларига айлантириш борасида кенг миқёсда ишлар олиб борилди. Уларнинг тузилиши маҳаллий фирқа органлари ташаббуси ва раҳбарлигида, РКП(б) Туркистон ўлка комитетининг фаол кўмагида ўтди. Аини Туркўлка комитетининг таклифига кўра, РКСМ Тошкент қўмитаси Туркистон комсомолининг I съездини чақириш бўйича муваққат ўлка бюросининг ваколатини олди.

Шундай қилиб Фарғонада биринчи комсомол ташкилотлари тузилди. Вилоят комсомолини тузиш жараёни осон кечмади. Ёшларни фаол ижтимоий-сиёсий ҳаётга, комсомолга жалб этишда Ҳасан Содиқов, Ғофир Султонов, Уринбой Ашуров, Баҳодир Махсумов, Исмоил Алиқулов, Л. Нетесова каби тарғиботчилар кенг тушунтириш ишларини олиб бордилар. Уларга тўртта шарқ тилини яхши эгаллаган большевик Ф. Н. Поздняков раҳбарлик қилди.

Фарғонада бошланган иш кейинчалик Қўқон, Марғилон шаҳарларида, Ермозор, Бешбола, Қизилқия, Чимён, Бешариқ қишлоқларида давом этди.

Шу тарзда вилоят бўйлаб комсомол ҳаракати авж олди. Йигит ва қизлар комсомол сафига ўтар эканлар, аини шу ташкилот уларнинг қизиқиши, манфаатларига мос эканини ҳис қилардилар. Шуни ҳам айтиб ўтиш лозимки, аввалига вилоят комсомол ташкилотлари тарқоқ бўлиб, ягона ташкилий марказга бирлашмаган эдилар. Барча ташкилотларни ягона қилиб бирлаштириш вазифаси вилоят комсомол съезди зиммасига тушди. Биринчи съезд (конференция) Қўқонда 1920 йилда ҳозирги Давлат Банки конторасида ўтказилди. Унга Андижон, Қўқон, Наманган, Фарғона, Хўжанд комсомол ташкилотларидан келган 25 нафар делегат қатнашди.

Фарғона комсомол ташкилоти шу йўсинда ташкил топган эди.

М: — Вилоятдаги дастлабки комсомол етакчиларини ҳам эслаб ўтсак...

Ю. С: — Уларни эслаш ҳам қувончли, ҳам ғуссали. Нега дейсизми? Комсомол ишига бутун ҳаётини тикканларга издош эканлигинг қувончли бўлса, улардай ёшларнинг ишончини қозона олмаётганинг одамни ўйлантиради.

ёки ворислик мащаккатлари

ФАРҒОНА КОМСОМОЛИ — 70 ЁШДА

Вилоят комсомоли солномасида фаолияти бутун бир саҳифаларни ташкил этувчи Абдулла Набиев, Аҳмаджон Рўзиматов, Ғоуб Боқиев, Баҳодир Мақсудов, Нуриддин Улмасов, Ғофур Султонов, Владислав Сурвиллоларнинг олиб борган ишлари ҳақида соатлаб гапириш мумкин.

Асрлар давомида хўрланиб келган хотин-қизларнинг қадр-қиммати учун бош кўтариб чиққан Тожиҳон опа Шодиева-чи?

Ёшлар орасида эски тузумга иҳлос кучайтирилаётган бугунги кунда биз Тожиҳон опа Шодиеваларнинг жаҳолат дунёсидан қандай матонат билан бош кўтариб чиққанини унутмасак яхши бўларди. Кўпинча мен ёшлар орасида бўлганимда пана-пастқам жойлардан «Янги тузум бизга нима берди, паранжисини ёққан аёллар илгари паранжисини ёққан бўлса, энди ўзини ёқаяпти-ку?» деб илмоқли саволлар беришади. Мен уларга айб тузумдагина эмаслигини уқтирмоқчи бўламану, ўйлаиб қоламан.

Мана «Ёш куч»да жаҳолат ботқоғига ботган оила-лар ҳақида кўп мақола, хатлар босилади. Тан олайлик, инқилобдан бурун жаҳолат дунёсининг аламзадалари, қурбонлари қанча кўп эди-ю...

М: — Уша суронли йилларда эл орасида «Ширин жонимдан кечиб Комсомолга қўл қўйдим»,

деб бошланадиган қўшиқ расм бўлгучи эди. Ҳозирги кекса авлод ҳам ўз даврининг комсомолини ўтирак ташкилот сифатида ҳурмат билан эсга олади. Бугун раҳбарларнинг югурдагига айланиб қолган баъзи комсомол ташкилотларининг котибларини кўриб, беихтиёр уларнинг 30-йиллардаги колхоз раисини қалтиратиб, тик турғазган издошларини эслайсан киши...

Ю. С: — Бу ҳақда мен ҳам кўп ўйлаганман. Менимча, бунинг объектив ва субъектив сабаблари бор. Уша суронли йилларда янги тузумни олқишлаганлар, унинг ҳимоясига отланганлар асосан ёшлар бўлган. Чунки ёшлик — бу довураклик, янгиликка ўч фасл-дир. Ҳозир, бугунги кунда партия ва комсомолларнинг сони қарийб баравар. Лекин 30-йилларда партия ячейкалари, коммунистлар сони саноқли бўлган. Шундай шароитда бодрокдай соат сайин тузилиб, кўпаяверган комсомол ячейкаларининг обрўси албатта салмоқли бўлган-да. Қолаверса, давр ҳам бош-қача эди.

Кейинчалик, партия мавқеини мустаҳкамлаб олгач, комсомол «эгар»дан туша бошлаган. Ҳолбуки, у ҳам алоҳида фирқа каби мустақил иш юритадиган бўлиши лозим эди. Унга ана шу мустақиллик берилмади. Натижада...

Ҳозир қайта қуриш шарофати билан комсомол ўз мавқеини тиклай бошляпти. Ажабмас, у яна ўзининг илгариги шуҳратини тикласа.

Уша йиллари комсомол ўзини кўрсатадиган майдон, жабҳа ҳам сероб эди. Бугун жамиятимизни таназзулга етаклаган жиҳат — бошқарув аппаратининг беҳисоблиги, юзлаб керакли-керакмас маҳкамаларнинг мавжудлиги ҳам комсомолнинг обрўси пасайишида «ўз хиссасини» қўшди.

Вилоят комсомолларининг ўша йиллардаги меҳнат жабҳасига бир назар ташлайлиг-а...

1920 йиллар. Вилоят комсомоллари Фарғона водийсидаги илк темир йўл — Искобил-Қизилқияни қуришда фаол иштирок этишиб, ўзларининг илк сиёсий етуқликларини намойиш қилишади. Айни шу йилларда синфий курашнинг ўчоғи сифатида очликка қарши

кураш кучайган бўлса, вилоят комсомоллари озиқ-овқат отрядлари сафида шу мақсадда фаолият кўрсатадилар.

1921 йил. Вилоят комсомолларининг диққат-эътибори саводсизликни тугатишга қаратилади.

Янги иқтисодий сиёсат (НЭП) даврида комсомол ташкилотлари ишчи, ўсмир ва ёшларни ишга жойлаштириш, меҳнатини муҳофаза этишдаги иштироки унинг обрўсини кўтариб, сафларини кенгайтди.

1925 йил. Вилоят комсомоли ҳаётида 10-мартда Қўқон шаҳрида очилган биринчи вилоят комсомол конференцияси муҳим ҳодиса бўлди. Конференция делегатларини Акмал Икромов қутлади. Конференцияда вилоят комсомоллари олиб борган ишларга юксак баҳо берилди ҳамда қишлоқ ячейкаларини мустаҳкамлаш, уларнинг ер-сув ислоҳоти, пахтачиликни ривожлантиришдаги вазифалари белгилаб олинди.

1926 йил. Давлат ва хўжалик қурилиши ишларида иштирок этиб, тажриба тўплаган вилоят комсомол ташкилотлари ленинча индустриалаштириш планини амалга оширишга киришдилар.

Жумҳуриятда стахановчилик ҳаракатининг ташаббускорлари ҳам вилоят комсомоллари бўлди. ЎзЛКСМ нинг VII съезидида Ўзкомпартия Марказ-қўмининг саркотиби Акмал Икромов бу ишга юксак баҳо берди.

Вилоят комсомоли тарихида унинг Катта Фарғона канали қурилишидаги иштироки ёрқин саҳифаларни ташкил этади. Канал қурилишида 73 минг комсомол аъзоси иштирок этди. Кейинчалик, уларнинг 419 нафари орден ва медаллар билан тақдирландилар.

Хуллас, бир сўз билан айтганда, 70 йиллик тўйини ўтказаётган Фарғона комсомоли ҳақида жуда узок суҳбатлашиш мумкин.

М: — Суҳбатимизни редакция архивида сақланаётган қуйидаги суратлар давом эттиради, деб ўйлаймиз.

Юлдузхон, гўзал вилоятнинг ажойиб ёшлари комсомол тарихининг янги саҳифаларига ўзларининг ўқиш ва меҳнатдаги зафарларини ёзажакларига шубҳа йўқ.

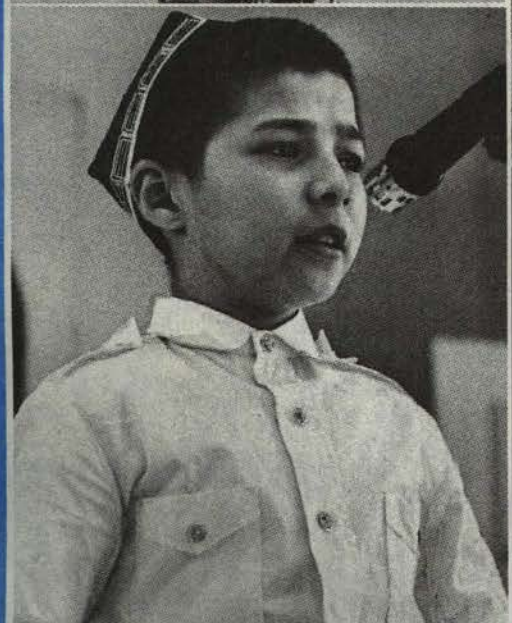
Ю. С: — «Ёш куч» журнали бундан кейин ҳам вилоят ёшлари ҳаёти ҳақидаги ҳикоясини давом эттиради, деб умид қиламиз.

Суҳбатдош: З. СОДИҚҲУЖАЕВ

КИТОб - БИЗНИМ

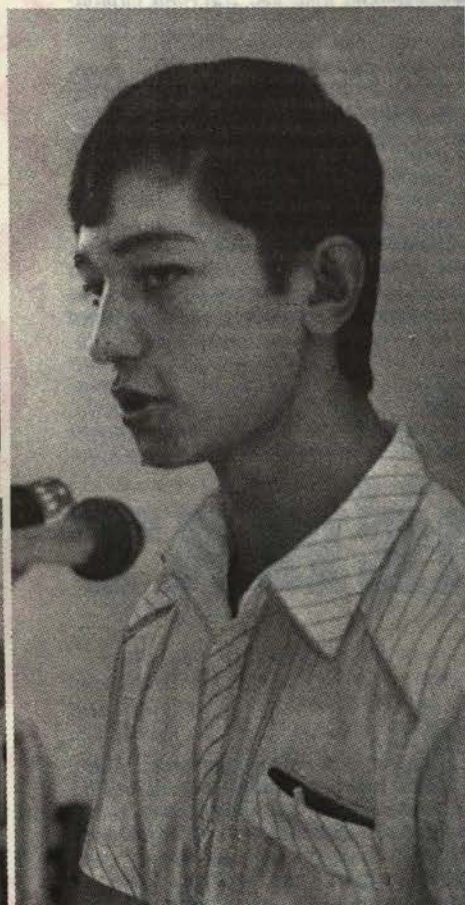
Яқинда Тошкентда ўтган болалар ва ўсмирлар учун китоб ҳафталиги ёш китобхонлар учун катта байрамга айланиб кетди.

ДУСТЛИК

Хафталик қатнашчилари сеvimли шоир ва ёзувчилар билан учрашдилар, мутолаа қилган асарлари ҳақида фикр алмашдилар. Китоб байрами туггани йўқ. У давом этаверади.

Равиль Альбеков суратлари.

Кўндан буён бировга айтолмаган гапларимни Сизларга ёзаяман. Виждоним азобда, лекин не қилай? Инсон кадр-қиммати шу бўлса...

Узим ўшликман. Жиззах политехника институтини тугатганман. 1986 йили бир қизни севиб қолдим. У ҳам ўшлик, Жиззахда ҳамшира бўлиб ишларди. Бирга турмуш қурмоқчи эдик. Аммо у ўз ўзидан дом-дараксиз йўқолиб қолди. Ишхонасидагилар Тошкентга турмушга чиқиб кетди, дейишди. Тақдирга тан бериб ўқишимни ўқиб юравердим. Орадан 2 йил ўтгандан сўнг М.ни бехосдан институтига олдиди учратиб қолдим. Дўстона сўрашдик. У мендан кечирим сўради. «Қизиқ экансиз, қўйинг бу гапларни, сиз бахтли бўлсангиз бўлди», — дея боласини қўлимга олдим. Уғил экан. Йўл юриб чарчагани учун ижарада турган хонамга олиб келдим. Биргалашиб овқатландик. Ҳамсухбат бўлдик. Кейин уларни кузатиб қўйдим. Орадан 20 кун ўтгандан сўнг М. юклари билан менинг олдига ёрдам сўраб келди. У турмуш қурмаган, ўшанда бир йигитнинг ширин гапларига алданиб номусини йўқотган экан. Йигитнинг оиласи, 4 нафар фарзанди бор экан, бир кун «Мени тинч қўймасанг, болангга қўшиб ўлдираман», деб ҳайдаб солибди. М.нинг онаси, акаси бу ҳақда билшар экан. Акаларининг юзини ерга қаратгани учун улар сингисини Тошкентга ташлаб кетишибди. Кўп қийинчиликлар кўргач ўғлини болалар уйига ташлаб, ўзини нобуд қилиш ниятида экан.

Фарзанд — бир норасида. Унда нима гуноҳ? Ахир қандай қилиб одам ўз фарзандини ташлаб кетади? Кимлардир тирноққа зор бўлса, кимдир

лишлигимни сўраётганлигини айтиб қолди. Мен М.ни урушиб бердим. Бу нарса билан шугулланмайман, бошқа бу ҳақда гапирманг, дедим. 3—4 кун ўтгандан сўнг М. яна шу тўғрида гап очди. Агар топиб келмасангиз, бизни ҳайдаб юборишса қиш кунни қаерга борамиз, деб йиғлади. Эргалаб уй эгаси қўлимга 50 сўм пул берди. Бир иложини қиларман, деб ўқишга кетдим. 4 кун шу гапни айтиб юравердим. У киши эса ҳар кун менидан сўрар эди. Охири, бир нотаниш болага шу пулни бердим. У эса қаёққадири кетиб, менга бир салафан қоғозга ўроғлик нарса олиб келди. Унинг кўзлари қизариб кетган, кулиб туриб «зўридан», деди. Мен дарҳол уй эгасига олиб келдим. У киши кўриб, «ие, бу наша эмас, йўнғичканинг барги-ку, менга бундан керак эмас, пулимни қайтиб беринг», деди. Мен унга ҳозир пулим йўқлигини, кейин топиб беришлигимни айтиб, олдидан чиқиб кетдим. Ҳалиги нарсени эса М.га бердим.

Эргаси кун-ку эгаси бизни ҳақоратлаб ҳайдаб чиқарди. Ташқари совуқ, қор ёғилди. М.нинг ўғли иситмалаб касал бўлиб қолди. Шаҳарда жойлашган ишчилар ётоқхонасига келиб, комендантга дардимни айтдим. Оилам билан кўчада қолдим, дедим. Комендантнинг раҳми келиб, гарчи ётоқхона оилаликлар учун ман қилинган бўлса ҳам, бир хонасини бўшатиб берди. Биз шу ерда яшай бошладик. М.ни вақтинчалик болалар боғчасига ҳамшира қилиб ишга олишди. Уғли ҳам ёнида бўлди. М. ҳар доим мен билан жанжаллашадиган одат чиқариб олди. Уғли тагини ҳўл қилиб қўйса, итдан тарқаган етимча, деб бошига урар эди. Мен

Эргалаб турсам, ўғлини боғчага ташлаб келибди. Узи ўтириб яна сайрапти. Яна индамадим. Юзқўлимни ювиб нонушта ҳам қилмасдан институтга имтиҳон топширган кетдим. Автобус бекатига бориб орқамга қарасам М. ҳам келатган экан. Ишгадирди, деб ҳаёл қилиб туравердим. Бир ордан сўнг қарасам М. иккита милиция ходимига бир нарсаларни тушунтириб, олдига солиб кетяпти. Индамасдан мен ҳам уларнинг орқасидан юрдим. Хонага кирдик. Шу вақтда М. бу наша чекади, соғади ҳам, кеча наша чекиб олиб мени роса урди, деб диван тагидан салафанга ўроғлик нарсени олиб берди. Оғзим очилиб, ҳангу-манг бўлиб қолдим. Наша хонамда сақланаётганлигидан беҳабар эдим. М. сочини юлиб, муттаҳамчилик қилди. Милиция ходимлари унинг гапини маъқуллади. Ишим терговга оширилди. 1 сутка ўтирдим. Терговчи тилхат орқали мени қўйиб юборди. 3 та имтиҳондан қарз бўлиб, қишқи сессияни ҳам тугатдим. Бир танишимникида вақтинчалик яшадим. М. мени ўша ерда ҳам тинч қўймас эди. Шу вақтда онам Ушдан келиб қолди. Оножоним М. билан бўлган муносабатимни билар, дастлаб айтганимда аввалига уришиб берган, кейин эса: «Уғлим, нима қилсанг ҳам ўзинг биласан, бировга яхшилик қилиш яхши, биронинг дардига малҳам бўлиш ҳамманинг ҳам қўлидан келарман», лекин яхшиликни билганга қилиш кераклигини унутмагин. Аммо, мен сени ўқишин битгандан кейин уйлайман, элга дастурхон ёзаман. Кейин ким билан яшасанг яшайвер», — деган эдилар. Бу гапни М.га ҳам айтган эдилар.

Терговга онам билан бирга бордик. М. ҳам ўтирган экан. Уғли мени кўриб, «Дада» деса, юзини беркитиб, «У сенинг даданг эмас, сенинг даданг ташлаб кетган, тушундингми?» деди. Онам индамасдан олдида уйиб кетди. М. қимирлаб ҳам қўйгани йўқ. Кечга яқин онам билан турган ерга М. келди. Нега наша билан қўлга тушган одам бу ерда ўтирибди, деб роса тўполон қилди. Уйнинг эгаси, онам ўрнидан туриб М.га яхши гапириб, дастурхонга ўтказишди. Онам бечора, иссиқ чой бериб, олинг қизим, бу кўргилик, болангизга овқат беринг, деб меҳрибончилик қилди. М. қорнини тўйгазиб олиб, яна ғалва чиқарди. Онамни сенсираб, ҳақорат қилди. Онам охири чидамасдан, кун совуғига ҳам қарамасдан М.нинг уйига — Ушга кетди. 3 кундан кейин онам М.нинг акаси билан келди. Акасининг олдида М. қилмишига пушаймон бўлди. Акаси уни терговга олиб борди. М. терговчига бошқатдан кўрсатма берди. Юзма-юз қилдирганда эса, уй эгаси тониб юборди. Суд мед. экспертизаси мендан ҳеч қандай гуёҳандлик асоратини топа олмади-ю, лекин М.нинг биринчи кўрсатмаси асосида барибир жиноий жавобгарликка тортилди. Ишим судга оширилди. М.ни эса акаси уйига олиб кетди. Судга икки марта чақиртириб, келмади. Узим бориб, айтиб келдим. Хўп, телеграмма келса бораман, деб яна келмади. Охири, гувоҳларсиз суд қилинишга рози бўлдим. Судда ҳам рост гапни айтдим. Суд ҳайъати менинг ёшимни, бўйдоқлигимни, талаблигимни инобатга олиб, қонунда белгиланган 1 йил 6 ойлик муддатни 1 йилга кечиктириш билан хукм чиқарди. Ҳақиқат эгилди, лекин синмайди. Аммо, бу менга бир умрлик пешонамга босилган тамга бўлиб қолди. Шаҳарда юрсам ҳамма, «ана наркоман келаяпти» дегандек туюлади. Виждоним қийналади. Ёшлигимда онам: «Болам, ўзингни ўйлама, ўзгани ўйлаб яша», деб насиҳат қилар эдилар. Мана, 26 ёшимда биронинг юзини «оқ» қилиб, ўз юзимни «қора» қилдим.

Инсонга бўлган меҳр-оқибат, инсоннинг кадр-қиммати қани? Ахир бир расвонинг йўлини тозалаб, ҳаёти изга тушиши учун курашган эдим-ку? Беғуноҳ туғилган норасидага меҳр қўйиб, бошини силлаганимнинг оқибати шуми? Йўқ, мен миннат қилмайман. Биз инсонмиз. Инсон кадр-қиммати-ни оёқ ости қилиш — бу муттаҳамлар иши. М. мени бошимга кўп кулфат солди. Мен эса хафта эмасман. Уша йили Ўзбекистонда 175 та аёл ўз жонига қасд қилган экан. Мен эса мана шу рақам биттага кўпаймаганлиги учун хурсандман. Майлига, М. қаерда бўлса ҳам омон бўлсин. Чунки у ким бўлишидан қатъий назар инсондир!

Ҳозир ўз ихтисосим бўйича ишлаяман. Лекин «ўтган кунлар»ни эсласам, тўғри иш қилганманми ёки йўқми, деган саволга жавоб тополмай қоламан. Агар журнал орқали тенгдошларимга мулоқот тарзида босиб чиқарсангизлар, уларнинг фикрларини билишни жуда-жуда истар эдим.

Шавкат ОБИДОВ

ДИЁНАТ ВА ХИЁНАТ

ташлаб кетса. Йўқ, бунга йўл қўйиш керак эмас, қандай қилиб бўлса ҳам унга ёрдам бериш керак. Ахир ўлимдан бошқасининг иложи бор-ку! Шу хаёллар билан унга ёрдам бермоқчи бўлдим...

Хуллас, у менинг хонамда 10 кун турди. Мен эса курсдошларимникида ётиб юрдим. Сўнг ўз розилиги билан уйига, Ушга олиб келдим. 60 лардан ошган кампир онаси шўрлик қизини кўриб, ўзини йўқоғиб қўйди. Акалари эса ундан юз ўғирлиқни. Мени эса яхши қарши олишди. Кечқурун онасига ўзимни таништирдим. Акасига ҳали уйланмаганлигимни, студент эканлигимни, олдин сингисини билан юрганлигимни, ҳаммасини гапириб бердим. Ва М. энди шу ерда — онасининг олдида қолишлигини, уни кечирিশларини илтимос қилдим. Акаси менга миннатдорчилик билдириб, сингисининг бу ердан кетишлигини қатъий айтди. Қишлоқда М. Тошкентга турмушга чиқиб кетди, тўйини ўтказиб келдик, деб айтишган экан. Мен худди унинг эри бўлиб келиб, юзини очиб қўйибман. Шунинг учун акалари мендан жуда миннатдор бўлишди...

Хуллас, М.ни уйга қўйишмади. Мен билан бирга яна Жиззахга қайтиб келди. 1988 йилнинг сентябрь ойлари эди, қон босимим ошиб касалхонага тушиб қолдим. Шу вақтда М. қидириб ижара уйи топилди. Уй бекасига оилани эканлигини, эри (яъни мен) студентлигим ҳақида гапирибди. Уй бекаси, майли, сизларнинг пулинглар керак эмас, шу уйимга қараб турсаларинг бўлди, дебди. М. хурсанд бўлганидан менинг чамадонларимни, ўзиникини олиб кўчиб келибди. Кейин касалхонага бориб, «Биронинг уйига бир болам билан ўзим қандоқ сизгаман, бошимда эрим бўлмаса, одамлар нима дейди, сиздан илтимос, мен билан яшанг, сизга осилиб олмайман, бошқа қизга уйланавера-сиз, фақат биз билан шу ёзгача яшаб туринг» деб йиғлаб қолди. Нима дейишни билмай, очиғи, унга раҳмим келиб рози бўлдим. Касалхонадан чиққач М. билан тўғри «янги хона»га бордик. Хонамиз яхши безатилган. Лекин, менга уй эгаси ёқмади. Ёши 60 ларда бўлган бу киши бозорда атторлик қилар экан. Хотини ўзидан 25—30 ёшлар кичик, 2 ўғли, 2 қизи бор.

Хуллас, уй ишларига ёрдамлашиб, ўқишга бориб-келиб юравердим. Бир кун М. менга уй эгаси гуёҳанд эканлиги, хотини мендан наша олиб ке-

ёки ўшлик
йигитнинг
азобли
ўйлар...

бунга чидамас эдим. Унинг ўғли, зеро, мен уйланмаган бўлсам ҳам ўз ўғлимдек бўлиб қолган эди. Хонага кириб келсам «дада» деб эмаклаб олдимга келарди.

Бирдан ҳамма яхшиликларимнинг охири ёмонлик билан тузати... Шу йилнинг февраль ойида кечаси соат бирларда М. билан жанжаллашиб қолдик. Жанжалнинг сабаби, ўғлини «хароми», «етимча», «жонимнинг эгови» деб уриб йиғлагани учун эди. Узимни боса олмай бир шапалоқ урдим. Ярим тунгача сайраб чиқди. Индамадим.

МАКТУБЛАР

Бизда ўқиган қизларни камдан-кам келин қилишади. Шу сабабли қишлоғимизда олий ўқув даргоҳларида таҳсил кўрган қизлар йўқ ҳисоби. Шунгами ота-оналаримиз биз қизларни ўқишга юбормайдилар. Наҳотки ўқимишли бўлиш айб бўлса? Биз маърифатли бўлишни орзу қиламиз.

Сурхондарё вилояти Қумқўрғон ноҳияси «Москва» колхозидagi 5-бригада қизлари. Жаъми ўн икки имзо.

Мактабни битириш арафасидаман. Аммо онамни ўйласам... Ҳали эсимни таниб-танимай ўзимдан катта йигит номусимга теккан. Ҳозир у ўйланган. Уч фарзанди бор. Унга лаънатлар ўқир эканман, тақдиримга ачинаман. Наҳотки у виждонан эзилмаса? Ҳаётим энди нима бўлади. Ахир мен ўшанда жуда кичик эдимку?

Жамила,
Сурхондарё вилояти.

Онамнинг ичкиликка ружу қўйгани ҳақида ёзганман. Уйимизда ҳар кунни жанжал. Отам дўконда ароқ йўқ бўлса ҳам ичади. Тополмаса бизни калтаклаб кетади. Жамики азобимизни ёзсам, қоғоз етмайди. Бу ҳаёт мени бунча қийнамаса. Ахир ҳаммаси юрагимга азоб беради-ку? Умрим ўтмоқда. Аммо ўтган бирон яхши кунимни эслолмайман. Фақат ёмон кун. Фақат оғир кун...

Тошкент вилояти, Янгийўл.

Сезгандирсиз, бу мактуб севги, унинг ўтли дақиқалари хусусида. Менинг севгимни йиллаб кутган йигит энди мени севмайди. Мен эса... Билдимки усиз яшай олмас эканман? Нима қилай?

Тошкент, Чилонзор.

Нега катталар бизни тушунишмайди? Севиш — гуноҳми? Севиш — жиноятми?

Ҳар қанча қаршилиққа қарамай, мен барибир уни севаман. Пок муҳаббат билан севаман. Унга ишонаман. У мени ташламайди...

Тошкент шаҳри.

Икки саволим бор:

1. Отам ишлаётган жойда иш қоғозлари рус тилида юргизилмоқда, шу тўғриси?
2. Дарсликларимиздаги ўзбекча таржимаси бор сўзлар қачонгача ўрисча юригилаверади?

Мамлакат МИРЗАЕВА.
10-синф ўқувчиси.

Ҳаё қўймайди. Айтишга уялман. Айтмай десам, севгимга асирман. У эса бошқани деган. Нима қилай?

Ҳафиза,
Сурхондарё вилояти.

Масалан мен ўқишни тугатиб ишламоқчи бўлсам, қаерда ишлайман. Колхозда иш йўқ. Колхозда совун заводи бўлса, яхши бўларди. Менга — иш, ҳаммамизга — тансиқ матоҳ.

Холида,
Қашқадарё вилояти.

17 ёшдаман. Аммо... Сенга нима оғирлиги бор дерсизлару, кўп ўйлайман. Пахтанинг нархи ошсин, дейишди, аммо колхозларда ҳалигача ошгани йўқ. Биз ўзбеклар ишдан кўрқмаймиз. Аммо маошимиз жуда оз...

Шоҳида БАДАЛОВА,
Наманган вилояти Уйчи ноҳияси
Свердлов колхоз.

Мени аълочи, жамоатчи, фаол, ҳар нарсада кичикларга ўрнак, дейишади. Балки шундайдир. Лекин фазилатлар орасида энг зарур, энг муқаддаси йўқ. У ҳам бўлса — доимо дўстлар билан бирга бўлиш. Афсуски, менга сирдош кишиларнинг эндиликдаги совуқ муносабатларига ўзим сабабчилигимни билиб, эзиламан.

Санам МАМАТҚУЛОВА,
Қўқон шаҳри, 28-мактаб.

БИЗГА ЖАВОБ ИЎЛЛАЙДИЛАР

Беморга ёрдам берилди

Ўзбекистон ноҳияси Қўқон совхози Бекобод қишлоғида яшовчи Д. Жўраевнинг «Еш куч»га ёзган шикоят вилоят соғлиқни сақлаш бўлимида кўриб чиқилди.

Унинг товониға туз йиғилганлиги ва умуртқа поғонасида остеохондроз касаллиги борлиги аниқланди. Бемор Тошкент шаҳар врачлар малака ошириш институтининг травматология ва ортопедия кафедраси доценти, медицина фанлари номзоди М. Омонов томонидан текширилди ва Фарғона вилоят касалхонасининг травматология бўлимига махсус даво олиш учун ётқизилди.

Вилоят Соғлиқни сақлаш бўлими
мудирининг ўринбосари Я. РЎЗИЕВА

Мактаб қуриляпти

Китоб ноҳия ижроия кўмитаси «Еш куч» томонидан юборилган ариза-хатни текшириб чиқди. Ҳақиқатдан ҳам Сарой қишлоғида аризада кўрсатилган камчиликлар мавжуд.

Бу камчиликлар бўйича ноҳия ижроия кўмитаси кўпгина ишларни амалга оширмоқда. Хатда кўрсатилган йўл масаласида шу йил 9 километр асфальт ётқизилади, 420 ўринли мактаб биноси қурилиши ишлари бошланди. Бу йил 90 минг сўмлик ишлар режалаштирилган. Артезиан қудукларнинг иккаласи ишлаб турибди.

Ноҳия ижроия кўмитаси раисининг
ўринбосари У. ВАЛИЕВ

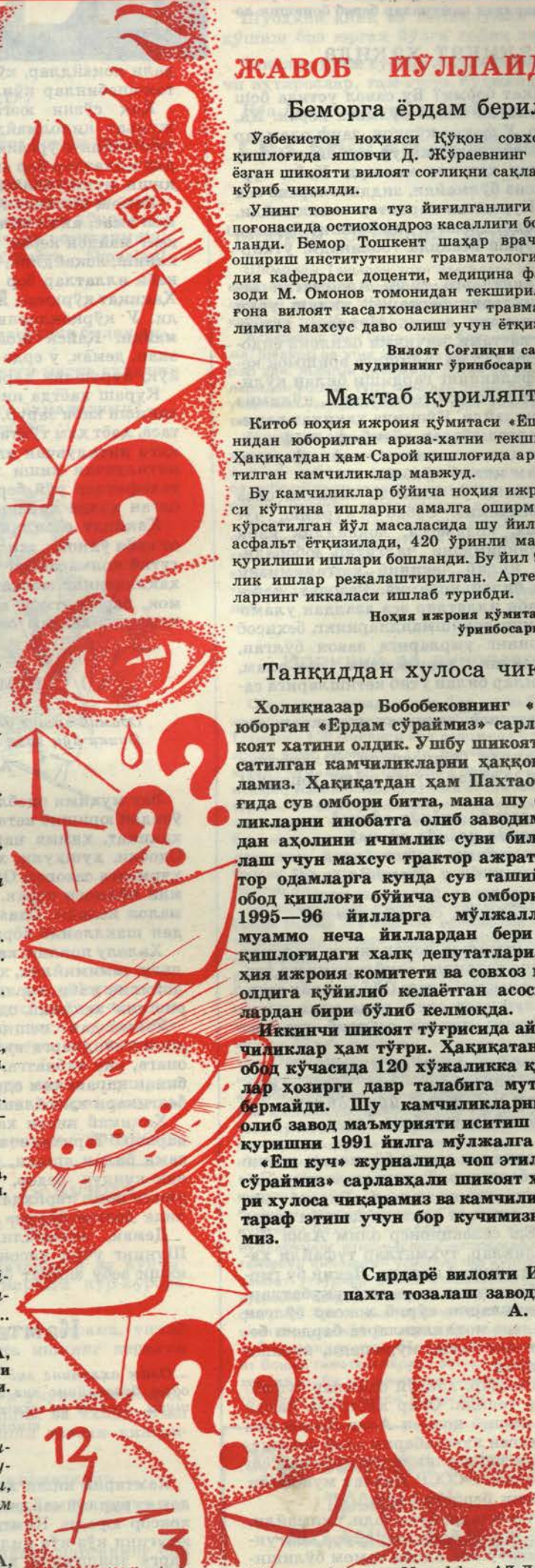
Танқиддан хулоса чиқардик

Холиқназар Бобобековнинг «Еш куч»га юборган «Ёрдам сўраймиз» сарлавҳали шикоят хатини олдик. Ушбу шикоят хатда кўрсатилган камчиликларни ҳаққоний деб биламиз. Ҳақиқатдан ҳам Пахтаобод қишлоғида сув омбори битта, мана шу етишмовчиликларни инобатга олиб заводимиз томонидан аҳолини ичимлик суви билан таъминлаш учун махсус трактор ажратилди. Трактор одамларга кунда сув ташийди. Пахтаобод қишлоғи бўйича сув омбори қурилиши 1995—96 йилларга мўлжалланган. Бу муаммо неча йиллардан бери Пахтаобод қишлоғидаги халқ депутатлари, Ильич ноҳия ижроия комитети ва совхоз маъмурияти олдига қўйилиб келаётган асосий муаммолардан бири бўлиб келмоқда.

Иккинчи шикоят тўғрисида айтилган камчиликлар ҳам тўғри. Ҳақиқатдан ҳам Советобод кўчасида 120 хўжаликка қурилган уйлар ҳозирги давр талабига мутлақо жавоб бермайди. Шу камчиликларни инобатга олиб завод маъмурияти иситиш тармоқлари қурилиши 1991 йилга мўлжалга олган.

«Еш куч» журналида чоп этилган «Ёрдам сўраймиз» сарлавҳали шикоят хатидан тўғри хулоса чиқарамиз ва камчиликларни бар-тараф этиш учун бор кучимизни сарфлаймиз.

Сирдарё вилояти Ильич ноҳия
пахта тозалаш заводи директори
А. ШАМСИЕВ.

Қўш саҳифаларни Музаффар АЪЛАМОВ беазаган.

Андижонлик муаллим, биология фанлари номзоди Жўраҳон Абдуллаев узок йиллар мактабларда ва олийгоҳларда ишлаб, бу жабҳадаги кўп йиллик бой ҳаётий тажрибаларига, ўзи кўрган, кузатган ва эшитганларига таяниб бир рисола битибди ва уни «Ҳақнома» деб атабди. Биз журналистнинг «Тарбия соати» саҳифаларида муаллифнинг ушбу битикларидан намуналар бериб боришни лозим топдик.

Ҳақиқат ҳақида

Ҳақиқат борми? Бу савол устида бош қотирмаган инсон бўлмаса керак. Ҳа, ҳақиқат бор. У фақат кўрқоқ, заиф одамлар учун йўқдек туюлади, жасур, кучли, исёнкор одамлар учун ҳамиша мавжуд. Ҳаёт, турмуш курашсиз бўлмайди, зиддиятларсиз эса тараққиёт. Курашсиз характер чиниқмайди, шаклланмайди, аксинча заифлашиб боради. Характер кураш исёнида тобланади, ўткирлашади.

Ҳаёт зиддиятларга тўла. Арзимаган келишмовчиликларни бартараф қилиш учун ҳам тадбиркорлик лозим. Муҳими, ҳамма масалага, у каттами, кичикми оқилона ёндашиб, адолатли ҳал қилинишига эришмоқ керак. Лекин фалакнинг гардиши билан қўлимизга адолат тарозиси тегиб қолса, қўлимиз қалтирай бошлайди. Кўпинча ҳақиқат ҳақида баландпарвоз сўзлар айтиб, фалсафа сотамиз-у, уни ҳимоя қилишда, минг афсуски, нодонлик ҳам қилиб қўямиз.

Еки ҳақиқатни ўз вақтида баралла овоз билан айтмаймиз. Сабаб — кўрқиниб, чўчишиб, андиша, қолаверса, лоқайдлик каби қусурлар фикримизни чалғитиб юборади-да, қандай қилиб чекиниб кетганимизни ўзимиз ҳам билмай қоламиз. Разолат, қабоҳат, зулм каби иллатлар эса азалдан уламофузалоларнинг, донишмандларнинг, беҳисоб истеъодларнинг умрларига завоқ бўлган, ёки дилхасталик, хору-зорлик, ғам-алам, чексиз армонлар билан ўтиб кетишларига сабаб бўлган.

Келинг, яхшиси шоирга мурожаат қилайлик.

Шоир Абдулла Ориповнинг «Оломонга» номли шеърида айнан шунга жавоб топамиз:

*Машраб осилганда қайқанда эдинг?
Лорка отилганда қайқанда эдинг?
Суриштирганмидинг, Қодирийни ё,
Қалқон бўлганмидинг келганда бало?...
Қаршингда ҳасратли ўйга толаман,
Қачон халқ бўласан, сен эй-оломон?!*

Маълумки, ўтмишда ноҳақлик ва маломат тошлари қанча таланти адибларимизга тегмай ўтмади. Атоқли ёзувчи Ойбек ушбу сатрларни оққа туширар экан, унда ички изтироб, ички фиғон нидоси сезилиб туради:

*Ҳақиқат соқовдир, заифдир инсон,
Тошлар ҳам йиғлайди — сир тўла осмон.
Ҳақиқий олам не? Жавоб йўқ ҳайҳот!
Файласуф тўқийди ҳисобсиз ёлгон.*

Ҳақиқат қанчалик аччиқ бўлмасин, унинг меваси шифобахшдир. Таланти ёзувчи Ўктам Усмонов қаламига мансуб «Гирдоб» видеофильмида ҳақиқат тантана қилган битта эпизод бор. Ёш селекционер олим Азиз Қосимов ноҳақликлар, тухматлар туфайли ҳақиқий гирдобга тушиб қолади. Лекин бу гирдобдан чиқиб кетгунча не-не азоб-уқубатларни, хору-зорликларни кўриб хоксор бўлган ёш олим мислсиз ноҳақликларга бардош беради. Сабр, тоқат билан курашади, кураши эса зое кетмайди.

Хуллас, яхшилар, ҳақгўй одамлар туфайли ҳақ қарор топади. Оғир хасталик билан шифохонага тушиб қолган Азиз Қосимовга газетада босилган хушxabарни олиб келишадди. Ҳолат кучли қаршиликларга қарамай ёш селекционер олимга СССР Давлат мукофоти лауреати унвони берилган эди...

Ҳа, ҳақиқат эгилади, букилади, синмайди. Бу халқ сўзи. Лекин гоҳо ҳақ қарор топгунча инсон сарсон бўлиб, адоий тамом бўлишига бир баҳя қолади. Нега? Чунки орамизда

Тарбия

ҳали лоқайдлар, кўриб кўрмасликка олувчи томошабинлар кўп.

Ҳақ сўзни юзга айтишга ҳамма ҳам журъат қилолмайди. Биз кўпроқ орқадан тош отишга ўрганиб кетганмиз. Мана шундай иллатлар бор экан, ҳақиқатни юзга чиқиши мушкуллашади, оғир кечади.

Демак, ҳақиқат тантана қилиши учун оломон эмас, аҳил халқ, садоқатли сафдошлар, кенг майдон керак. Ҳақиқат иккиланиш, чекиниш, лоқайдлик, саросимага тушиб қолиш каби иллатлар бор жойда рўёбга чиқмайди. Ҳақиқат кўрқмас, жасур одамларни тан олади. У кўрқоқларни сотқинларни хуш кўрмайди. Қайси жойда инсон хўрланаётган экан, демак, у ерда ҳақиқатдан ному нишон йўқ, курашдан дарак йўқ.

Кураш ҳаётда инсон организмда қон айланиши каби зарур. Чунки қон айланиш тўхтаб, ҳаёт ҳам тўхтабди. Лекин оқ қорли чўққига интилувчан альпинист каби ҳақиқатга интилувчан киши ҳам олдинда тасодифий талофатлар рўй бериши мумкинлигини тан олган ҳолда ҳаракат қилмоғи керак.

Ҳақиқат осонликча ён бермайди. У асов от каби ўйноқи, жиловидан чаққонлик билан тутиб қолмасангиз чап бериб кетади. Чунки ҳақиқатнинг маскани бўлмайди. Уни яратмоқ, барпо этмоқ керак. Демак, курашмоқ, курашганда ҳам оқилона курашмоқ керак.

Одамийлик

*Одамий эрсанг демагил одами,
Оники йўқ халқ ғамидан ғами.*

Алишер Навоий.

Энг муҳими одобли бўл, қолган ишлар ўзидан юришиб кетади, дейди устозлар. Дарҳақиқат, ҳамма нарса одобдан бошланади. Одоби, хушхулқ, хуштабиат одам ҳамиша хурматга сазовор. Одоб, хурмат, тавозе самимий бўлмоғи керак. Ортиқчаси ҳам кишига малол келади. Одамийлик кишида ёшлигидан шаклланиб бориши керак.

Ҳалолу поклик, камтаринлик, виждон софлиги, самимийлик, ҳақгўйлик, саҳийлик, фидойилик каби хислатларни ривожланиб боришини ҳақиқий одамийлик десак бўлади.

Ўзимиздан пешқадамларга, устозларга, донишмандларга эътиқоднинг бўлиши, ота-онага, она табиатга, инсонга меҳр-муҳаббат билан қараш ҳам одамийликнинг энг муҳим белгилари ҳисобланади.

Ҳақиқий инсон халқ ғам билан яшамоғи даркор. Тарихдан маълумки, кимки халқ ғами билан яшади, унинг тақдири учун кечаю-кундуз бедор, беором ҳаёт кечирди, унинг номи тарихда абадий қолди, халқ тилида дoston бўлди.

Демак, одамийлик одобдан бошланади. Шунинг учун инсонга энг яхши безак, энг яхши зебу зийнат бу одобдир.

Камтаринлик

...Олам аҳлининг энг яхши иши ва одам боласининг энг мақбул феъли шуки... тавозе ва камтарликни ўзига шиор қилиб олсин.

ХОНДАМИР.

Камтарин киши ҳеч мақтанмайди, ютуғидан ғурурланмайди. Ҳамиша содда, камгап, хоксор юради. Камтарин инсон мансабини, ютуғини кўз-кўз қилмайди. Энг катта ютуқларга эришганда ҳам шунчаки эл қатори вазирамизни адо этдим, деб ўйлайди.

Камтаринлик самимий бўлмоғи керак. Сохта камтарлик ҳам одобсизликка киради. Лекин табиат бу ноёб неъматини ҳаммага ҳам инъом этавермайди.

Инсоний фазилатлар ичида камтаринлик, самимият энг бебаҳо хислатлардан. Ҳаётда сохта самимийликка интилганларни кўп кўрдик, лекин унга эришганлари кам бўлди. Шу камлар кўпларга ибрат бўлди. Самимиятни суистеъмол қилмоқчи бўлганлар тезда фош бўлиб, шармандаси чиқди. Демак, самимиятга чин ихлос билан ёндашгандагина тўлақонли инсон даражасига етиш насиб этар экан.

Камтаринлик, самимийлик ҳақида сўз кетар экан устозимиз буюк инсон — табиатшунос олим, академик Ахрор Музаффаров ҳақида икки оғиз сўз айтмай ўтолмайман. У ўта камтарин, ҳаммага меҳрибон, айни чоғда ўта содда одам эди. Самимийликни, ҳалолликни, шоғирларидаги истеъодни қадрлар эди, уларнинг фикри билан ҳамма вақт ҳисоблашарди. Инсонга нисбатан эса муҳаббати, ҳурмати бекиёс эди.

Устоз билан экспедицияда кўп бўлардик. Бир гал Олой тоғ тизмалари бўйлаб экспедицияга бораётгандик. Йўлда машина кутиб турган аёлга дуч келдик. Қуёш аллақачон ботиб, қош қорая бошлаганди. «Газик» 100—150 метр ўтгач, домла шофёрга машинани қайтаришни буюрди-да, қўшиб қўйди: «Уша аёлни машинага олиш керак, болали экан, кеч қолибди, ҳаво совуқ». Болали аёлни олиб жилга бўйлаб жўнадик. Унинг уйи 7—8 чақирим ичкарида бўлса-да, олиб бориб қўйгач, домланинг кўнгли ўрнига тушди. Етиб боргач, домла бизга «Аёл анча юпун кўринади, балки болалари кўпдир, қандқурс, чой, гурунчдан қолдиришлар, савоб бўлади», деди.

Афлотундан сўрайдилар:

— Олиму донишманд оддий кишилардан нима билан фарқ қилади?

Афлотун жавоб берди:

— Олим киши очик юзли, юмшоқ сўзли, тавозели бўлади. Бирор одамдан ўзи ҳақида бўлмағур сўз эшитса, хафа бўлмайди. Мақташлар ва олқишларга учиб, ўзини юқори тутмайди, камтар бўлади.

Ж. АБДУЛЛАЕВ,
биология фанлари номзоди.

Антонио Поркья ҳикматлари

(Аргентина)

Ҳақиқатнинг дўстлари жуда оз ва шу дўстлар унинг қотилидир.

Инсон ҳеч қаерга бормади. Келажакка боғлиқ барча нарсалар инсон томон келади.

Хатто энг кичкина махлуқнинг кўзларидаям қуёш бор.

Янги ҳақиқат — бу эски ҳақиқатнинг нобуд бўлиши.

Ожиз елкасида қуёш олиб юради. Ҳеч ким ўзига-ўзи қуёш бўла олмайди, хатто қуёш ҳам.

Хотиралар қолиши учун умид билан яшади.

Ҳеч ким менга ўрнак бўлмади, мана шунинг учун ҳам ҳеч кимлигимча қолавердим.

Айрим нарсалар шунчалар бизники бўлиб қолдики, биз улар ҳақида унута бошладик.

Мен сенга нима берганимни биламан. Бироқ сен нима олганимни билмайсан.

Шундайлар борки, қайта йиқилмаслик учун йиқилганларидан кейин турмайдилар.

Хотиралар — абадиятнинг мисқолидир.

Ҳамма бараварақайига шикоят қилаётганда, шикоят эшитилмайди.

Гоҳида тунни кўрмаслик учун мен чироқни ёқаман.

Қаршимда эшик очилади, кираман, атрофимда эса юзта эшик ёпиқ.

Мен деярли ҳеч қачон сенга ишонмасдим, аммо ҳар доим сени севардим.

Уларга ҳали узоқлигини сен уларга яқинлашгандагина англайсан.

Емонликни ҳамма бунёд этмайди, аммо у ҳаммани айблайди.

Фақат оғриқларгина ўз товуши билан қичқиради.

Қанот — осмон ҳам, ер ҳам эмас.

Мен ўзимнинг денгизимда чўкиб кетмагунча ўзга денгизларда сузавераман.

Сўзларсиз ҳеч нима тушуниб бўлмайди-ган дунёга сен деярли сўзларсиз келдинг.

Узини кулгили эканлигини билган одам, кулмайди.

Ҳар бир ўйинчоқ синиш ҳуқуқига эга.

Агарда боғингдаги гулларингнинг сўлмаслигини хоҳласанг боғдаги тўсиқни синдир.

Дарахт ёлғиз, булут ёлғиз, барча ёлғиз, қачонки мен ёлғиз бўлганимда.

Рус тилидан
Мирзаумар ХАЛИЛОВ ўгирган.

Хандалар

— Эртага яна овоз беришга бориш керак-а, Ҳамдамбой?

— Бу галгисига мен бормаيمان.

— Ия, калиш, совун ва шакар керак эмасми? Сайлов участкаси олдидаги дўконларда ана шундай камёб нарсалар сотилармиш.

— Ростданми? Унда албатта, бораман!

* * *

Гул магазинида харидор сотувчи билан ҳисоблашаркан:

— Магазинингиздан сўнгги марта гулдас-та олишим, — деди.

— Нима, гулларим сизга ёқмаяптими? — сўради безовта бўлган сотувчи.

— Эртага уйланыпман!..

* * *

Қизнинг онаси:

— Ишонинг-ишонманг, қизимнинг тенги йўқ. От минини билади, ҳайдовчиликни дўндиради. Ашула билан рақсни айтмайсизми, сузишни-ку, аста қўяверасиз!

Йигитнинг онаси:

— Бундай бўлса ўғлим овқат пишириш ва болага қарашни ўрганиши керак экан-да!

Тўпловчи: Мирзараҳмат ТОШБОЕВ.

Абу Райҳон Беруний ҳикматлари

Одамлар ўрганган, одатланган ва кўпчиликка маъқул бўлган нарсага кўр-кўрона қаршилиқ кўрсатма.

Кичик нарсага эътиборсиз қарама, унинг фойдали ўрни бор, катта ишнинг керакли жойи бор.

Хато содир бўлмаслиги учун донишмандлар қайта-қайта кузатишни ва халал етиш имкониятидан сақланишни тавсия қилганлар.

Яхши хулқ яхшилик аломатидир.

Биринчи галдаёқ ютуққа эга бўлган кишини таҳқир қилиб ўтирма.

Денгизга кўпинча ўзидаги нарсанинг ёки унга рўпара мамлакатнинг исми берилади.

Тўғри йўлдан атайлаб энг узоқ йўлга ўтиш жуда зўр хатодир.

Тарих ҳамиша тугалиб, ўтган йил билан эмас, тугалланаётган йил билан қўйилади.

Тарихлар воситаси билан замоннинг маълум бир вақтларига ишорат қилинади.

Шубҳани аниқ ва номаълумни маълумга қўшиш биз юрган йўлга лойиқ эмас.

Тенглик ҳукм сурган жойда сотқин, алдамчи эҳтирослар, ғам-ғусса бўлмайди.

Кўз билан кўрган эшитгандан афзалдир.

СИЗ БИЛГАН — БИЛМАГАН ДУНЕ

Чиройли бўлишни истасанг чида

Шимолий Тяньшан тоғи этагидаги Иссиққўрғонда кузатиш ишлари олиб бораётган археологлар эра-миздан аввалги V-IV асрларга оид машҳур жангчи қабрини топиб олдилар.

Аскарнинг эгни боши: узун бош кийим, чопон, тасма, шалвор ва этик киши диққатини ўзига тортиб турар эди. Жангчи кийимида олтин ва унинг қотишмаларидан иборат тўрт мингдан ортиқ безаклар бўлиб, уларнинг умумий оғирлиги тўрт килограммдан ортиқ эди.

Турган гап, узоқ «сақланиш» кийимда ўз изини қолдирган эди. Аммо олмаоталик реставраторлар бу ажойиб либосни аслига қайтаришди. Шундан сўнг бу либос Қозоғистон Фанлар Академиясининг Археологик музейи экспонатлари сафидан жой олди.

Қизиқ хислат: олимларнинг аниқлашларича жангчи тириклигида ҳам шундай ҳашамдор кийимда юрган экан. Афтидан унга шунчалик оғир кийимда юриш осон бўлмаган бўлса керак, ахир бекорга айтишмайди-да, чиройли бўлишни истасанг — чида, деб.

Ирридий ва динозаврлар

Олимларни анчадан буён бир савол безовта қилиб келади: динозаврлар нима сабабдан қирилиб кетган? Тахминан 150 миллион йил давомида бу жониворлар эркин яшаб келишган эди. Бунчалар узоқ даврда Ер юзидан нималар юз бермаган дейсиз — иқлим шароитлари, ўсимликлар, қуруқлик ва сув нисбати ўзгариб турган, аммо бу улкан калтакесаклар ҳаммасига мослашининг иложини топишган. Бирдан қандайдир беш миллион йил ичида (бу планета тарихи учун бир дақиқадан кўп эмас) улар Ер кўррасидан қирилиб битган. Бу ҳол 65 — 70 миллион йил илгари юз берган эди.

Бу жониворлар дунёсидаги баҳайбатларнинг жумбоқли тарзда тез йўқолиб кетиши тўғрисида ҳар хил гипотезалар илгари сурилди. Жумладан, Калифорния университети (АҚШ) геофизиги Уолтер Альварес яқинда қизиқарли тушунтириш тақдим қилди. У Губбис (Италия) яқинидаги сув ости коньонини текшираётган динозаврлар ҳаётига тегишли қатламни топиб олди. Бу ердаги ирридий миқдори фавқулодда юқори бўлиб, одатдаги даражадан 30 марта ошқ эди. Олимлар тахминига кўра, бу элемент бир қанча космик жисмларда ердагига қараганда минг марта кўпроқ бўларкан. Айнан шунинг учун Альварес тахмин қилганидек, қачонлардир ўзининг қонуний орбитаси бўйлаб айланиб юрган бизнинг планетамиз космик йўлда «ҳаракат қондасини» бузган улкан астероид билан (диаметри 10 километр атрофида бўлган) тўқнашиб кетган. Астероид катта тезликда Ерни ўйиб киргандан сўнг, Ер осмондан тушган ирридий билан бойиган, атмосферада эса Ер юзини қуёшдан тўсиб қўядиган беҳисоб миқдорда чанг кўтарилган. Қуёш нурларининг етишмаслиги натижасида динозаврлар танавул қиладиган ўсимликлар қуриб битган ва баҳайбат ўтхўрлар емиш етишмаслиги орқасида беҳудадан беҳудага қирилиб кетган. Ахир олимлар фикрича битта динозаврга бир кунда деярли икки центнергача кўк ўт керак бўлган.

Эхтимолдан узоқ бўлмаган «ирридийли» бу ривоят бошқа гипотезалардан афзал бўлмаса-да, яшашга ҳақлидир. Бу эса динозаврларнинг ҳалокати ҳақидаги савол очик қолди демакдир.

Хўш сазолифа мунасифлиги
профессор
Малик Муродов

Икром ОТАМУРОДОВ

Кунлар тунга етар хаёлинг билан,
Тунлар тонгга етар хаёлинг билан,
Қон юғиб тонг отар хаёлинг билан,
Сен буни билмайсан, билмайсан гулим.

Тикилиб ситилган кўзларим ёшдир,
Йўллар дўғир-дўққи, чағирли, тошдир,
Менга ёзилғони сабр, бардошдир,
Сен буни билмайсан, билмайсан гулим.

Дардларим зил-замбил, юрагим қора,
Қисмат саҳросидан қидириб чора,
Саргардон, саргашта мен бир бечора,
Сен буни билмайсан, билмайсан гулим.

Кўнглимда туманлар, умид бекордир,
Соғинчлар сарғайиб, сўниб бекордир,
На умид, на соғинч, дунё бекордир,
Сен буни билмайсан, билмайсан гулим.

Мурувватин дариғ тутган зорлигим,
Кўнглимда беимжон ки озорлигим,
Фалак ичра менинг танҳо борлигим,
Сенда ёлгон кўпдир, менда ишонч мўл.

Мен сени ёлғизим деявераман,
Ўзимни азобга қўявераман,
Юрагим бурдалаб қиявераман,
Сенда ёлгон кўпдир, менда ишонч мўл.

Учратганим — армон, кўрганим — армон,
Эшитганим — армон, билганим — армон,
Дунёнинг бўлмаган бўлгани — армон,
Сенда ёлгон кўпдир, менда ишонч мўл.

Музлар эрир насиб, ювилгай занглар,
Ерти кўнгил бир кун бутунлик англар,
Умид — тун оргидан ёришган тонглар,
Сенда ёлгон кўпдир, менда ишонч мўл.

* * *

Сени кўрсам дилдан армон кетгуси,
Саргардон битгуси, сарсон битгуси,
Шабистон етгуси, шаъбон етгуси,
Менинг шоҳим, менинг моҳим, менинг оҳим.

Мискин бу жонимга бардошим бўлгин,
Ҳақир имонимга йўлдошим бўлгин,
Ғариб паймонимга қўлдошим бўлгин,
Менинг шоҳим, менинг моҳим, менинг оҳим.

Мурувват борки — сен, меҳр борки — сен,
Футувват борки — сен, сеҳр борки — сен,
Туфувват борки — сен, қаҳр борки — сен,
Менинг шоҳим, менинг моҳим, менинг оҳим.

Мулки борлигиндан бир имо раво,
Қандай мўъжизасан, ё қандай маъво,
Атони кўйдирган сен — Момо Ҳаво,
Менинг шоҳим, менинг моҳим, менинг оҳим.

* * *

Учар гиламларнинг бўлганлиги рост,
Тўғри Бойчиборга қанот чиққани.
Мен бугун аминман, ишонаман рост —
Битта алпнинг қирқта девни йиққани.

Бехато, мўлжалга тегаверган ҳай,
Муқбил палахмони улоқтирган тош.
Ҳақ йўлин ихтиёр айлаган бирдай,
Азоб роҳатига бераверган дош.

Ҳаромдан эмраниб она қорнида,
Гапиргани ростдир Бобораҳимнинг.
Қадри баланд бўлган бир пайт орни-да,
Қадри баланд бўлган бир пайт фаҳминг.

Уртадин оқибат қочганидан сўнг,
Фазлу фазилатлар тўзгиган чандон.
Қайдадир кезади имон гунг,
Қайдадир бегона ғурур саргардон.

Қайдадир ломакон муҳаббат сўлиб,
Садоқат йиғлайди, диёнат ухлар.
Улар — кўнгиллاردан қувғинди бўлиб,
Учар тарелкага айланган руҳлар.

* * *

Бувишим, биламан, сенга кўп оғир.
Менга ҳам осонмас англагин, тушин.
Сен — менинг раҳимга чанқоқ, оч бағир,
Мен — сенинг меҳрингга зорман бувишим.

Ўзингни қийнайсан —
нелардир пинҳон,
Тилингнинг учида музлайди калом.
Рухингда мангу жанг — умид ва армон,
Рухингда тўқнашув, рухингда талом.

Фақат хаёл рўёб.
Бошқа не мустар.
Тушларинг эркалар чорасиз — малул.
Андиша — кўнглингнинг подшоси бистар,
Эрк — бағрингда ихтиёрсиз қул.

Армон — бахтиёр туш, бахтиёр хаёл,
Мустаҳкам иморат, маҳкам тушган синч.
Уртамизда яқин манзилгоҳ — хаёл,
Уртамизда узоқ масофа — соғинч.

* * *

Биламан, кутмайман дейсану силтаб,
Барибир кутасан, зор-зор кутасан.
Бераҳим фурсатга қарайсан титраб,
Тиқ этган товушга қулоқ тутасан.

Фавқулот жасорат, фавқулот журғат,
Содир бўлишини истайсан интиқ.
Қийнайди ёстиққа михланган нафрат,
Уйқуларинг кемтик, тушларинг кемтик.

Сочилиб ётади ғижимланган ўй,
Армон йиғлар узоқ чўзилган тунда.
Мен — гуноҳкор, мен — айбдор моҳрўй,
Мен — имконсиз банда, занжирбанд банда.

Сўйгувчи тилимда занжирлар қат-қат,
Эркалай олмайман қўлим занжирбанд.
Сен кутган жасорат, сен кутган журғат,
Юрагимда, жоним, занжирбанд.

* * *

Кўзларингни тўйдир қизғалдоқларга,
Лабларингни босгин, термилгин зардил.
Найсонлар мавсуми — кўклам чоғларда,
Қашқадарё ёқларга боргил.

Кенгликлар кўтариб чопар алвон туғ,
Қарагин, уфқлар қизарар учлик.
Ўт олсин кўнглингда совиб қолган чўғ,
Рухингда уйғонсин ухлаган очлик.

37-хонадон

Абдулла Қодирийнинг ўғли ва неваралари
турган уйига шу рақам битилган.

Бу уй соҳиблари яшади куйиб,
Надоматлар ютди,
Ғамлар туфлади.
Бошларин болишмас, қайғуга қўйиб,
37-н тушда кўриб ухлади.

37 — битмас қора қиёмат,
37 — дилга ўйилган қўрқув.
37 — қотдим.
Қандай каромат?
Хаёлим музлади,
Фикрим торгди шув!
37 озор берган хонадон.
Уни пештоқиға қўйибди қадаб.
Додлаб юбордим мен
тўлиб ногаҳон
Оқу қора 37 га қараб.
37. Даллол тиклади қаддин —
Қодирийни сотган бурро ва байри.
37. Юртнинг қайрилди қадди —
Дин имондан айри,
Эл тилдан айри.

Тилфурушлар сўзлар тил ҳақда, раббим.
Элфурушлар сўзлар эл ҳақда, раббим.
Юртфурушлар сўзлар юрт ҳақда, раббим.
Динфурушлар сўзлар дин ҳақда, раббим.
Нечун Қодирийнинг урмайди оҳи,
Нечун гунг қолмайди унинг арвоҳи?!

37 — мангу яхлаган муҳлат.
37 — умид — абадий илҳақ.
37 — Эрка санчилган тухмат.
37 — чирқираган ҳақ!

Фарида БУТАЕВА

Тилак

Турсунали полвонга

Уғлинг бўлса полвон,
 Елкасида ватани,
 Қизинг бўлса бир гул бўлсин,
 Қучоғида чамани!
 Жонинг бўлса садқа бўлсин,
 Эътиқодинг кўйида.
 Оринг бўлса қилич бўлсин,
 Хиёнатнинг тўйида.
 Юртинг бўлса бир бог бўлсин
 Булбуллари сайрасин,
 Элинг бўлса тили бўлсин,
 Тиллар сажда айласин!

Соғина, соғина, соғинмай қўйдим,
 Кўксимга бир мушглаб охир унутдим.
 Энди сен кимсану недир муҳаббат,
 Бу ўт пешонамни қисматга тутдим.

Соғина, соғина, соғинмай қўйдим,
 Тили бўлса айтсин шу тўрт деворни.
 Энди мен сира ҳам йиғламай қўйдим,
 Қўлимга олмайман қайтиб ишқ-торни.

Соғина, соғина, соғинмай қўйдим,
 Ахир не орттирдим куйиб, куйиниб.
 Яшайман энди мен ҳамма қатори
 Устим бут, қорним тўқ, шунга суюниб.

Соғина, соғина, соғинмай қўйдим,
 Энди менга барибир келсанг, келмасанг.
 Қўлингдан келса гар осмонни ташла,
 Энди менга барибир севсанг, севмасанг!
 Соғиниб, соғиниб, соғинмай қўйдим!

* * *

Ҳар қандай чўнг иғво майдадир энди,
 Кўксимда оромнинг ғавғоси гинди.
 Бир ширин, бир азиз бир туйғу инди,
 Яхши кунларим сиз мен билан юринг.

Зада бўлдим лоқайд инсон зотидан,
 Бас, энди чопишлар имжон ортидан.
 Эртага кўчаман ғафлат юртидан,
 Яхши кунларим сиз мен билан юринг.

Чаманларим сарғаяр, сўлар,
 Умид сўлар, паймона тўлар,
 Ҳатто жоним тарк этмоқ бўлар,
 Соғинчимни билиб, келмасанг.

Оҳларимни сувга оқизиб,
 Жонимдану ҳаётдан бешиб,
 Ер қаърига кетарман сизиб,
 Соғинчимни сезиб, келмасанг.

Қуёш нурун таъсири йўқдир,
 Ҳолатимнинг тасвири йўқдир,
 Нуриддиннинг юраги чўғдир,
 Соғинчимни билиб, келмасанг.

Борақолай...

Йўллар бошланг ёр қошига
 Борақолай, борақолай,
 Таҳсин айтиб бардошига,
 Борақолай, борақолай.

Бир марғуб масканни тентираб излар,
 Юракни тарк этган бечора шодлик.
 Фироқнинг наздида вужудим — гўлаҳ,
 Бағримга ўт қалар сира беҳадик.

Қулаган руҳимни тикламоқ бўлиб
 Фариштам, такрорлаб азиз номингни
 Чиллада баҳорга илҳақ қуш каби
 Қўмсайман руҳафзо табассумингни.

* * *

О, буюк муҳаббат, ям-яшил денгиз
 Пўртана бағрига ўзимни отдим.
 Сирларга лиммо-лим чексиз қўйнингда
 Бир инжу кўрдим-у, яна йўқотдим.

Ўйлайман, ул инжу дийдори секин
 Хотирам боғида тиклана бошлар.
 Ҳажрида ўрганиб ёнган юрагим
 Кўжрак қафасимни куйдириб ташлар!

* * *

Гоҳида келади сен-ла сирлашгим.
 Кўнглимнинг бисоти — эзгу дардимни
 Сенга ишонмоқдан қўрқаман лекин.

Гар бир кун ишонсам ёлғиз ўтинчим:
 Сен мени ўзингдан ортиқроқ севма,
 Ўзимдан ортиқроқ мени тушунгин.

Шеърият

Бой берган кунларим ярамсан менинг,
 Ҳар сўздан гитилгам танамсан менинг,
 Бўғзимга қадалган аламсан менинг,
 Яхши кунларим сиз мен билан юринг.

Мудраган даламнинг уйғоғи яқин,
 Пойчўқар деҳқоним қийноғинг яқин,
 Ҳомиладор куртаклар тўлғоғи яқин,
 Яхши кунларим сиз мен билан юринг.

* * *

Йиғласам гар тун қўйнида жим,
 Ўз ҳолимга қўйиб бер, ё раб.
 Бошим қўйай армон кўксига,
 Рўпарамда турмагил қараб.

Тўйиб-тўйиб йиғлаб олай мен,
 Менга тўйиб оқарсин тоғлар.
 Майли, тўлсин ойнинг кўнгли ҳам,
 Ёшларимда сузар ўрдаклар.

Қиммат тушди сени севмоқлик,
 Сенинг билан ёлғизман, бирам...
 Сенинг билан мушкул кулмоқлик,
 Ҳаққим йўқдир йиғламоққа ҳам!

Соғинганим сезди дилим,
 Ёди билан кезди дилим.
 Ёлғизликдан безди дилим,
 Борақолай, борақолай.

Сабрим тугаб, кетиб тинчим,
 Ошкор бўлди дил соғинчим,
 Балқиб кўкда зор, севинчим,
 Борақолай, борақолай.

Нуриддин дер: бора-бора,
 Интиқ бўлиб йшал ёра.
 Висол учун топиб чора,
 Борақолай, борақолай.

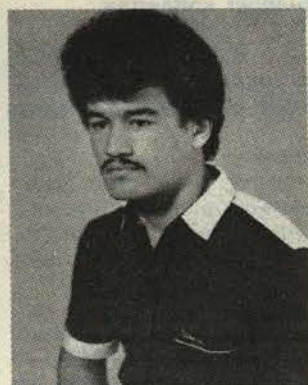
Булбул ва гул

Не қилсинлар тақдир ва ҳаёт,
 Иккисини этмабди йўлдош.
 Булбул учун берибди қанот,
 Гулга эса шабнам — кўзда ёш.

Нуриддин АМИНЖОНОВ

Осмонларим юлдузсиз қолар,
 Дарё хомуш тўлқинсиз қолар,
 Келажагим кундузсиз қолар,
 Соғинчимни сезиб, келмасанг.

Сирожиддин РАУПОВ

Мен сендан олислаб кетган у кундан,
 Тақдир сийламоқдан ўзини тийди.
 Ииллардек судралиб ўтди лаҳзалар,
 Кўзларим соғинчдан либослар кийди.

Саҳродек қуп-қуруқ қалбимга тинмай,
 Ҳасрат уругини қадар сукунат.
 Чорасиз ўйларнинг қонини сўриб,
 Сўнг оғриқ мевалар тугади ҳасрат.

Яйра ХАЛИЛОВА

Сен яшашни тоғлардан ўрган

Кўкка етиб турса-да боши,
 Ин қўйса-да дунгун кўксига,
 Қаритса-да дунёни ёши,
 Бино қўймас сира ўзига,
 Сен яшашни тоғлардан ўрган!

Ёқсалар ҳам бағрида олов,
 Ёрсалар ҳам тошларин қасддан,
 Солсалар ҳам жонига буров,
 Илтижолар қилмас ҳар касдан,
 Сен яшашни тоғлардан ўрган!

ШЕЪР ЎҚИШДА

(Усмон Носирни эслаб)

да мен форс тилини ўрганиш кўйига тушиб қолдим.

Усмон Носирни иккинчи марта кўришим 1937 йилнинг январида — унинг ижодий кеча-сида содир бўлди. Адабий кечада Уйғун, Ҳамид Олимжон, Чўлпон, Миртемир, Шайхзода ва бошқа ёзувчилар иштирок этишганди. (Лекин, бу адабий кечада Ҳ. Фулом ўтган йили «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» даги мақо-ласида ёзганидек Ойбек билан Ғафур Фулом савлат тўкиб ўтиришгани йўқ эди. Агар у ерда бўлганларида мен бошқаларни эслаб қолган-дек уларни ҳам албатта эслаб қолган бўлар эдим.)

Шу нарса ҳам яхшигина эсимдаки, Усмон Носир ижодий фикрларни ҳам, танқидни ҳам бир хилда вазминлик билан тинглар ва қабул қилар эди. Нима учундир ўша мажлисда М. Шайхзода ижоди устида ҳам мулоҳазалар айтилди. Лекин Шайхзода у вақтда ҳали анча ёш ва қизиққон бўлганиданми, танқидий му-лоҳазаларга анчагина қизишиб жавоб қайтар-гани хотирамда.

Мазкур адабий кеча Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси — ўша вақтдаги Сталин кўчасидаги «Шёлктрест» ёнидаги биносида бўлган эди. Шунда Ҳамид Олимжон ҳам сўзга чиққан эди. У саҳнага кўтарилди-да, «Мен — москвичман, чунки кунни кеча Москвадан келдим», — дегани кечагидек аниқ эсимда.

Мен у вақтларда она тили ва адабиёти ўқи-тувчиси эдим, Юнусободнинг нақ гузаридagi тўлиқсиз ўрта мактабда ишлардим, адабиётни дил-дилдан севганим учун шаҳарда бўлиб ту-радиган адабий кечаларга мумкин қадар қат-нашиб туришга ҳаракат қилардим, Ҳамза номи-даги академик драм театримиз саҳнасида В. Шекспирнинг «Ҳамлет», Ф. Шиллернинг «Макр ва муҳаббат» спектакллари кўрган-

севиб ўқиганлар. Мен учун шундай қимматба-ҳо ва чуқур лиризм билан сўғорилган асарлар қаторига Усмон Носирнинг «Юрак», «Шеъ-рим», «Қора сатрлар», «Монолог», «Ҳаёт ҳали менинг олдимда», «Ёшлик», «Карвон боради», «Гулзор-чаман», «Украина еллари», «Тифлис оқшоми», «Хайр, Севан!», «Мовийлик денгиз борлиқни кўмган», «Бораман, оқариб ётади йўллар», «Луғатимда сўзим анча кўп», «Ша-фақ-узун», «Шафақ ўчай деб қолди», «Яна шеъримга (сонет)», «Ширин бўлди ҳаёт иқли-ми», «Боғим», «Насимага деганим», «Юр, тоғ-ларга чиқайлик», «Денгиз ойна каби ялтирар», «Денгизга» каби лирик шеърларини киритгим келади.

Айни чоқда мана 55 йилдан буён ўзим севиб ўқийдиган ушбу «Юрак» шеърини журналхон-лар диққатига ҳавола қилмай иложим йўқ.

Юрак сенсан менинг созим,
Тилимни найга жўр этдинг,
Кўзимга ойни беркидинг,
Юрак сенсан ишқибозим.

Сенга тор келди бу кўкрак;
Севинчинг тошди қирғоқдан.
Тилим чарчар, ажаб, гоҳи
Сени таржима қилмоқдан.

Сен эй, сен — ўйноқи дилбар,
Зафардан изла ёрингни.
Тўлиб қайна, тошиб ўйна,
Тирикман, куйла борингни.

Итоат эт!
Агар сендан
Ватан рози эмас бўлса,
Ёрил, чақмоққа айлан сен,
Ёрил! Майли, тамом ўлсам!..

Мен оташқалб шоир Усмон Носирни бирин-чи марта 1934 йили Ўзбекистон Фанлар қў-митасининг мажлислар залида (Абдулла Тўқай кўчаси, 1-й) Абулқосим Фирдавсийнинг туғил-ганига 1000 йил тўлиши муносабати билан таш-кил этилган адабий кечада кўрганман. Мажли-да Садриддин Айний, Фитрат, Ҳамид Олим-жон, Мақсуд Шайхзода ва бошқалар ҳозир эди. Мен у вақтда Тошкентнинг Бешинчи Мер-ганча кўчасидаги В. И. Ленин номидаги педтех-никумда ўқирдим. Улуғ форс-тожик шоири Фирдавсийнинг юбилей кечасига адабиётга ишқибоз студентлардан бир группасини ҳур-матли химия ўқитувчимиз Юсуфжонов бош бў-либ олиб борган эди. Шунини алоҳида қайд этиш зарурки, мазкур муаллимимиз кимё фанини жуда ҳам жонли ва қизиқарли қилиб ўқитар эди. У киши завқли ва ҳар нарсага қизиқувчан бўлгани учун ҳам бизни адабий кечага олиб келган бўлса ажаб эмас. Ажабланарлиси шун-даки, нима учун она тили ва адабиёт ўқитув-чиларимиздан биронтаси бу ишни уюштирма-ди?!

Адабий кечада устод С. Айний Фирдавсий-нинг «Шоҳнома»сидан айрим парчаларни ўқи-ди, Абдурауф Фитрат эса ўша парчаларни ўзбек тилига таржима қилар ва изоҳлаб, ту-шунтириб борар эди. Лекин қайси парча ёки лавҳалар ўқилгани аниқ эсимда йўқ. Асарнинг айрим таржимада изоҳлаб берилган сўз ва ибор-алари эса худди кеча ёки ўтган кунни эшитган-имдек ёдимда.

Шундан сўнг, ҳозир бўлган шоирлар «Шоҳ-нома»дан ўзлари қилган таржималардан айрим парчаларни жуда катта куч ва эҳтирос билан ўқиб, тингловчиларни мамнун этдилар.

Кечада Ҳамид Олимжон Фирдавсийдан қил-ган ўз таржимасини жуда катта завқу шавқ би-лан ўқигани ҳануз кўз олдимдан кетмайди: унинг алангали эҳтирос билан шеър ўқиши зал-да ўтирган шеърят ихлосмандларини мафтун этган эди.

Усмон Носирни мен икки мартагина кўрган ва биринчи кўришимда беназир шеър ўқишини кўриб ва эшитиб лол қолганман. У шеърни шунчалик зўр ҳаяжон билан ўқир эдики, бун-дай шеър ўқишни ҳозир тасаввур этиш қийин: ўшандан бери бунақасини учратмадим (гарчи мен Москвада ўқиган чоғларимда В. Яхонтов, Аксёнов, Журавлёв, Эммануил Каминка, Царёв каби бадиий ўқиш усталарининг саҳнада кўр-сатган санъаткорлик маҳоратларининг гувоҳи бўлганман).

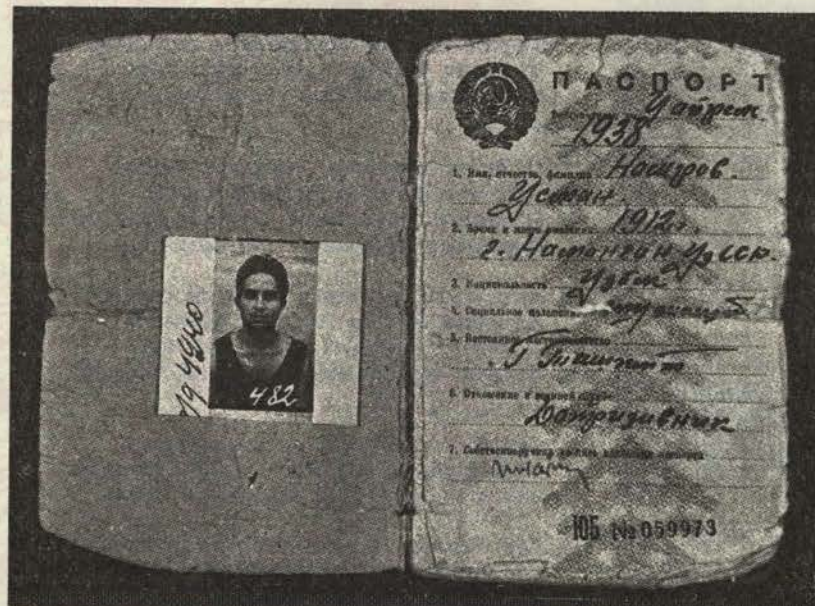
Мазкур адабий кечада Усмон Носир Фирдав-сийнинг «Шоҳнома»сидан шоирнинг султон Маҳмуд Ғазнавийга қарши ёзилган сатирасини («Басе ранж бўрдам дар ин соли си» деб бош-ланадиган ҳажвиясини) ўз таржимасида ўқиб, ҳозир бўлганларни мамнун этган, барчамизга улкан эстетик завқ бахш этган эди. Бу шунча-лик кучли таассурот қолдирган эдики, натижа-

ТЕНГИ ЙЎҚ ЭДИ

ман, булар унутилмас таассурот қолдирди. Мен ва мен каби ўша давр ёшларининг гоёвий-эстетик камол топишида албатта ўзбек ва жа-ҳон адабиёти намояндаларининг ажойиб асар-лари муҳим роль ўйнагандир. Мен шундай асарлар қаторига Алишер Навоий ва Алек-сандр Пушкин поэзиясини, Бобур ва Лермон-тов, Машраб ва Тютчев лирикасини, Некрасов ва Муқимий шеърларини, Александр Блок ва Ойбек, Сергей Есенин ва Усмон Носир шеъ-рийтини қўйишни истар эдим. Бу ва бу каби кўплаб бошқа ёзувчиларнинг талантли ва жо-зибадор асарларини бизнинг авлодга мансуб ёшлар 30-йилларда ва ундан кейин ҳам жуда

Усмон Носирнинг қайноқ, инсонпарвар, меҳр тўла дилидан отилиб чиққан лиризм тўла шеър-лари чиндан ҳам гўзалдир, гўзал! Бу шеърлар ҳеч қачон сўнмайди, ўз жозибасини йўқотмай-ди. Шунинг учун ҳам айта оламаники, Усмон Носир лирикаси ва ажойиб таржималари бена-зир ва бетакрор бўлиб, менинг маънавий ҳаётимда ўзига хос, муносиб ўринга молик. Унинг маънавий поклиги ва мўъжизакор истеъ-доди қалбимизда ўчмас из қолдирди.

Набижон РАҲИМОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
фан арбоби, профессор.

Сиз кўриб турган ушбу суратлар ЎзССЖ Давлат Хавфсизлик Қў-митаси архивидан оли-ниб эълон қилинмоқ-да.

ИБРАТЛИ

Абадий навқирон ва баҳор сингари гўзал эртақлар олами кексани ҳам, ёшни ҳам бирдек ўзига мафтун этади. Доно ва олижаноб эртақчилар мисолида эса биз ўзимизга содиқ дўстларни кашф этаемиз. Леонардо да Винчи ана шундай дўстларимиздан биридир. Унинг шон-шухрати асрлардан бери яшаб келяпти.

Леонардо да Винчи ҳаётлигида яратган эртақлари, ибратли ҳикоят ва ривоятлари унга катта шон-шухрат келтирди. Одамлар буларни ташналик билан қабул қилдилар, оғиздан-оғизга ўтиб аждодлардан авлодларга етиб келди. Ҳозиргача италиян қишлоқларида кўпгина эртақлари (албатта улар халқ эртақларига айланиб кетган) яшаб келади, уларни буюк ватандошлари Леонардо да Винчи ёзгани кўпчиликнинг эсига ҳам келмайди.

Леонардо да Винчи эртақлари халқчиллиги, мароқлилиги, қизиқарлилиги билан ҳаммани ўзига жалб этади. Айни пайтда эртақлар ҳам Леонардони шаффофлиги, орзуларга бойлиги билан ўзига мафтун этганди.

Леонардо да Винчи италиян адабиётида алоҳида ўрин тутади, унинг эртақлари эса Уйғониш даври маданиятида ёрқин бир ҳодиса сифатида эътироф этилиши бежиз эмас. У ўзини ҳеч қачон адабиётдаги буюк ўринларга дахлдор деб ҳисобламаган, лекин умр бўйи ёзишдан тинмаган.

Шафтоли дарахти

Боғда ёнғоқ билан ёнма-ён шафтоли ҳам ўсарди. У қўшнисининг шода-шода ёнғоқ билан тўла шохларига ошқора ҳасад билан қарарди.

— Нега унда бунчалар ҳосил кўп, нега менда кам, у шунча ҳосилни қаердан олган?— ақлсиз паст дарахт вайсабини қўймасди— Шуям адолатданми? Менинг ҳам шафтолиларим ундан кўп бўлсин! Ундан кам ерим борми?

— Ўзгаларга кўз олайтирма!— деди нарироқда ўсган олхўри.— Ёнғоқнинг бақувват танаси ва мустаҳкам шохларини кўрмайсанми? Ҳадеб бўлар-бўлмасга валақлайвермай, сершарбат мева етиштиришни ўйласангчи!

Лекин ҳасад ўти кўр қилган шафтоли дарахти олхўрининг доно маслаҳатига қулоқ солишни истамасди, унга ҳеч қанақанги

яхши гап ёкмади. У ўша заҳоти кўпроқ ҳаётбахш нам ва шарбат шимиб олиш учун илдизларига ерга яна ҳам чуқурроқ кириб боришга амр қилди. Шохларига шона тугишга хасислик қилмасликни, гулларига эса меваларга айланишни буюрди.

Гуллаш мавсуми тугагач, дарахт бошдан оёқ меваларга тўлик эди.

Кун сайин шарбатга тўлиб бораётган шафтолилар тобора оғирлашиб борар, шохлар уларни ушлаб туришга кучлари етмасди.

Шундай кун келдики, дарахт оғир юкдан қирсиллаб кетди, танаси қарсиллаб синди, етилган шафтолилар битта қолмай ерга, қилт этмасдан турган ёнғоқ дарахти остига тўкилди.

Тўр

Тўрга ҳар сафар бўлганидек мўл ўлжа тушиди. Балиқчиларнинг халталари чўртан, зоғора, илон балиқлар билан лиқ-лиқ тўлди. Балиқларнинг бутун бошли оиласи ўзларининг митти болачалари билан бозордаги пештахталарда ётар, ёғи қизиб турган товаларда унга беланиб, ўз ҳаётларини тамомлашга тийёр турардилар. Дарёда омон қолган, қўрқувдан ўзларини йўқотган балиқлар ҳатто сузолмай қолдилар, дарё тубига чўкдилар. Бундан буёғига қандай яшаш керак?

Ҳаёт ёки ўлим—бутун масала шунда эди. Лекин якка-ёлғиз тўрни бирёқлик қилиш

ҲИКОЯТЛАР

мушкул. Уни ҳар куни кутилмаган жойда ташлардилар. У балиқларни шафқатсизлик билан қиради, охири дарёда бир дона ҳам балиқ қолмайди.

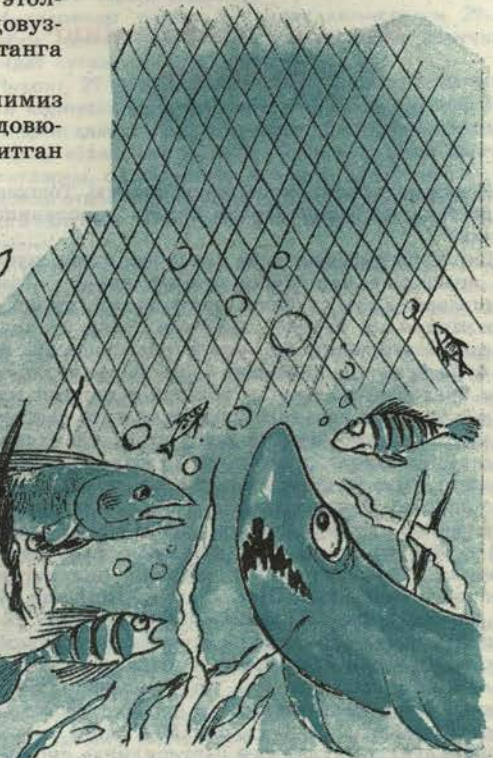
— Биз ўз болаларимиз тақдирини ўйлашимиз керак, ахир уларнинг яшашга ҳақлари борку! Биздан бошқа ҳеч ким улар ҳақида ғамхўрлик қилмайди, қўрқинчли тўрдан халос этолмайди,— фикр қилишарди ҳовузга маслаҳатга йиғилган танга балиқлар.

— Биз нима қила олишимиз мумкин?—дангал сўрашди довракларнинг нутқини эшитган дўрдоқлаб балиқ.

камланган арқонларни кесиб ташласин.

Балиқлар нафасларини ичига ютиб, ҳар бир сўзни эшитардилар.

— Илон балиқларга ҳозирок айғоқчиликка жўнашни буюрмаман!— давом этди зоғора балиқ.— Улар тўр қаерга ташланганини билиб келади.

Илон балиқлар топшириқни бажаргани жўнашди, қолган балиқлар сабр-тоқат билан кутишни бошладилар. Танга балиқлар ҳардамхаёлларни дадилликка ундадилар, ҳатто тўрга тушсанглар ҳам у сизларни қирғоққа олиб чиқолмайди, дедилар.

Ниҳоят, илонбалиқлар тўр бу ердан пастроқда, дарёнинг қуйи томонида экан, деган хабар топиб келишди.

Мана, ақли зоғора балиқ қўмондонлигидаги қудратли балиқлар армияси нишон сари сузиб кетди.

Эҳтиёт бўлинглар!—огоҳлантирди.—Оқим сизларни тўрга бориб урмасин. Барча сузғичларни ишга солинг, вақтида тўхтанг.

Олдинда сарғимтил ва ёвуз тўр кўринди. Ҳазабга тўлган балиқлар шиддат билан ҳужумга ўтдилар. Ҳадемай тўр сув остидан кўтарилди, уни ушлаб турган арқонларни чўртанларнинг ўткир тишлари қирқиб ташлади. Лекин балиқлар бу билан тинчланмадилар, нафрат билан ҳужум қилишда давом этдилар. Емон кўрган душманлари тўрни маҳкам тишлаб, ҳар томонга қараб тортидилар, парча-парча қилиб юбордилар. Дарёдаги сув бамисоли қайнарди.

Балиқчилар энсаларини қашлаб, тўрнинг сирли равишда ғойиб бўлганини узоқ вақт муҳокама қилдилар, балиқлар эса ушбу тарихни ўз болаларига узоқ вақтгача ғурур билан сўзлаб юрдилар.

Темур УБАЙДУЛЛО таржимаси

ВОКЕИЙ ЖИҚОЯЛАР

Баҳоия Сафиданинг эътиқоди

Иссиқ жон экан, бироз тобим қочдию, Ташкентдаги эски шифохоналардан бирига даволанишга ётдим.

Бир кун шифокоримиз ўзи билан бирга жусса-си нозиккина бир қизни бошлаб кирди. «Танишинглар, — деди у бизга қизга ишора қилиб, — шотландиялик тиббиёт талабаси, бизда тажриба ўргангани келибди. Энди бизга ёрдамлашади». Биз бу бўйи ўртачадан пастроқ, бурни бироз чўзинчок, ўзи бугдойранг, сочлари эса яхши пишган маккажўхорининг поцугига ўхшаш қизғиш рангдаги бу қизга қизикиб қарадик. Албатта, Шотландия қаердаю, биз қаерда, шунинг учун узоқдан келган бу меҳмон қизга ўз хурматимизни билдиришга ҳаракат қилдик. Инглизчадан билганимизни ишга солиб, унинг исмини сўрадик, қиз «Сафида», деди. «И-е, бу ахир шарқча исм-ку?» Қиз кулиб, ўзининг ҳақиқатан ҳам шарқли эканлигини, Эронда тутилганини, Шотландияда ўқишини айтди. Демак, у форс қизи экан-да! Ҳар қалай, форс тили инглизчадан яқинроқ, шунинг учун бизнинг суҳбатимиз анча осонлашди. Сафида ҳар кун шифокоримиз билан, гоҳида ўзи хонамизга кирар, бизни кўриб, касаллигимизни ўрганар, бўш вақтларида суҳбатлашиб ўтирарди. Мен унинг ота-оналарини сўрадим, улар ҳам Шотландияда яшашаркан. «Эрондан нега кетгансизлар?» деб сўрадим мен. «Биз қочиб кетганмиз», — деб жавоб қилди Сафида. «Нега?!» — «Чунки биз баҳойлармиз», — деб жавоб қилди қиз.

Мен баҳойлар ҳақида ҳеч нарса эшитмаган эдим, Сафида форсчаю-инглизчани аралаштириб тушунтиришга роса ҳаракат қилди, мен бу бир диний мазҳаб эканлиги, мақсади «вахдати адён» — яъни, динларни бирлаштиришдан иборатлигини англадим, барибир бу ҳақда тузук-туруқ маълумот ололмадим. Негадир бу мазҳаб одамларини Эронда қаттиқ таъқиб қилишар экан. Бу мамлакатда мутаассибликнинг кучлигидан, кейинги воқеалардан хабарим бор, лекин «баҳойларнинг ўзлари кимлар?» деган савол мен учун ечиммай қоларди. «Агар баҳойларнинг кимлигини билсангиз ўша заҳотиёқ уларга кўшиласиз», — деди Сафида. Хуллас, баҳойликнинг нималигини билишга аҳд қилдим. Эртасига Сафида менга мўъжазгина бир китобча олиб келиб берди: «Марҳамат, ўқиб чиқинг, баҳойларнинг кимлигини биласиз ва уларнинг тарафдорига айланасиз», — деди у.

Мен Сафида берган китобни бир ўтиришда ўқиб чиқдим. Эронда рус тилида нашр этилган бу китобда баҳойларнинг матлаблари баён этилган экан. Китобни ўқидиму баҳойларнинг кимлигини билиб олдим, кўз олдимда ўз маслагидан ўлса ҳам қайтмайдиган бир сўзли, мард, фидойи одамлар бир-бир гавдаланди. Ҳақиқий эътиқод олдида ўлим бир пул эканлигини баҳойлар ҳам исбот қилишган экан.

Баҳойлик мазҳаби ўтган асрнинг ўрталарида Эронда келиб чиққан экан. 1844 йилда бу ерда Саид Али Муҳаммад деган ёш йигит ўз фикрича исломнинг қотиб қолган ақидаларига қарши бош кўтаради ва ўзини янги йўл бошловчи маҳди, яъни пайғамбар деб эълон қилади. У ўз таълимотида барча инсонларни бир-бирига тенг, дўст ва биродар деб таълим беради, одамларни бирлаштишга чақиради, барча динлар бир бўлиши керак, дейди. Турган гапки, мусулмон мутаассибларига бу гаплар ёқмайди, уни бузғунчи, шаккок деб эълон қиладилар ва 1850 йилда тошбуран қилиб ўлдирадилар. Саид Али Муҳаммаднинг таълимотини унинг шогирди Мирзо Ҳусайн Али давом эттиради, у ўзига Баҳоулло деб ном беради, унинг издошларини эса баҳойлар деб атай бошлайдилар. Рухонийлар Баҳоуллони қаттиқ таъқиб остига оладилар, у бир қанча вақт Туркияда қувғинда

яшайди, аммо ҳаёти доим хавф остида бўлса ҳам ўз маслагидан қайтмайди. Эронда Баҳоуллонинг мухлислари кўпая бошлади, улар шариатнинг асрлар давомида бир қолида бўлиб келган қондаларни инкор қилиб, инсониятни руҳий эркинликка, бирлаштишга чақирадилар. Жоҳил руҳонийлар ва уларнинг измидан чиқмайдиган ҳукумат баҳойларни қаттиқ қирғин қила бошлади, ким бу мазҳабга кирса боши кундадою, моли талонда, деб эълон қилинади. Баҳойлар кўз кўриб, қулоқ эшитмаган жазоларга мустаҳиқ этилади — бундайларни ё териси шилинади, ё тириклайин кўмилади, ё тошбуран қилиб ўлдирилади. Қўлга тушган баҳойлардан бирининг яланг оёқларига от тақасини қоқиб, майдонда югуришга мажбур қилинган тарихда қолган экан. Бир сафар эса эл орасида обрў-эътиборли, саройда ҳам нуфузли бир қария баҳойликда айбланади. У рўйи-рост туриб, шу мазҳабга содиқ эканлигини айтади, жоҳил мулларар, уларнинг кутқусига тушган оломон олдида тавба қилмайди. Қарияни ўлим жазосига ҳукм қиладилар ва таомилга кўра ўлим олдида сўнгги тилагини сўрайдилар. Шунда мўйсафид ўзини кечаси қатл майдонига олиб боришдан олдин баданининг кўп жойидан кесиб, тилинган гўштлари орасига шам суқиб ёқиб қўйишларини, токи шу йўл билан гумроҳларнинг кўзларини очажагини айтади. Унинг айтганларини бажо келтирадилар, мўйсафид ўзини гажиб ташлашга шай турган ғофил ва ғаддор оломон орасидан жонли машъала бўлиб мағрур ўтиб боради ва жаллод кундасига бошини қўяди...

Мирзо Ҳусайн Баҳоулло вафотидан сўнг унинг ўгли Абдул Баҳо падарининг ишларини давом эттиради. Унинг вафотидан кейин эса издошлари бу таълимотни ҳамон сақлаб келишаркан. Ҳукумат таълиқидан қўрққан баҳойлар кўпгина мамлакатларга тарқалиб кетиб, ҳамма жойда бу мазҳабни ёйиш, одамларга тушунтириш билан машғул эканлар. Сафида ана шундай баҳой оиланинг қизи экан.

Дастлабига мен баҳойликни ҳам жуда кўп учрайдиган, чунончи ислом динидаги шиълик ёки суниялик сингари илдииз ўрта асрларга бориб тақаладиган бир мазҳабдир-да, деб ўйлаган эдим. Лекин уларнинг матлабномаларида шу куннинг муаммоларидан гап очилган эди. Улар аввало одамзод аслида бир ота-онадан тарқалган, шу боисдан ҳамма тенг, биродардир, деган тушунчани илгари сурадилар, мутаассибликни, диний ва ирқий тафовутларни тан олмайдилар. Улар барча дин бир динга бирлашмоғи ва дўстлик, ҳамжиҳатликка хизмат қилмоғи керак, дейдилар. Ҳақиқатни ҳар бир одам ўзи мустақил мушоҳада этиши, дин билан фан келишмоғи керак, деган фикрини олдинга сурадилар. Улар ҳар бир одам маърифатдан баҳраманд бўлсин, эркак билан аёл тенг ҳуқуқли бўлсин, бутун дунёда тинчлик барқарор бўлсин, деган шiorларни ўртага ташлайдилар. Баҳойлар шу билан бирликда бутун дунёда ягона тил, ягона давлат, ягона қонунчилик бўлсин, деб орзу қиладилар. Улар ўз таълимотларини ҳозирги алғов-далғов дунёда таяниш мумкин бўлган бирдан-бир асос, бирдан-бир йўл, деб биладилар. «Фалсафий таълимотлар дунёни ҳалокат ёқасига олиб келиб қўйди, инсоният қирилиб битиш хавфи остида қолди. Одамзодни бу мислсиз фалокатдан фақат янги дингина қутқара олади, у — баҳойликдир», — деб ташвиқот қиладилар улар. Бу сўзларни ўқир экансан, беихтиёр: «О, инсон, келажак йўлларини излашда сен нақадар доно ва нақадар соддасан!» — деб наъра тортигинг келади киши...

Эртасига Сафида мени кўриб: «Китобни ўқиб бўлдингизми, хўш қалай?» дегандек савол аломати билан қаради. Мен бисотимдаги инглизчаю-форсча бор сўзларни йиғиб унга таҳминан шундай дедим:

«Мен ўз эътиқодлари йўлида жонларини қурбон қилган мард, фидойи баҳойларнинг хотираси олдида бош эгаман. Лекин уларнинг мақсад ва матлабларига келсак, дунёни бир тили, бир дилли қилиш орзуси қанчалик олижаноб бўлма-

син, барибир, ширин бир эртақ, холос. Биз ўз эртақларимиз билан обдан тўйганмиз, энди бу янги эртақка юрагимиздан жой тополмаймиз, хафа бўлманг, сингилжон!»

Баҳоия Сафида ҳаммасини тушунгандай индамай, хомуш бўлиб қолди...

Мингтепадаги минг хаёл...

Баҳор эди. Ташкент дорилфунунининг бир гуруҳ муаллимлари сирдан ўқийдиган талбалардан хабар олиш баҳонасида Андижонга йўлимиз тушди. Кейин дам олиш кун эди шекилли Саттор ака (кўпчиликка таниш ва суюмли, шу билан бирликда бироз афандифеъл муаллим Саттор Ҳайдаров — ҳозирда марҳум) иккаламиз шогирдларимиздан бирининг отаси вафот этганлигидан хабар топиб, Марҳаматга фотиҳага боришга аҳд қилдик. Қайтишда Саттор акам: «Мингтепани зиёрат қилиб кетмаймизми?» деб қолдилар. Мен бу қадимий қишлоқ ҳақида унча-мунча эшитгандим, дарров рози бўлдим ва иккаламиз бизга «карвон»-лик қилаётган марҳаматлик бир йигит ҳамроҳлигида «Мингтепа қайдасан?» деб йўлга тушдик. Кўп ўтмай етиб ҳам келдик, Мингтепа деганлари ҳам Андижоннинг жануб томонларига хос бўлган сердарахт, сертераккина бир қишлоқ экан. Унинг бошқа қишлоқлардан фарқи бироз овлоқлигидами ё сирлироқлигидами эди. Бир ялангликка чиқиб қолдик — атроф-айлана дўппайган-дўппайган тепаликлар билан ўралган эди. Мингтепа — шулар экан. Бу тепаликлар қачон бинога келгану, уларнинг бағрида қандай сиру синоатлар ётибди? Биз тарихнинг бу гунг гувоҳлари олдида ўзимизни жуда нокулай, худди гуноҳкорлардай сезардик. Тўғри-да, бу сирли тепаликлар неча асрлар, неча замонлар оша бизгача етиб келсаю, биз бўлсак уларнинг дардларини англамасак. Доимо ҳазил-ҳузул билан юрадиган, дали-гули Саттор акам ҳам бу ерда жиддий бўлиб қолган эди. «Бу тепаликларни Хитойда ҳам биларкан, соғ-омон, бузилмасдан турибдими, деб сўраб туришаркан», — деди у ўйлиб. Эҳтимол тўғридир. Саттор акамнинг шу ёқларга алоқаси бор, билса керак. Мен бўлсам — билмайман. Бунинг устига ақалли қизиқиб ҳам кўрмабман-а. Ўз тарихини билмайдиган гирт гумроҳнинг ўзингизимиз. Ахир, қизиқилса, қадимги китобларни кўрилса бўлади-ку. Лекин унга вақт қани? Иш, тирикчилик, «майда-чуйда» лардан бўшаймиш. Майли, бу тепаликларнинг сирини қадимшunos тарихчилар қовлаб-нетиб кўриб билиб олишар, лекин биз яқингинада — саксон-тўқсон йилча олдин бўлиб ўтган воқеаларни ҳам яхши билмаймиз-ку? Ахир, Мингтепа — чор истибдодига қарши биринчилардан бўлиб бош кўтарган машхур Дукчи эшоннинг юрти-да! Тарихга «Андижон кўзғолони» деган ном билан кирган бу ҳаракат атрофида қанаканги фикрлар айрилмади, тарихчи олимларнинг бир-бирлари билан тортишув — ҳарб-зарбларида не-не қиличлар синмади дейсиз! Бир томондан Дукчи эшон — халқни ёмон йўлга бошлаган мутаассиб фитначи. У «оловсиз таом» пишириб содда одамларни лақиллатган алдамчи, кейин уларнинг дилига қутку солиб бошларига не-не кулфатлар тушишга сабабчи бўлган бир жоҳил. Ҳатто Муқимийдек шоиримиз ҳам бундай гапларга учиб уни «баччага» дан олиб «баччага» га солиб сўкиб ғазал ёзган. Тарих китобларию, юзлаб мақолаларда ҳам унга отилмаган маломат тоши қолмаган. Буларни ўқисангиз кўз олдингизга бутун умри муридларни алдаш, бойлик орттириш билан ўтган ва бунгаям қаноат қилмасдан халқни қонли қирғинга бошлаган сават салла, малла чопон эшон келиши турган гап.

Иккинчи томондан эса (бу томони илмий китобларда зикр қилинмайди, балки у ер-бу ерда бирорта эски хужжатда «ялт» этиб кўзга ташланади, хуллас уни кўрган кўрадио, сезган сезади) бутун умри дук ясаб эшагида бозорга олиб бориб сотиб кун кўрувчи бир меҳнаткаш хунарманд — дук-

Инсон табиатидаги энг муқаддас фазилатлардан бири миллий ифтихор туйғусидир. Мана шу туйғу бор экан, миллат бор, миллат яшайди. Шу туйғу бор экан, Ватан бор, Ватан дахлсиз. Шу туйғули эътиқод бут, виждон ва қалб уйғоқ. Чунки Ватанга, халққа бўлган муҳаббат шу ифтихор туйғусидан яралгандир. Бу туйғу сўнса, топталса, йўқолса, миллат ўлади, Ватан хомталаш бўлади. Тарих таҳқирланади, тил соқов бўлади. Табиат топталади, денгиз ва дарёлар қурийди.

Хўш, миллий ифтихор туйғуси нима, унинг асоси қаерда ва қандай ҳосил бўлади? У авлоддан-авлодга, наслдан-наслага ўтиб боргувчи абадий, маънавий-руҳий меросдир. Унинг манбаи, таянч нуқтаси миллатнинг тарихи, табиати, урф-одатлари, ахлоқи, моддий-маънавий бойликларидир. Мана шулар бор экан, миллий ифтихор ҳам бор ва умрбоқийдир. Улар йўқолган кун миллий ифтихор ҳам сўнади, миллатнинг қалби ҳувиллаб қолади. Бу энди юртга фожиалар эшигини очиб беради. Чунки миллий ифтихори бут бўлмаган халқ ҳар қандай босқинчи ва талончига Ватан дарвозасини очиб беради, унинг хошига, динига, тилига, тарихига сиғинади. Миллий урф-одатларидан, дину имонидан, тилидан, тарихидан воз кечади. Ота-боболари мазори устига чиқиб тепкилайди, улар қурган абадий биноларни ўз қўллари билан хароб қилади. Шунинг учун ҳам тарихда ўтган босқинчилар миллий ифтихор асосларини йўқ қилмоқни ва миллатни манқуртга айлантиришни ўз олдиларига биринчи мақсад қилиб кўядилар. Манқуртлик эса — даҳшат. Ундан ҳар нарсани кутиш мумкин.

бўлди. Чунки, тил миллий ифтихорнинг энг биринчи асосидир. Миллат ўз тарихи, маданияти, урф-одатлари, ўтган улуғ аждодлари, табиати, моддий бойликлари билан қанчалик фахрланса, муқаддас она тили билан ундан ҳам кўпроқ фахрланади, ифтихор туйғулари ила лаззат топади.

Тил инсонни ўз она заминига боғлаб туради. У Ватанга муҳаббат ҳисларини камолга етказади. Чунки ўз тилини севмаган, у билан фахрланмаган, ифтихор қилмаган киши Ватанни ҳам севмайди, унинг қадрига етмайди, ҳақиқий маънодаги ватанпарвар киши бўлолмайди. Бундан ташқари ўз тилини севмаган кимса ўзга тилларни ҳам ҳурмат қилмайди, миллатини, тилини, тарихини сотгувчи хоинлар, товламачилар худди шундайлар тоифасига мансубдир.

Тил — Ватан. Тил — Халқ. Унда бутун бир халқнинг руҳи, тафаккури, тақдири мужассамлашгандир. Она тилининг равнақи халқнинг ва халқ маънавиятининг равнақи. Унинг заволи халқнинг, миллатнинг заволи.

Буюк мутафаккир А. Навоий ўз она тили қаторида форсий ва арабий тилни ҳам мукамал билар эди. Форсий тилида яратган асарлари туркий тилдаги асарларидан қолишмайди. Демак, у форсий тилда ҳам эларо нашъу намо топиши мумкин эди. Аммо у бундай қилмади. Унинг қалбидаги халқи ва она тилига бўлган туганмас муҳаббат, ифтихор бунга йўл бермади. Шунинг учун ҳам ўзи турк бўла туриб, форс тилида ижод қилувчиларга хайрихоҳ бўлмади. Уларни ўз она тилларида ижод қилишга чақирди. Агар ҳар икки тилда ҳам ёзиш иқтидорига эга бўлса, иккаласида баробар ёзишларини

зим. Биринчидан, тил қонунини амалга оширишда ўзга тилларга катта ҳурмат билан ёндошмоғимиз, тил эгаларининг миллий ифтихор туйғуларини поймол этмаслигимиз керак. Чунки дунёда тилнинг катта-кичиги бўлмайди. Унинг бирини улуғлаб, бошқасини менсимаслик ўша тил эгаларининг миллий ифтихорини камситиш бўлади. Ўз навбатида ўзга миллат вакиллари ҳам ўзбек тилига, тил ҳақидаги қонунга ҳурмат билан қарашлари ва унга амал қилишлари даркор. Афсуски, баъзи биродарларимиз иш жойларида, ўзаро муомалада бунга амал қилмаётирлар. Ўзбек тилини ўрганишни хаёлига ҳам келтирганлари йўқ. Гўё бу қонун улар учун бир ўткинчи мавсумий ҳодисадек туюлмоқда. Бу нарса матбуот саҳифаларидаги айрим ўртоқларнинг чиқишида ҳам кўришиб қолмоқда. Баъзи вайсақиларнинг фикрича ўзбек тили ҳақидаги қонун жумҳуриятимиздаги рус тилида гаплашувчи аҳолининг ҳақ-ҳуқуқини камситармиш. Бу бўлмаган гап. Қонуннинг 1-моддасида жумҳуриятимиз ҳудудида яшовчи барча миллат ва элатларнинг тиллари эркин амал қилиши, равнақ топиши учун шароит яратиш, уларга ҳурмат билан қараш лозимлиги алоҳида таъкидланган.

Баъзан шундай бўлмоқдаки, айрим нуфузли ташкилотларда, уюшмаларда ҳамон ўзбек тили ҳақидаги қонун жорий этилмаётир. Улар бу қонунга атайин менсимасдан қараётирлар. Ахир бу бизнинг миллий ифтихоримизни камситиш эмасми?

Қонун ўз навбатида биз тил эгалари зиммасига ҳам катта масъулият юклайди. Биз ҳам ҳиссиётга эрк бермаслигимиз, миллий ифтихорни

ТИЛ ВА МАДАНИЙ ИФТИХОР

Ҳозирги кунда мамлакатимизда миллий муносабатларнинг кескинлашуви, миллий низо ва адоватнинг кучайиб боришининг айрим илдишлари мана шу миллий ифтихорга бориб тақалади. Сабаби, биз сталинизм ва турғунлик деб аталувчи йилларда тенглик, биродарлик, байналмилаллик ҳақида дабдабали сўзлар айтдик, узун-узун нутқлар ирод этдик, шиорбозликни авжига чиқардик. Қандайдир ягона миллат, ягона тил, ягона миллий ифтихор яратмоқчи бўлдик. Улардан биттасини байроқ қилиб кўтардик. Қолган барча миллий ифтихор ва эътиқодларни эътиборга олмадик. Кези келса, камситиб, ҳатто ҳақоратлашгача бориб етдик. Шунингдек, миллий ифтихорнинг асоси бўлган миллий тил, тарих, дин ва урф-одатларни йўқ қилишга, бўғишга интилдик. Олдинги йилларни кўйиб турайлик. Буларнинг кўпчилиги кун кеча кўз олдимизда содир бўлмадими? Тарих инкор қилинди, дин ва дин аҳиллари таъқиб этилди, қадимий урф-одатларимиз, байрам ва сайлларимиз, ҳатто Наврўзимиз таъқиқланди. Тилга бўлган муносабатни эса айтмасам ҳам бўлади. Буларнинг барчаси миллатлар қалбида норозилик ҳисларини уйғотди, миллий адоват ва низоларни келтириб чиқарди.

Бугунги кунда кўплар қатори биз ҳам бир вақтлар сохталаштирилган, ёлғон-яшиқ ҳамда тўхматларга қориштирилган миллий ифтихоримиз бўлмиш тарихимизни ҳақиқат кўзи билан қайта ўқимоққа, урф-одат, удумларимизни янгидан давом эттиришга, нураб, қулаб, йўқолиш арафасида турган тарихий ёдгорликларимизни, осори-атиқаларимизни тикламоққа, янги умр бахшида этмоққа бошладик. Айниқса, миллий ифтихоримизнинг асоси бўлмиш ўзбек тилига кўпчилик миллий тиллар қаторида давлат мақомининг берилиши нур устига аъло нур

маъқул деб билди. Бу борада унинг ўзи ўлмас асарлари билан намуна кўрсатди. Ўзбек адабий тилини жаҳон миқёсига олиб чиқди. Ўзбек халқини ҳам ўзига, ҳам ўзга элларга танитди. Дунёда шундай бир миллат, шундай бир тил борлигини намойиш этди. Бу эса унга чексиз ифтихор билан:

Турк назмида чу мен тортиб алам,
Айладим ул мамлакатни якқалам, —

дея фахр сўзларини айтиш ҳуқуқини берди. Биз тилга, элга бўлган муҳаббатни, фидойиликни Навоий ва у каби даҳолардан ўрганмоғимиз, улардан ибрат олмоғимиз лозим эди. Аммо биз кўп йиллар бу ибратли йўлдан бормадик. Орамиздан ўз миллати, ўз она тилини, миллий ифтихорини унутган кимсалар чиқди. Улар ўз миллати ва тилини ҳалоқат ботқоғига етаклаб келишда, ўзгалар қаторида «фидойи»лик кўрсатдилар. Чунки юқоридан бизни ҳеч ким она тилингдан, урф-одатингдан юз ўгир, воз кеч деб зўрламаган, мажбур этмаган эди. Салла деса каллани келтирувчи кимсалар кимгадир ёқмоқ ёки мансаб ва шон-шухрат учун шу нопок йўлга кирдилар.

Бугунги кунда она тилимизнинг кадр-қиммати, ифтихори тикланаётган экан, энди биз юқоридаги каби адашишларга, хатоликларга йўл қўймаслигимиз лозим. Утмиш хатоларидан муҳим хулосалар чиқаришимиз керак бўлади. Чунки тил ҳақидаги қонунни амалга ошириш, уни жумҳуриятимизда тўла кучга киритиш осонликча кечмаслиги аниқ. Бу йўлда қийинчиликлар, курашлар, зиддиятларнинг бўлиши табиий. Буларни ҳиссиётларга эрк бермасдан, ақл-идрок, бағри кенглик билан ҳал этмоқ ло-

гурур ва такаббурликка айлантормаслигимиз лозим. Ўзга тилларга ҳурмат билан қараб, улар орқали ўз тилимизни бойитишимиз лозим. Тилнинг қадрини тиклаш ундаги бошқа тилдан кирган сўзларни чиқариб ташлаш, янгисини қўллаш билан амалга ошмайди. Кейинги пайтларда матбуот саҳифаларида шу салбий тенденция ҳукм сурмоқда. Ахир кўпчилик атагалар халқимиз руҳига, тилимиз жисмига сингиб кетган. Улардан воз кечиш мумкин эмас. Бундан тилимиз ютмайди, ютқазishi мумкин. Аммо ҳар қандай янги сўзни «кучоқ очиб» кутиб олавериш ҳам мақсадга мувофиқ келавермайди.

Тил — тилга ғаним эмас. (Р. Ҳамзатов) Ақлақдан қувват олганидек, тил — тилдан қувват олади, бир-бирини бойитади. Демак, биз тилимизни бойитмоқ учун ўзга тиллар хазинасидан ҳам фойдаланишимиз, ўз навбатида ўзга тиллар равнақига ҳам таъсир этишимиз керак. Бу тил ривожининг диалектик қонуниятидир. Унга қатъий амал қилишимиз, кишилар онгига, қалбига синдиришимиз лозим. Бу эса уларда тил ва миллий ифтихор туйғуларини тўғри тарбиялашда асосий восита бўлиб хизмат қилади.

Хуллас, тил ҳар бир халқнинг муқаддас миллий ифтихоридир. Унда Ватан, бутун бир халқ, унинг қалби, руҳи, ор-номуси, кадр-қиммати, иззат-нафси яшайди.

Биз бир-биримизнинг тилларимизни қанчалик ҳурмат қилсак, мана шу айтиб ўтилган миллий қадриятларни, демакки бутун бир халқни, унинг ифтихорини ҳурматлаган, эъозлаган бўлаемиз.

Вазира УТАНОВА,
Тошкент Давлат педагогика
институтини ўқитувчиси.

МИТТИ МЕТАЛЛУРГЛАР

Денгиз сув ўтларининг кўпчилиги ўз танасида баъзи химиявий элементларни, шунингдек металлларни ҳам тўплаш қобилиятига эга. Жумладан, улар йод элементига бой бўлган манбадир. Масалан, ламинария деб аталувчи денгиз ўсимлиги танасидаги йод миқдори денгиз сувидан 200 минг марта ортиқдир.

Шундай бўлса-да, ташқи муҳитдан материалларни ўзлаштириш борасида микрожонзотлар — бактерияларнинг танасидаги металллар миқдори атроф-муҳитдагига нисбатан 30 минг марта кўп бўлади, ҳатто ўз танасининг 50 фоизини металл ташкил этадиган микрожонзотлар ҳам мавжуд.

Бактерияларнинг металлларни қандай қилиб ўзлаштириши ҳалигача муаммо бўлса-да, яқинда канадалик бир группа олимлар микрожонзотлардан бирини олтин хлориднинг эритмасида ривожлантирдилар ва қуйидагича ҳулосага келдилар. Металлнинг бактерия танасида тўпланиши икки босқичда борар экан. Аввалига $Ай^{3+}$ иони бактерия аъзоларининг манфий зарядланган группалари билан бирикиб, ўзига хос кристалланиш марказини юзага келтираркан ва шундай қилиб, унинг атрофида металл заррачалари тўпланиши давом этаверар экан.

Шу жойда, микрожонзотлар металлларга нима сабабдан шунчалик чанқоқ экан, деган саволнинг туғилиши табиийдир.

Маълумки, металллар асосан микрожонзотларнинг тирик тўқималарида йиғилади, уларнинг ион ҳолати заҳарли бўлганлигидан, қандай бўлса-да, нейтраллашга тўғри келади, акс ҳолда улар ҳаётини зарур бўлган ферментлар активлигини бутунлай йўқотиши, нуклеин кислоталар ва оқсиллар занжирини узиб юбориши ҳам мумкин. Агар металл иони қандайдир бир йўл билан аъзонинг бирор қисмига уланса, у ўзининг заҳарлилик хусусиятини йўқотади, яъни аъзо учун энди ҳеч қандай хавф солмайдиган бирикмага айланади. Кейин баъзи бактериялар метал-

лорганик бирикмалардан «озуқа» сифатида ҳам фойдаланилади. Уларнинг танасида металлларни ўзида тутувчи ферментлар ҳам мавжуд. Бундай металл ферментлар ҳужайраларнинг зарур таркибини сақлаб туришда муҳим аҳамиятга эга.

Баъзи микрожонзотларга кўпгина металлларнинг олтингургуртли бирикмалари айниқса «лаззатли овқат» ҳисобланаркан. Уларнинг бу хусусияти инсон қўли етмайдиган ер ости қазилма бойликлари таркибидаги металлларни ажратиб олишда қўл келади.

Дарҳақиқат, табиатда учрайдиган металл рудалари, одатда олтингургурт билан боғланган ҳолда бўлади. Бактериялар металлларнинг ана шундай сувда эримайдиган олтингургуртли бирикмаларини оксидлаб, уларни осон эрийдиган бирикмаларга айлантиради, бинобарин, бундай жараён жуда қисқа вақт ичида амалга ошади. Масалан, халкопиритни (мис минералларидан бири) кимёвий оксидлаш натижасида 24 соат ичида миснинг бор-йўғи 5 фоизи эрувчан бирикмага айланса, бактериялар иштирокида 48 соатда шу элементнинг 80 фоизи минералдан ажралиб чиқади. Бундан «митти металлургла»нинг ҳам техник, ҳам иқтисодий самараси кўриниб турибди.

Айниқса, бактериялар конлардан металл рудаларини қазиб олишнинг сўнгги жараёнида катта фойда беради, чунки у ерда ҳали 5-20 фоиз рудалар қолиб кетган бўлади. Уларни қазиб олиб, қайтадан ишлов бериш иқтисодий жиҳатдан ўзини оқламайди. Худди ана шу ерда бактерияларнинг «иши» қўл келади.

Асримиз бошида, ҳали «митти металлургла» кашф этилмаган вақтда Американинг Юта штатидаги мис конларини ундаги мис запаслари тугади, деб ҳисоблашиб, сув билан тўлдириб ташлашган. Сўнгра, икки йилча вақт ўтиб, сувни кўришса, ҳали унда 12 тонна мис метали борлиги аниқланди. Худди шунга ўхшаш ҳодиса Мексикадаги ташландиқ конлардан бирида ҳам юз берди. Ундан ҳам

бир йил ичида 10 тонна мис ажратиб олинди.

Бундай микрожонзотлардан металл рудалари қазиб олинганидан кейин конлар атрофида йиғилиб қолган жинсларни қайта ишлаб, металл олишда ҳам фойдаланиш мумкин. Масалан, Мексиканинг Кананеа мис конида қазилма ишлари юз йилдан ортиқ вақт давом этиб, унинг атрофида ўн миллионлаб чиқиндилар йиғилиб қолган эди. Уларда мис миқдори жуда кам бўлса-да, микрожонзотлар билан ишлов бериб кўрилди, натижада, унинг ҳар бир литридан 3 граммдан, ҳаммаси бўлиб 650 тонна мис метали ажратиб олинди.

«Металхўр бактериялар» бизнинг мамлакатимиздаги бир қанча тоғолди конларида ҳам «хизмат қилишмоқда». Металли бактериялар ёрдамида ажратиб олишнинг илк тажриба қурилмаси 1964 йили Уролдаги энг улкан конлардан бири — Дегтярский конида йўлга қўйилганди. Ҳозирда бундай қурилмалар Урол ва Қозоғистондаги турли хил металл конларида тенги йўқ ёрдамчи бўлиб қолмоқда.

СССР ФА Микробиология институтида ўтказилган тадқиқот натижалари шуни кўрсатдики, бактериялар заминимиз қаъридан нафақат мис метали, балки бошқа бир қанча металллар, жумладан, темир, рух, никель, кобальт, титан, алюминий ва ҳатто қимматбаҳо металллар — уран, олтин, германий, рений кабиларни ҳам ажратиб олишда ўз хизматини аямапти.

Ҳозирда мана шу биометаллургия жараёнлари муаммосининг истиқболлари жуда порлоқдир, чунки ушбу усул иқтисодий жиҳатдан энг арзон ҳисобланиб, одамларнинг ер остида ишлашларига, металл рудаларини қайта ишлаб, бойитишга ҳожат қолмайди. Бундай қийин ишларнинг ҳаммасини «митти металлургла» кечаю-кундуз тинимсиз амалга оширади. Бу меҳнаткаш «миттилар»ни инсон қўли етмайдиган, битмас-туганмас ер ости бойликлари қаърига «командировка» қилиш мумкин. Ахир руда қазиб олиш учун инсон баъзан юз метр ва ҳатто

ярим чақирим чуқурликкача тушади. Келинг, энди келажакда бундай геомикробиологик корхонанинг қандай ишлашини кўз олдимизга бир келтириб кўрайлик-чи. Шундай қилиб, қимматбаҳо металл рудалар мавжуд деб эҳтимол қилинган ерга трубалар қоқилади ва у орқали керакли «биологик эритма» юборилади. Ер ости жинслари қатламидан ўтган бу эритма металл бирикмалари билан бойийди ва иккинчи бир труба орқали ер устига чиқиб туради. Сўнгра, ундан металл ажратиб олиб, керакли металл маҳсулотларини тайёрлаш қолади, холос.

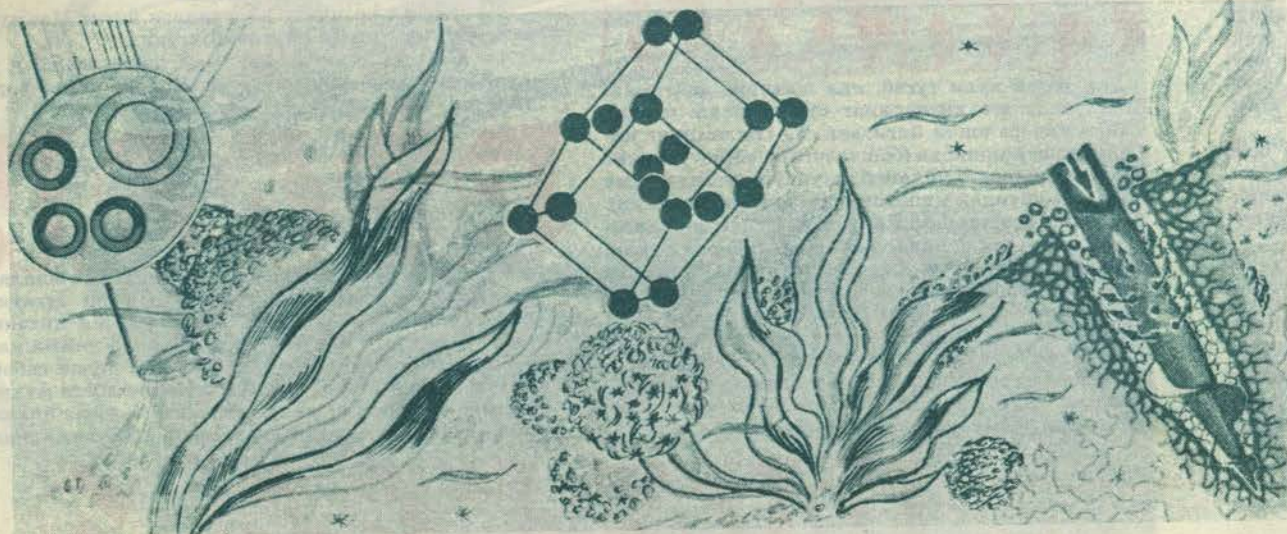
Худди шундай йўналишда жумҳуриятимиз олимлари ҳам жиддий иш олиб бормоқдалар. Ўзбекистон ФА Микробиология институтини қошида ташкил этилган бир группа олимлар айнан қимматбаҳо металлларни рудалардан бактериялар ёрдамида ажратиб олиш устидаги ишларни муваффақиятли тугаллаш арафасида турибдилар.

Кейинги йилларда дунё океанлари ҳам турли-туман фойдали бойликлар манбаи бўлиб қолмоқда, чунки уларнинг миқдори қуруқликда анчагина кам ёки умуман йўқолиб бормоқда. Ҳозирда денгиз сувларида 6 миллиард тонна мис, 4 миллиард тонна уран, 0,5 миллиард тонна комуш ва 10 миллион тонна олтин эриган ҳолатдадир. Микрожонзотларнинг юқорида келтирилган ажойиб хусусиятларидан фойдаланиб, бу бойликларни ажратиб олиш мумкинми? Бу борада ҳам олимлар изланишмоқда, яъни бактериялар хизматидан фойдаланиб ишлайдиган технологик жараёнларни ишга тушириш устида бош қотирмоқдалар.

Таниқли совет олими, академик А. А. Имшенецкий истиқболи порлоқ бўлган бу соҳа ҳақида шундай деб ёзган эди: «Табиатда микрожонзотлар моддалар айланишида улкан аҳамиятга эга. Ўз вақтида В. И. Вернадский томонидан ривожлантирилган геомикробиология ғоялари ҳозирдаёқ амалда қўлланилмоқда. Яқин вақтларда санаотда микрожонзотлардан қимматбаҳо металлларни «ишлаб чиқарувчилар» сифатида кенг миқёсда фойдалана бошланади. Йигирма йилча олдин бу ишларни кўз олдимизга умуман келтириб бўлмас эди, бугун эса инсон кўзга кўринмас «металлургла»дан ўз манфаати йўлида фойдаланишга ўрганди. Ҳозирда ер шарининг баъзи бир жойларидаги ташландиқ конларга микрожонзотлар билан бойитилган сув юборилиб, санаот миқёсида уран, мис, германий ва бошқа металллар олинмоқда. Шубҳа йўқки, микрожонзотлар хизматидан гидрометаллургияда фойдаланиш, уни асримиз сўнгидаги энг муҳим тармоқлардан бирига айлантиради».

Шундай қилиб, ҳозирда кундан-кунга шуҳрат қозониб келаётган биотехнологиядаги ушбу йўналиш бир томондан атроф-муҳитни тоза сақлашда муҳим аҳамиятга эга бўлса, иккинчи томондан халқ ҳўжалигида сифатли ва чиқиндисиз металл маҳсулотлар олишга кенг йўл очиб беради.

Омонбек ХОЛБЕКОВ,
кимё фанлари номзоди.

УМИДБАХШ УЧҚУНЛАР

(Яна ёзма ишнинг тартиблари
хақида)

Журналимизнинг шу йилги 3-сонида «Муҳокама учун мавзу» фасли остида «Ёзма имтиҳонларнинг янги тартиблари» номли муҳокамамиз эълон қилинган эди. Шундан кейин ўқувчилардан кўплаб мактублар келди.

Уларнинг айримларида куйидагича эътирозлар ҳам бор: «Ойбекнинг «Қўтлуғ қон» романида тасвирланган Гуландом фожиаси ҳақидаги фикрингизни ёзма ифодаланг, дейилган. Нега энди Ойбекнинг «Қўтлуғ қон» романида Садриддин Айнийнинг «Қўллар» романида Гуландом образи ҳақида ёзилади. «Қўтлуғ қон» романининг «Қўллар» романидан фарқи бор-ку.

Ойбекнинг «Қўтлуғ қон» романида Йўлчи, Гулнор ва бошқа образлар тўғрисида маълумот берилди. «Қўллар» романида эса қўлларнинг уч авлоди тўғрисида ёзилган. Омонилла ака, буларнинг фарқини билмай қолдингизми!»

Гуландом фожиаси қайси асарда тасвирланган

Бу мактубни Тошкент вилоятидаги Калинин ноҳиясидан Лобархон исмли талаба ёзибди. Бундай мактублар эса талайгина... Улар ҳам «Қўтлуғ қон» романида Гуландом исмли образнинг борлигига шубҳа билдиришган. Ваҳоланки, улар «Қўтлуғ қон» романини кўлга олиб олтинчи бобини ўқиб чиқишганда Гуландом исмли аёлнинг Намангандан экани, жуда ёшлигида отаси уни турмуш танқислиги оқибатида турмушга бергани ва охир пировардида фожиаларга тўла тақдирга тан беришга мажбур бўлганини билишарди.

Уша мақолани ёзишдан мақсадимиз ҳам ўқувчиларнинг эътиборини бадиий асар матнини тўлиқ ўқишга, ўқиганда ҳам мукамал ва диққат билан ўқишга жалб қилиш эди. Чунки ҳозирги кун ўрта мактаб фожиаларидан бири фарзандларимизнинг ҳатто адабиёт программаларида қайд этилган бадиий асарларнинг тўлиқ матнини ўқимасликлари билан ҳам белгиланмоқда. Кўпинча хрестоматияда берилган бадиий парчалани ўқиш уларнинг тасаввурда етарли ҳисобланади. Аслини олганда бадиий асарнинг жозибаси, унда ифодаланган сирли гўзаллик олами фақат меҳр ва садоқат билан китобни тўлиқ ўқишга киришган сўз санъати мухлисигагина маълум бўлади.

Энди ўша мақоладаги таклифларимизни ҳаётга тадбиқ этилиши ҳақида фикр юритаёлик. Мақола эътиборингизга ҳавола қилинган пайтда ТошДДнинг ўзбек филологияси куллиёти кечки бўлими VI курси талабаси Эътибор Узоқова Тошкентдаги турли ўқув муассасаларида янги тартиблар асосида ёзма иш олишнинг тажриба машғулларини бошлаб юборган эди. Хусусан, дипломантимиз 254, 235-мактабларда, 55-ошпазлар тайёрловчи билим юрда бўлиб, ўқувчиларга янги йўналишда ёзма иш ёзишни таклиф этди. Аввалги йилларда адабиётдан жумхурият олимпиадасида ёзилган кичик ишлар билан танишди. Шунингдек, дорилфунуннинг қуйи курсларида таҳсил кўраётган талабалар битган машқларни ўрганди. Тажрибаларимиздан мактаб ўқувчиларимизнинг чегарасиз ижодий имкониятлари йиллар давомида вужудга келган қолиплар ичида бўғилиб ётганига гувоҳ бўлдик. Ёзма иш шартли бўйича эркинликни ҳис этган ўқувчилар ҳатто ўзларининг пастки синфлардан буён ўқитиб келаётган ўқитувчилари тасаввур қилолмайдиган даражада мазмунли ишлар ёзишди. Айниқса, ҳаёт ташвишлари, айрим қарияларимизнинг ачинарли тақдирини, юртимизнинг табиати тасвирланган расмлар, Алишер Навоий байтларидаги мазмун, Эркин Воҳидов, Ҳалима Худойбердиева, Омон Матчон шеърларидан олинган парчалар ҳақидаги ёзма ишлар диққатга сазовор чиққан. 235-мактабнинг 8-«Б» синф ўқувчиси Мурод Қаноатов ҳозирги кунда етим болаларнинг кўпайишига, ёшлар ўртасидаги жиноятчиликнинг ошиб боришига, кўплаб одамларнинг ҳалокатига сабаблардан бири қилиб гиёҳвандликни кўрсатган. Шу синф ўқувчиси Ғийёсиддин Қўзйбоев «Она тилим — дилимсан» мавзусидаги ишода шундай дейди: «Табиатнинг муаллақ қонунини бор, ҳар бир ҳаракат қилмаган нарса занглайди, оддий сув ҳам бир жойда турса сасийди. Шундай экан, ишлатилмаган тил ҳам занглайди». Муаллиф бу фикрларни ҳозирги кунда ўзбек тилига бўлмаётган эътибор билан боғлаб, тилимизнинг келажагига умид билдиради, айни пайтда ҳали ҳамон бу соҳада йўл кўйилаётган камчиликларни айтиб ўтади. 254-ўрта мактабнинг 10-«А» синф ўқувчиси Наргиза Дўстқориева тавсия этилган расмини «Мангу олов қаршисида» деб атаган ва иш-

да куйидагиларни баён этган: «мен урушни кўрмаганман. Лекин уни кўшимизнинг кўлтиқтаёғида, амакимнинг кўрмай қолган кўзларида, ўзи бир бахтиёр ота-ю, аммо ўзи ота меҳрини тотиб кўрмаган кишиларда, ҳали ҳозиргача ўғлим тирик, у албатта келади деган умидда кўзлари йўлида нигорон дунёдан армон билан ўтаётган оналарда кўрдим».

Ўрта мактабларда ўтказилган тажрибаларда янги тартибдаги ёзма ишларнинг 2-саволига жавоб олиш анча мушкул бўлди. Шунинг учун дипломантимиз 254-мактаб ўқувчиларига Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» ва «Меҳробдан чаён» романларини қайтадан ўқиб чиқишни таклиф қилди. Кейин мактаб дарслигида алоҳида фикр юритилмаган образлар, хрестоматияда келтирилмаган парчалар мазмуни ҳақида ишлар ёзилди. Ўқувчиларнинг оғзаки билдирган фикрларича улар Абдулла Қодирийнинг романларини қайта кашф этдилар. Асардаги қаҳрамонларнинг ички руҳий оламига кўпроқ эътибор бердилар ва улар ҳақида «дилда ўчмас» таассуротга эга бўлдилар. Мактаб директори Йўлчи Абдуллаев, ўқитувчи Дилфуза Ғаниева ва дипломантимиз ўтказган бир неча суҳбатлардан сўнг ёзилган ишлар жуда яхши натижа берди. Ўқувчилар «Ўтган кунлар»

СИЗГА

Автобус кенг асфальт йўлдан олдинга интилади. Кўз олдимдан таниш манзаралар ўтиб боради. Одатдагидек, азим сада дарахти ёнида тушиб қоламан. Бу ёғи Ғўлакандоз қишлоғи, менинг тушларимга кириб чиқадиган қадрдон масканим. Юрагим уйга талпинади. Шошиламан, лекин йўлим кўпаймайди. Бир ойдан буён кўзлари йўлда нигор онажоним мени кутиб тургандек...

Уйга яқинлашаверганимда эшигимиз яқинида тупроқ ўйнаётган қизлар ёнида жиянларини етаклаб олган синглим мен томонга чопади. Унинг юғуршидан завқланиб қизчалар қикирлашади. Синглим мен билан кўришиши биланоқ, қишлоқ янгликларидан огоҳ қилади:

— Бича, анув устанинг қизи бору, ўзини осиб қўйибди, кўшимизнинг қизи қочиб кетган...

Шу тариқа то уйга кириб борганимча «янгликлардан» хабар топаман. Кўп ўтмай ошпикқанча онам фермадан қайтадилар.

— Вой, қизим келдингми, одамни бунча хавотирга қўймасанг, уззукун хаёлим сенда. Бундоқ тез-тез келаёям демайсан, — ёзғирди онам мени бағрига босиб.

Ҳали жавоб беришга улгурмасимданоқ онаизорим ҳам мени янгликлардан воқиф қиладилар. Фалончи опанг сариқ касалидан нобуд бўлди...

Ҳар гал қишлоққа келганимда шу йўсин хабар-

ларни эшитаман. Вужудим титрайди. Бемажол юрагим алангаланади, бўғзимга нимадир тикилиб, дунё кўзимга тор кўринади.

Беихтиёр ўйлай бошламан. Ота-боболаримиз доимо яхшиликни орзу қилган, танадан жон айро бўлаётганда ҳам дунёга умид кўзи билан қарашган. Биз қаёққа қараб кетаётимиз? Ўғирлик авж олса, ёлронлар кўкариб, ёмонликлар илдиб отса. Энтикиб-соғиниб келган қишлоғимда мени шодлик хабарлари эмас, дилни хуфтон этувчи аччиқ ҳақиқат кутса.

НИМА

Дам олиш куни тугаб, яна шаҳарга қайтаман. Етоқхонада эса қизларнинг суҳбати авж олади: «Анув қиз фалончи йигитдан...», «Ислоннинг қизини унаштиришибди (бошқасига)», «Мастуранинг йигити бошқасига уйланибди, у шўрлик энди нима қилади?» (бундай миш-мишларнинг эса чеки йўқ). Дам олиш кунларининг бирида дугонам қишлоғига таклиф этади. У ерда ҳам нохуш хабар. Ун гулдандан бир гули ҳам очилмаган ўн саккиз ёшли қиз гўшангага ёр-ёр билан эмас, қақалоқни кучиб кириб бораёпти. Бундай пайтда ёр-ёр ҳам юракка тирдай санчилади. Бундай воқеаларга дуч келсам, бувимнинг ўғитларини эслайман.

— Ҳар нарсани эртасидан-у кечидан худонинг ўзи асрасин, болам... Ёшлигимга бориб ўшанда тусунмаган эканман, яна хаёлимга бир воқеа туша-

ди, хотирамга санчилган оғриқ эди у...

...Гульмира 8-синфга ўтдию, балога қолди. Юқори синф ўқувчиларидан даярли ҳар куни хат ола бошлади. «Севги ёшим шу бўлса керак» — ўйлайди қизгина. Севгининг асл мазмунига тушуниб ҳам етмаган йигитлар унга ҳарфни тўлиқ ёзмойла туриб муҳаббат, садоқат тўғрисида ёзишарди. Унинг моҳиятига етмаган ҳолда Гульмиранинг ўзи ҳам кўнглининг кўчасида тенгдоши Маъмурга кўнгли қўйди. Дарсдан сўнгги учрашувлар бора-бора дарс пайтидаги одатларга айланди. Энди у Маъмурсиз тура олмасди. Авваллари тенгдошларидан уялиб юрадиган қиз энди кечалари Маъмур билан учрашиш одатини ҳам чиқарди.

Лутфия ая қизининг кўнглидаги йигит Маъмур эканлигини эшитгач туюқиб кетди:

— Ҳой қиз, эсингни йиғ, мен тирик эканман у дунё-ю, бу дунё онасиз уйга шўппайиб кириб бормайсан!

БҮЛДИ,

Бу қаҳрли сўзлар икки ёшни бебошликка бошлади. Қолбуки улар энди ўнинчи синфни тугатишгаётганди... Тўй бўлиб ўтди. Лутфия ая қизини ўша уйга бари бир юборди-ку. Ёш оила ҳамма қатори яшай бошлади. Бир йилгача шов-шувга сабаб бўлган бу воқеа ҳамқишлоқларнинг қалбига муҳрланмай қолмади. Ўшанда она қизига жаҳл билан эмас, ётиги билан қиз бола ахлоқи, иффати ҳақида

КИЗЛАР ?

романининг ёзилиши тарихи, 30-йилларда роман ҳақида эълон қилинган танқидий мақолалар, Зайнаб, Ҳасанали каби образлар, «Меҳробдан чаён» романининг дарсликда фикр айтилмаган боблари юзасидан мулоҳазалар билдирганлар. Хусусан Василя Шермухамедова асардаги Зайнаб ҳақида шундай дейди: «Зайнаб — ўн етти ёшлар чамаси, оппоққина, ўртача ҳусни, қисқа бўйли қиз. У ўз оиласидаги кишилардан фарқ қилади, ўз яқинларидан «писмиқ» деб ном олган эди. Чунки у бирор нарсадан ҳафа бўлса, ёки норози бўлса дардини ҳеч кимга айтмас, ичида сақлаб юрар, аразлаб ҳаммининг кайфиятини бузар эди». Зарифа Раҳимова эса «Зайнабга мактубини шундай битган: «Биламан сен кундош бўлганингдан кейин нима қилишни билмай гаранг эдинг. Охири сен ўз дардингни опанг Хушрўйга айтишга ва ундан маслаҳат сўрашга мажбур бўлдинг. Лекин сен ўз дардингни қандайдир заҳарли илонга, ёмон ниятли опанга айтдинг. Айтдинг-у хато қилдинг. У шу маслаҳати билан сени Отабекдан, Отабекни Қумушдан айрилишига ва ниҳоят, ўзингни «мажнун» бўлиб қолишинга олиб келди. Агар опанг ўрнида яхши, виждонли, бировлар дардига тушунадиган, бировларнинг оғрини енгил қиладиган одам бўлганида сен бундай хатога йўл қўймас эдинг».

Тажриба зое кетмади

Биз тавсия этган ёзма имтиҳонларининг янги тартиблари нисбатан соддалаштирилган ҳолда ТошДДнинг журналистика куллиётига кирувчи абитуриентларга тавсия этилди. Қабул имтиҳонлари тугагандан сўнг ана шу ишларнинг айримлари билан танишиб чиқдик. Эътиборимизни ҳозирда 1-курсда ўқиётган шахрисабзлик Муҳайё Қосимова ёзган иншо тортди. У шоир Машраб ҳақида шундай дейди: «...Айтинг-чи, шоирнинг халқ дилида ёд бўлиб кетган машҳур шеър азалларини «осиш», қалблардан ўчириш мумкинми?! Асло! Ойнаи жаҳонларда, сўзнигорлардан берилмаётган, эшиттирилаётган мақомларнинг кўпчилиги Машрабга тегишли эканлиги ҳам ана шунда!». Ёки Андижон вилоятининг Жалолқудуқ ноҳиясидаги 23-ўрта мактабни тугатган Марҳабо Муротова шоира Нодира ҳақида: «Нодира, сиз етмаган бахта бизлар етдик. Биз сизнинг авлодларингизмиз. Тиллақошлар ортидан ўйчан тикилувчи кўзларингиз сеҳрига жавоб топгандекмиз», деб ёзибди.

Мазкур иншоларда ўқитувчилар хаёлига келмаган фикрларни ўқувчиларимиз баён этганларидан мамнун бўлдик. Бекобод ноҳиясидаги 6-мактабни ту-

гатган Матлуба Нурматованинг чекига тушган ёзма иш нусхасидан абитуриентга Фурқат ғазалидаги «Айшини нодон суриб, кулфатни доно тортадур» мисрасига шарҳ бериш талаб қилинган. У иншонинг дастлабки қисмида Фурқат лирикаси, ўтмишдаги тарихий вазият ҳақида ёзган. Аммо кейинчалик ўз фикрини Орол денгизи фожиаси, миллатлараро муносабат, тарбиясиз қолган етим болаларга кўчирган. Сув кечиб меҳнат қилган пахтакорнинг укубатли ҳаётини ифодалаган иншо сўнггида: «Бунга халқ айбдорми? Йўқ, менимча, гап раҳбарларда», — дейди ва диққатимизни ҳозирги пайтдаги иқтисодий, маданий, сиёсий ҳаётни шу ҳолга туширган айрим раҳбарларга қаратади ва «Айшини нодон суриб кулфатни доно тортадур»га боғлайди.

Очигини айтганда, мазкур ўқувчи ва абитуриентларга аънавий иншолар мавзусини ёзиш тавсия этилса, бу фикрларнинг ўндан бирини ҳам ўқишга муяссар бўлмас эдик. Уларнинг кўпчилигидан шу пайтгача тажрибадан ўтган, қолипларга тушган ва ҳеч қандай хато топиб бўлмайдиган гаплар ўрин олар эди. Биз ана шу қолипларни бузиб юбориш таклифни киритдик ва дастлабки очилган чечакларнинг мусоффо чиройини кўриш шарафига муяссар бўлдик.

Мақсадимизни аниқ белгилайлик ёхуд иншонинг моҳияти

Ҳозирги кунда ўқувчилар оддий турмуш тафсилотини, руҳий кайфиятларини бирон муаммо ёки ҳаёт масаласига оид фикрларини ёзма тарзда ифодалай олмаётганликлари сир эмас. Адабиёт фанидан ёзиладиган иншоларнинг асосий вазифаси Ҳамза ёки Ойбекнинг асаридеги бирон образга сийқаси чиққан тавсифнома ёзиш билан эмас, балки ёшларда ўз мустақил фикрларини қоғозга саводли ва изчил тарзда кўчира олиш малакасини ҳосил қилиш билан белгиланади. Ваҳоланки, ўнлаб йиллар давомида ўрта мактабда ҳам, қабул имтиҳонларида ҳам асосий синов адабиёт дарслигидаги гапларни қай даражада мукамал қайта баён қилишга қаратилар эди. Мен ҳаёт тажрибамда бадий асарни ўқиб ўзича мулоҳаза юритган мактаб ўқувчисининг иншоси мутлақо имло хатоси бўлмагани ҳолда синф ўқитувчиси томонидан иккига баҳоланганлигининг гувоҳи бўлганман. Ўқувчи ўз фикрларини ҳимоя қилишга журъат этганда, ўқитувчи: «Дарсликда йўқ нарсаларни ёзиб юқори баҳо олмоқчимсан?» — деб жавоб қайтарган. Тошкент шаҳридаги ўрта мактабнинг тажрибали ўқитувчиси-ки шундай деб тургандан сўнг ҳақиқий иншо ҳақида қандай сўз юритиш мумкин?! Қолаверса, мен иншоларнинг савиясини тушириш-

га асос бўлган ҳар бир ҳодисани ўзбек халқининг келажигига отилган замбарак ўқи деб тушунаман. Инқилобгача бўлган даврда турли даражадаги мадрасаларда ўқиган ҳар бир муллаваччага баҳо бериш унинг ёзма нутқи ҳам боғлиқ эди. Қадимги қўл-ёзмалардан ўрин олган оддий воқеаларни ҳам ҳайрат билан ўқишимизнинг боиси шунда эмасми? Ахир аввалги замонларда саводсиз муносабатнинг иншосини текислайдиган, иншо хатоларини қайта-қайта ўқиб тузатадиган, таҳрир қиладиган бош муҳаррир, муҳаррир, мусоҳҳих, ички ва ташқи тақризчи деган гаплар бўлмаган-ку. Отабек, Қумуш, Анвар, Раёно кабиларнинг бир-бирларига ёзган мактубларини ўқиган китобхон уларнинг ўзбек тилини билиш даражасига ҳайрон қолади. Тўғри, у мактубларни Абдулла Қодирий ёзган. Аммо адабнинг ҳаётини асоси бўлмаса, мазкур ёзишмаларни ўз қаҳрамонлари номидан битишга ботинармиди?!

«Меҳробдан чаён» романидаги битта лавҳага диққат қилайлик. Романининг «Янги ҳунар» бобида Абдураҳмон Солиҳ Махдум ҳузурига саройга мунашайлика ўтиш илинжи билан келганида, махдум: «...илмингиз қофи фақат иншо... иншодаги нуқсонингизга албатта Анвар устозлик қилар», — дейди. Бинобарин, агар ўтмишда ўзбек халқи маданиятининг бойлиги, тақорланмас санъат обидаларига эга экани ҳақида гапирлар экан, ўша пайтлар маорифида иншога ажратилган алоҳида беназир ўриннинг мавжудлигини ҳам ҳисобга олишга мажбур бўламиз. Хўш, ҳозирги пайтда-чи? Ҳозирги пайтда иншо қолипга тушган ва дарсликда қайта-қайта тақорланган фикрлар кўчирмасидан иборат. Ҳатто айрим ҳамкасбларимиз ўша иншоларни ўқиб ҳам ўқувчиларнинг жуда бўлмаса имло хатоларини тузатишни ўзларига раво кўрмайдилар: иншоларга ўқимасдан баҳо чиқараверадилар.

Демак, жумҳуриятимиздаги ҳар бир зиёли, ҳар бир адабиёт ўқитувчиси ўзбек фарзандларининг маданиятли инсон бўлиб етишувларида муҳим омил ёзма нутқ малакасини ҳосил қилиш борасида ўйлаши ва ўз қарорларини матбуот воситасида жамоатчиликка етказиши мақсадга мувофиқ бўлади. Масаланинг моҳияти қайсидир олий ўқув юрти қабул имтиҳонларида диктант, баён, иншо ёки янги тартибдаги ёзма иш олиши билан белгиланмайди. Асосий мақсад фарзандларимизнинг ҳаёт муаммолари бўйича мустақил фикрлашларига ва ўз мулоҳазаларини талаб даражасида ёзма баён қила олиш малакасига эга бўлишларига қаратилмоғи лозим. Адабиёт фани маълумотлари бу мақсадни амалга ошириш омилларидан бири бўлиб қолади. Мазкур мақолада фарзандларимиз ёзма ишларидан олинган кўчирмалар эса ҳозирча умид учқунларидир.

Омонилла МАДАЕВ.

АХЛОҚ-ОДОБ МАВЗУСИДА

сўзлаб насиҳат қилганда балки бу кўнгилхиралик бўлмасмиди?

Яна бир ачинарли воқеа. Бўйи етган қиз ўзини поездининг тагига ташлабди. Бу ишнинг сабабларини суриштирдим. Ўйдагилари севган йигитига бермай узоқ бир қариндошларига унаштирибди. Қиз эса... Опалар орқали билдирилган ҳақиқатдан гангиган, ғазабдан титраган ота бундай қиздан воз кечади-ю, беихтиёр қўллари пичоқ сопига югуради. Падарининг қаҳридан чўчиган қизнинг хаёлини чинқириб ўтаётган поездининг овози бўлиб юборади... Яна тутоқаман. Нега ота-оналар ўз фарзандларини тушунишни истамайди? Гишт қолипдан кўчган бўлса, бунинг чорасини топишнинг ўрнига «ўлдираман, шарманда қилди» дея ёзгирадилар. Йўл-йўриқдан кўра жаҳл наҳотки осонроқ кечса. Ибонинг тарқ этилишига фақат муҳаббат сабаб десак хато бўлмасмикин?..

Болалигимда онам ҳаммамизни қойирдилар (айб иш қилиб қўйса), кейин биттамызга гапирар эдилар. Гап эгасини топиб оларди. Ва ниҳоят сўнгги сўзим яна дугоналаримга: наҳотки бугунги қизларимиз Увайсий, Нодиралар авлоди эканлигини унутиб қўйишган бўлса. Вошларидан сидирлиб тушаётган рўмол ибони ҳам сидираётган бўлса. Ахир биз етмиш йил муқадам чимматни улоқтиргандик, ифбатни эмас...

Сизга нима бўлди жон қизлар, наҳотки шунчалар заифасиз! Йиллаб сизга сеп йиғайтган, сизни умид билан кутаётган ўзга бир хонадонга оппоқ келинлик либосида кириб бориш нақадар бахт ахир. Ўша ўзга хонадонга файз киритиш сизнинг бурчингиз. Ер-ёр эса сизнинг қулоғингизга бир марта айтилади... Унутманг!

Марҳабо СОБИРОВА,
ТошДД толибаси.

ҚАЙТИШ

«Еш куч» саҳифаларида Аҳмад Яссавий ҳақида маълумот ва унинг шеърларидан намуналар берилса.

Маъруф МАРАҲИМОВ.

Фаргона.

Вақт, замон олий ҳакам,
На қилич, на тиг бақор.
Шеър қолур, шоир қолур,
Ғарчанд кечур вақту замон.

Эркин ВОҲИДОВ.

Йўллар. Йиллар... Қанчалар даҳоларнинг оёқ излари қолган бу йўлларда. Қанчалар улуглар яшаб ўтган бу йилларда. Тарих остонасидан қанчалаб истеъдодларнинг бадарға қилинганига ягона тирик гувоҳ бу йўллардир, бу йиллардир. Бироқ уларда забон йўқки, «Одамлар, шоирингизни асранг!» дея қичқирса.

Йўллар. Йиллар... Букун улар бир қувончли воқеага гувоҳ бўлиш арафасида турибдилар: «узок вақтлик айриликдан сўнг улуг Навоий «Туркистон аҳлининг шайхул машойихидур» дея улуглаган шоир Аҳмад Яссавий халқи орасига қайтиш учун йўлга чиқибди...

Ҳожа Аҳмад Яссавий барча туркий мутасаввуф шоирларнинг отаси ҳисобланади. «У дунёқараши мураккаб шоир» (Иброҳим Ҳаққулов, «Навоий азиз билган...», «Ешлик» журнали, 1988 йил, 4-сон.). Ана шу мураккаблик шоирга иккинчи умрида ҳам эш бўлди. Баъзи даврда уни «Шайхул машойих» дея улуглардилар, баъзи даврда эса «Реакцион шоир» дея таҳқирладилар.

Менимча, бунинг учун таажубланиш ўринсиз. Чунки, улуг дардларни кўтарган юраккина ана шундай оғир ғуноҳларни кўтара олади.

Биз 70 йиллик тарихимиз мобайнида ўз билимимиз чегарасида торгина ягона қолип ясадик. Ўз гоёмиздан юксакроқ гоёни, билимимиздан улугроқ билимларни ҳам ана шу қолипга сиғдиришга ҳаракат қилдик, сизмагаҳ эса инкор эта бошладик. Яссавий ижоди ҳам ана шу қолипга сизмаган улуг ижод намуналаридандир.

Ҳазрат Алишер Навоий «Насоимул муҳаббат» да ёзадилар: «Ҳожа Аҳмад Яссавий Туркистон мулкининг шайхул машойихидур. Мақомоти олий ва машҳур, каромоти матаволий ва номахсур

Аҳмад ЯССАВИЙ

Ҳикмат

Ишқ йўлида фано бўлай Ҳақ биру бор,
Ҳар на қилсанг ошиқ қилғил, парвардигор.
Илким очиб дуо қилай Айзим Жаббор,
Ҳар на қилсанг ошиқ қилғил, парвардигор.

Ишқи тегса куйдургуси жону тинни,
Ишқи тегса вайрон қилур моуманни.
Ишқ бўлмаса таниб бўлмас, мавлим сени,
Ҳар на қилсанг ошиқ қилғил, парвардигор.

Ишқ дафтари сизмас, дўстлар, даргоҳига,
Жумла ошиқ йигилиб боргай боргоҳига.
Етти дўзах тоқат қилмас бир оҳига,
Ҳар на қилсанг ошиқ қилғил, парвардигор.

Хос ишқингни кўрсат менга, шокир бўлай,
Ариҳ қўйса Закариёдек зокир бўлай.
Аюбсифат балосига собир бўлай,
Ҳар на қилсанг ошиқ қилғил, парвардигор.

Ишқ дардини талаб қилдим дармони йўқ,
Ишқ йўлида жон берганни армони йўқ.
Бу йўлларда жон бермаса имкони йўқ,
Ҳар на қилсанг ошиқ қилғил, парвардигор.

Қайдин топай ишқим тушти қарорим йўқ,
Ишқ саносин куни-туни қўерим йўқ.
Даргоҳингдин ўзга ерга борорим йўқ,
Ҳарна қилсанг ошиқ қилғил, парвардигор.

Ишқ бозори улуг бозор, савдо харом,
Ошиқларга сендин ўзга гавго харом.
Ишқ йўлига кирганларга дунё харом.
Ҳарна қилсанг ошиқ қилғил, парвардигор.

Ошиқликни даъво қилиб юролмадим,
Нафедин кечиб мен амрини қилолмадим.
Нодонликда Ҳақ амрини билолмадим,
Ҳар на қилсанг ошиқ қилғил, парвардигор.

Қул Ҳожа Аҳмад, ишқдин қаттиғ бало бўлмас.
Марҳам сўрма, ишқ дардиға даво бўлмас.
Кўз ёшидин ўзга ҳеч ким гувоҳ бўлмас,
Ҳарна қилсанг ошиқ қилғил, парвардигор.

эрмиш. Мурид ва асҳоб ғоятсиз ва шоҳу гадо анинг иродот ва ихлоси остонида ниҳоятсиз эрмиш... Ва анинг мозори Туркистонда Ясси деган ердаки, анинг мавлид ва маншаидур воқеъ булутур ва Туркистон аҳлининг қилаи дуосидур».

Аҳмад бин Иброҳим бин Маҳмуд бин Ифтихор Ясси (ҳозирги Туркистон) шаҳрида руҳоний шайх оиласида дунёга келади. Отаси Ясси ва Сайрамда узок йиллар шайхлик қилган. Аҳмад Яссавийнинг туғилган йили маълум эмас, лекин вафоти баъзи манбаларда 1166 йили деб кўрсатилган.

Аҳмад Яссавий аввал шайх Арслонбоб тарбиясида бўлади, унинг вафотидан сўнг Бухорога йўл олади ва Юсуф Ҳамадоний хузурига келиб таълим олади ва шу хонадонда такмил ва иршод эгаси бўлади. Ушбу хонадоннинг баъзи мутааххирин машойихларининг рисолаларида келтирилишича, хўжа Абдуллоҳ Барқий ва Хўжа Ҳасан Андақийларнинг вафотларидан кейин халифлик навбати Ҳожа Аҳмад Яссавийга тегди.

У бир неча вақт Бухорода туриб, кейинчалик Туркистонга қайтади ва тасавуф тариқат (йўли) — Яссавия тариқатига асос солади.

Аҳмад Яссавий сўз санъатидан фойдаланиб шеърлар туздики, улар «Ҳикмат», шеърлар тўплами эса «Девони ҳикмат» номи билан юритилади. Биз Аҳмад Яссавийнинг тасавуф шоири, дедик. Тасавуфдаги бош масалалардан бири фаноидир. Аҳмад Яссавий ижодида ҳам «фано» сўзи кўп ишлатилган. Хўш, фано нима? Шоир:

Мен йигирма икки ёшда фано бўлдум,
Марҳам бўлуб чин дардликка даво бўлдум.
Елгон ошиқ, чин ошиққа гувоҳ бўлдум,
Ул сабабдин Ҳаққа сизиниб келдим mano,
дейди.

«Навоий асарлари лугати»да «фано» сўзига шундай изоҳ берилади: 1. Йўқ бўлиш, тугалиш, ўлиш. 2. Узликни йўқотиб, бутун борлиқдан кечиб, илоҳиятга сингиш (тасавуфда).

«Мен йигирма икки ёшда фано бўлдум» деганда, шоир «Ҳар турли ҳирслардан, нафедан покланиб, Ҳақиқатга қайтдим, Ҳаққа қайтдим, демоқчи. Фано бўлган кишининг юраги соф бўлади, шул сабабли дардликка марҳам бўла олади, марҳам бўлганда ҳам чин дардликка марҳам бўла олади.

«САРТМ»

НИМА ДЕГАНИ?

«Бизнинг Туркистон сартилари ҳам фармонбардор бўлиб, хусусан, ана шу қаттол жанг кунларида ёрдам бермоқлари фарзидир, — деди қаландарлардан бири халойиққа» (Ғ. Ғулом, «Шум бола»).

«Полиция бошлиғи чала-ярим билган «сартча» сўкинишларни қалаштириб, ёнган кўзларини атрофга, бошқа одамларга олайтира бошлади. Йўлчининг бу жасорати — шу ердаги ҳамма «сартлар» нинг иши эмасми, деган бир шубҳа турилган эди» (Ойбек, «Қутлуг қон»).

Октябрь инқилобига қадар бўлган маҳаллий тарихчиларимиз ҳам «сарт» сўзини ишлатганлар. Масалан, Мулло Олим Маҳдумҳожидан бу сўзни «тоифа» маъносидан ишлатади: «Тошканд шаҳрининг жавоҳирдаги Мингўрчи мавзенига қўниб, қипчоқ, қирғизлар, қурама, санчиқли ва сартия тоифаларидан кўп аскар оғиб бу ёгинда ва бетартиб ва бенизом ва оломон қўшин илан Мулло Олимқули

Тошканднинг Қорасарой дарвозасидан чиқиб Сирдарё лаби илан юриб бир неча кунда Туркистон шаҳри қишлоқларидан бўлгон Икон қишлоғига етуб келибдур» (Мулло Олим Маҳдумҳожидан, Тарихи Туркистон, Тошкент, 1915, 152). Маҳмуд Ҳаким Яйфоний эса «жамоа» маъносидан қўллайди: «Ички ой ўн етти кунда жамоа сартия ва қипчоқия ва қирғизия иттифоқ бирла Шералихон бин Ҳожибек бин Абдурахмон бин Абдукаримхон бин Шоҳруҳон замони Олимхонда қочиб Талосга кетган эрди, олиб келуб ҳамма сардорлар иттифоқ бирла Шералихонни Тўрақўрғонда авранг салтанатига ўтқуздилар» (Маҳмуд Ҳаким Яйфоний, Хуллас ат-таворих, Хўқанд, 1914, 46-бет).

XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX асрнинг биринчи чорагигача ижод қилган рус олимлари нашр этилган китобларида «сарт» сўзини ҳозирги «ўзбек» халқи маъносидан ишлатганлар. Масалан, В. Наливкин ва М. Наливкина, «Русско-сартовский

и сартовско-русский словарь» (Казань, 1884); В. Наливкин, «Руководство к практическому изучению сартовского языка» (Самарканд, 1898); Н. Остроумов, «Этимология сартовского языка» (Ташкент, 1910); Н. Будзинский, «Учебник сартовского языка» (Ташкент, 1910)шулар жумласидан.

Баъзи рус олимлари эса «сарт»ни «ўзбек»дан ажратадилар. Масалан, машҳур шарқшунос Александр Кун 1876 йил 4 февралда Рус Географик жамиятининг йиғилишида шундай деган: «... бу ерда сартлар, тожиклар, қирғизлар, ўзбеклар ва қипчоқлар яшамоқдалар».

А. П. Хорошхиннинг фикрича, сартлар қадимги форс аҳолисидир. Улар УШ асрда араблардан ислом динини қабул қилиб, кейинчалик ўзбекларнинг таъсирига тушиб ўзбекча сўзлашадиган бўлиб қолган. Тожикларнинг бир қисмида ҳам шу ҳол кузатилган. М. А. Терентьев ўртаосиёликларни «сэрлар», яъни «ипакчилар» деб атайти ва «сарт» сўзини «ипак» — «сэр» сўзидан келиб чиққан деб исботламоқчи бўлади. Аммо қадимги даврда, Страбоннинг сўзига қараганда, хитойликларни «сер» деб аташган.

Лазарь Будагов машҳур «Сравнительный словарь турецко-татарских наречий» номи асарида Туркистон ўлкасида туркий тилларда сўзлашмайдиган, шаҳарда яшайдиган эронийларга «сарт» деб нисбат беради.

А. П. Хорошхин ва А. Яновский «сартлар»нинг этник типини яратишга ҳам уналдилар. Масалан, уларнинг фикрича, «сартлар» чиройли юзли, қора кўзли, бургут бурунли, соқоллари кўпинча тим қора бўлади. Лекин оқ сочли сариқ юзли кишилар ҳам учраб турар эмиш.

Октябрь инқилобига қадар маъмурий ҳисоботларда ҳам «сарт» сўзига нисбатан бир фикрда бўлинмаган. Масалан, Самарканд вилоятига доир маълумотномаларда «сарт» сўзи мутлақо ишлатилмайди. Фарғона вилоятида эса барча ўтроқ аҳо-

Маълумки, Тошкент — нон шаҳри. Икки ёш йигит омбор мудири Мухаммад Билолов ва унинг амакивачаси, кооперативчи Аҳмад Муртозалиевлар ҳам ана шу «нон»дан баҳам кўриш ниятида шаҳримизга ташриф буюришди. Улар Доғистондаги Кизляр туманидаги Михеев кентидан эдилар. Келишларидан мақсад «ҳам зиёрат, ҳам тижорат» бўлиб, Тошкентдаги чайқов бозоридан «Жигули» автомашинаси сотиб олиш эди.

Уларни «Тошкент» меҳмонхонаси кучоқ очиб кутиб олди. Лекин улар Набережние Челни шаҳридан келган шаҳар маиший хизмат бошқармасининг кўнчустаси Ф. Шарафутдинов билан ҳамхона бўлиб қолганларидан хафа эдилар.

Кечқурун Мухаммад ва Аҳмад тўйиб базми-жамшид қилишгач пинакка кетишди. Эрталаб уйғонишиб, телевизорни кўйишди. Оғриқ бошга телевизор ёқармиди! Қайта мизғишга тушишди. Уйғонишгач ҳангома бошлашди.

Куйида Билоловнинг Киров ноҳия ички ишлар бўлими бошлиғига берган ёзма аризасидан парча келтирамиз:

«Соат 7.30 билан 9.30 орасида «Тошкент» меҳмонхонасининг 209-хонасидан «Адида» фирмасида тикланган 150 сўмлик шимимни ўғирлаб кетган шахсни излаб топши чорасини кўришингизни сўрайман. Шимининг киссасида 1600 сўм нақд пул ва 20 минг сўмлик ҳисоб-китоб чеклари бор эди».

Уларнинг айтишларича, бу чекларнинг иккитаси Мухаммадга, иккитаси Аҳмадга тегишли экан.

Шубҳа Шарафутдиновга тушди. Милиция ходимлари уни сўроққа туттишди. Милиция ходимлари кетишгач, бу икки амакивачча Шарафутдиновнинг бўғзидан олиб, унинг бор пулини — 300 сўмни зўрлаб тортиб олишди. Кейин ҳеч кимга индамасдан,

шахснинг аниқланмаганлиги сабабли дастлабки терговни тўхтатиш ҳақида қарор чиқарди. Тошкент шаҳар Киров ноҳия прокурорининг ўринбосари Е. Роженов эса тергов зиммасига қўйилган масалаларнинг ечилмаганлиги сабабли бу қарорни бекор қилди. Ҳеч қандай ўғирлик бўлмаганлиги ҳаммага аён бўлса-да, иш қўшимча текшириш учун қайтарилди.

Билолов билан Муртозалиевга бундай ҳангома нима учун керак бўлди? Мухаммад атайлаб ёлгон хабар берганлиги учун, Аҳмад эса атайлаб ёлгон кўрсатма берганлиги учун жиноий жавобгарликка тортилди.

Жиноят содир этилганлиги ҳақида атайлаб ёлгон хабар берган шахслар ЎзССР Жиноят кодексининг 160-моддасига кўра жиноий жавобгарликка тортиладилар. Кўпчилик кишилар ўз фуқаролик бурчларини тўғри тушуниб, жиноятчиликка қарши курашда тергов ташкилотларига ва судга кўмаклашадилар. Баъзилар эса юқоридагидек қандайдир ниятни кўзлаб, тергов ташкилотларини чалқаштиришга ҳаракат қиладилар. Бу ўринда айрим шахсларнинг ўз ғаразли мақсадлари йўлида айбсиз шахсни жиноят содир этганликда айблаб, атайлаб ёлгондан берган кўрсатмалари ниҳоятда хатарлидир.

Сохта маълумот оқибатида умулан айбсиз шахслар жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин. Натижада шахснинг ҳуқуқ ва манфаатлари ноҳаёз камситилади, тергов ва суд ташкилотларининг обрўсига путур етади.

Термизлик В. Константинов ва П. Чистяковлар туристик йўланма билан Югославияга кетишмоқда эди. Саёҳатчилар гуруҳи Тошкентда тузилганлиги сабабли улар Адриатикага йўл олишдан икки кун илгари бу ерга келиб, меҳмонхонага жойлашди. Оқшом йигитлар кўнгил очиб учун ресторанга ки-

мана шундай оғоҳлантириш таъсирида ариза беришдан воз кечиши ёки уни қайтариб олиши, берган хабарини хато деб ҳисоблашини сўраши мумкин.

Ун беш ёшлик Наташа П: «Ун саккиз ёшлик Вячеслав Ш. зўрлаб номусимга тегди», деб ариза берди. Унда Наташа йигитнинг ота-онаси аризангни қайтариб олсанг, сенга 3 минг сўм пул, уйингни ремонт қилиш ва алмаштиришда кўмаклашамиз, деб айтишганини ҳам ёзган эди. Қонунда номусига текканлик ҳақида жиноий иш жабрланувчининг шикояти бўйича кўзғатилади, лекин бу иш томонлар ярашишган ҳолда тўхтатилмаслиги лозим, дейилади. Шунга қарамасдан, Наташа бир ой ўтгач ариза бериб, Вячеславга даввоси йўқлигини ва унга турмушга чиқишга рози эканлигини маълум қилди. Қарангки, бу қиз жумҳуриятимизда қизлар учун никоҳ муддати 17 ёшдан қилиб белгиланганлигини ҳам назар-писанд қилмаган. Уч кун ўтар-ўтмас берилган аризасида эса: ҳеч қандай зўравонлик бўлмаган, мен Вячеслав билан ўз хоҳишим билан қовушганман, жиноий ишни тўхтатишингни сўрайман, дейилган эди. Бироқ тергов давом этди. Тергов тугаши арафасида Наташа дастлабки кўрсатмаларимга қайтаман, Вячеслав ҳақиқатан ҳам зўрлаб номусимга теккан, олдинги иккита аризамни эса йигитнинг онаси тазйиқи остида ёздим, деб ариза берди. Ва ниҳоят, иш судга оширилиши олдидан иш бошидан ошиб ётган терговчилар ёлгон гапиравериб, сур бўлиб кетган «хуриликнинг» бешинчи аризасини кўриб чиқишга мажбур бўлишди, Унда: Вячеслав умулан номусимга тегмаган, мен бу ишга Вячеславга аччиқ қилиб қўл

БАРОРИДАН

КЕЛМАГАН

«ОВ»ДАР

ҳатто меҳмонхона навбатчисини ҳам оғоҳлантирмай шу кунидиқ юртларига жуфтаник ростлаб қолишди. Бу шошмашошарлик терговчида шубҳа уйғотди: бундай зарар кўрганда ҳар ким ҳам албатта жиноятни очишда милицияга кўмаклашган бўлур эди. Улар эса...

Тагин меҳмонхонада яна уч кун яшаш учун олдиндан пул тўлаб қўйишган экан.

Ўз-ўзидан бошқа савол ҳам туғилади: эгаси кўрсатилмаган чекни олиб юришда мантиқ борми? Ахир бундай чекни олиб юриш нақд пулни олиб юриш билан бирдек хавфли-ху. Чек кимнинг қўлига тушса, ўша киши пулни олади. СССР меҳнат жамғармалари ва аҳолига кредит бериш банкининг Тошкент шаҳар бошқармаси бу саволга жавоб берди. «Ҳисоб-китоб чеки олувчининг номи ёзилган пул ҳужжати дир. Бундай чек омонотда сақланаётган ёки нақд қўйилган пул ҳисобидан омонот банки томонидан 100 сўмдан 10000 сўмгача ёзиб берилади. Ҳисоб-китоб чеки ташкилот ёки тақдим этувчи номига берилмайди. Ҳисоб-китоб чекиннинг амал муддати икки ой дир». СССР меҳнат жамғармалари ва аҳолига кредит бериш банкининг жумҳурият бошқармаси буларни тасдиқлади.

Балки, улар эгаси кўрсатилган чекларни, адашиб, эгаси кўрсатилмаган чеклар дейишгандир? Шу сабабли 1989 йилда Доғистон омонот банкига қарашли идораларда Билолов ва Муртозалиев номларига ҳисоб-китоб чеклари ёзиб берилган-берилмаганлигини маълум қилишни сўраб, Маҳачқалъага телетайп-пограммалар юборилди. У ердан эса бу икки фуқарога ҳеч қандай ҳисоб-китоб чеклари берилмагани ҳақида жавоб келди.

Кизляр ноҳия прокурори ва ноҳия ижроия комитети ички ишлар бўлимининг тергов бўлими бошлиғи номларига бу иккала фуқарони сўроқ қилиб, уларга характеристика олиш ва ҳақиқатни аниқлашда ёрдам беришларини илтимос қилиниб сўровлар юборилди. Бироқ, бу қайта-қайта сўровлар жавобсиз қолди.

Айни чоғда тергов муддати тугай бошлади. Терговчи айбланувчи сифатида терговга тортилувчи

ришди ва тўйиб маишат қилишди. Хонага қайтишгач эса «шер»ларнинг кўнгиллари «қизларни» тусаб қолди. Константинов меҳмонхона ходимасига шилқимлик қила бошлади, лекин дакки еди. У ўзини камситилган ҳис этиб, қасос олишга қарор қилди.

Кўп ўтмай Киров ноҳия ички ишлар бўлимининг навбатчи қисмига «Тошкент» меҳмонхонасининг хоналаридан бирида ўғирлик содир этилганлиги ҳақида хабар қилинди. Воқеа содир бўлган ерга етиб келган милиция ходимлари даъвогар Константинов деган шахс эканлигини аниқлашди. У соатимни ўғирлашди, деб даъво қилди. Зўрға оёғида турган Константинов узоқ ўйлаб ўтирмасдан, унга дакки берган меҳмонхона ходимасини ёлгондан ўғирликда айблаган эди.

Шундай қилиб, сохта маълумот бир вақтнинг ўзида иккита объектга: суд, дастлабки тергов ташкилотлари ишининг тўғри кечишига ва фуқароларнинг қонун томонидан муҳофаза қилинадиган ҳуқуқ ҳамда манфаатларига таъвоуз қилади.

Нафақат тергов ташкилотларига, шунингдек, суд ва прокуратурага, қонунбузарликка қарши курашувчи бошқа Давлат ташкилотларига: халқ депутатлари идоралари, партия ташкилотлари, халқ назорати комитетлари, халқ дружиначилари штабларига содир этилган жиноят ҳақида атайлаб ёлгон хабар бериш — сохта маълумот ҳисобланади. Бу давлат ташкилотлари олган маълумотларни жиноий иш кўзгаш ҳуқуқига эга ташкилотлар ёки шахсларга етказишлари лозим. Бундай ҳолда ҳам даъвогар сохта хабар бера экан, унинг хабари жиноий иш кўзгаш ҳуқуқига эга ташкилотларга етказилишига ишончи комил бўлиб иш кўради. Мазкур ҳолда айбдорнинг уйдирмаси билан жиноят қидирув ташкилотларига сохта хабар берган шахснинг уйдирмаси ўртасида фарқ йўқ. Атайлаб қилинган сохта хабар ҳам қонунда айбдорнинг уйдирмасига тенг баҳоланади.

Сохта хабарнинг озгаки ёки ёзма қилинганлиги жиноят мазмуни учун аҳамиятсиз, чунки фуқаролар ҳам ёзма, ҳам озгаки арз қилишлари мумкин. Жиноят-процессуал қонунда арз қилувчилардан сохта хабар учун жавоб бериш талаб қилинади. Хабарчи

урдим, дейилганди. Натижада суд ишни қўшимча терговга қайтарди, чунки жиноятнинг содир этилган-этилмаганлиги ҳануз номаълум эди. Тергов ҳам боши берк кўчага кириб қолди, ҳали жиноий жавобгарликка тортилиш ёшига, яъни 16 ёшга кирмаганлиги сабабли жабрланувчини атайлаб сохта хабар берганлик учун жазога тортиб ҳам бўлмасди. Шундай қилиб, қонундаги ноаниқлик нопок одамларга қўл келди.

Бундай воқеалар ғаразли жиноятларда, айниқса ўғирликларда жуда кўп учрайди, жабрланувчилар кўрган моддий зарарларини ошириб кўрсатишади. Гап шахсий мол-мулк ўғирланганлиги ҳақида борганда тергов жабрланувчиларга ишонтишга мажбур, чунки кўрилган моддий зарар ҳақида бошқа ҳеч кимдан маълумот ололмайди, албатта. Қуйида келтиражак мисолимизда аҳвол бундан ҳам мураккаб бўлган.

«Металлист» кооперативда ўғирлик содир бўлган, лекин кооператив раҳбарлари бу ҳақда ҳеч қаерга хабар қилишмаган. Ваҳоланки, жиноятда суяги қотган Сергей И. исмли йигит милицияга айбига иқдор бўлиб келди. У бир қанча ўғирлик қилганлигини, шу жумладан «Металлист» кооперативдан ҳам нарсга ўғирлаганлигини бўйнига олди. Бироқ унинг аризасида бир неча қўйлак ва «ВЭФ-СИГМА» маркали магнитофон кўрсатилган эди, холос. Кооператив раҳбарияти эса 68 та қўйлак, 100 дона соч тўғнағичи ва бошқа моллар йўқолган эди, деб маълумот берди. Кимга ишонини керак? Ўғрининг нияти камроқ кўрсатиб, камроқ жазо олиш... кооператив эса аввал ўғирлик ҳақида хабар қилмасликка қарор қилган... Фақат тасодифгина жиноятни очишга ёрдам берди.

Инсоний ҳалолликни ҳар доим ҳам жиноят қонуни билан ўлчаб бўлмайди. Бироқ, одил судловда ҳамма маълумотлар аниқ бўлмоғи лозим. Ҳар бир исботсиз кўрсатма, шу жумладан иккиланиш ҳам айбланувчи манфаатига хизмат қилади. Иккиланган одам бировни қоралай олмайди.

Б. МИРЕНСКИЙ,
ички ишлар хизмати подполковниги

ХОСИЯТНИНГ ЎЛИМИГА КИМ САБАБЧИ?

Хосият 25 июлдаги текширув ўзи учун шунчалар машъум фожиа билан тугашини ҳаёлига келтирмади. Бунга унинг асоси бор эди. Чунки врачлар ҳаётига хавф солувчи жиддий касал топмадилар. Лекин... бачадонида шамоллаш борлигини айтишди. Дили сиёҳ бўлган Хосият дардини айтиб қўшниси ва яқин дугонаси Муҳаббатга ёрилди. «Шуням дард деб юрибсанми, билмайсанми бу касал билан кўпчилик аёллар оғришган. Кўрқма, яхши врачга олиб бораман. Уша киши сени даволайди». Шундай деб у ўзларига яқин поликлиникада ишлайдиган Клара опага олиб борди. Клара опа Хосиятда эрозия ва шамоллаш борлигини аниқлади ва йўл-йўриқ кўрсатди. Кейин Хосият участка врачни Нурмухамедовага учради. Нурмухамедова ҳам юқоридаги диагнозни тасдиқлаб касаллик варақасини очди. 5 августгача дори-дармон қилди, аммо бу вақт ичида бемор шифо топмагач, Навоий шаҳар касалхонасининг гинекология бўлимига йўлланма берди. Бу ерда унга шу бўлимнинг мудирини Хадича Остоновна Ражабованинг ўзи муолажа қила бошлади. У шифохонага 6 августда ётган бўлса 12 августга келиб ундаги яра (эрозиядан ҳосил бўлган) кичрая бошлади. Боши осмонга етган Хосиятхон 12 августда «Мулоҳаза ва таклифлар» китобига қуйидаги сатрларни ёзди.

Врачлик касби ҳар кунги жасоратдир

...агар қўлимдан келганда Сизга Хадича опа, ҳаммангизга ҳайкал қўйдирган бўлардим. Ҳақиқатдан ҳам ҳар кунингиз қаҳрамонликдир. Сизлар қилаётган ишларни ҳеч бир нарса билан ўлчаш мумкин эмас. Шу кунларда қанчадан-қанча хаста дилларга малҳам бўлаяпсиз, кўпларига қайта ҳаёт бахш этасиз. Юртимизнинг бойлиги бўлган элимизнинг соғлигини сақлашдек шарафли ва масъулиятли ишингизда катта муваффақиятлар тилайман.

Бахтимизга ҳамisha соғ бўлинг, меҳрибон шифокор!

9-палата. Рустомова [имзо] 12.VIII—90.

13 августда эса Хосиятда фавқулдда салбий ўзгаришлар рўй берган, ҳарорати кўтарилиб қон босим эллигу ногла тушиб қолган. Аҳволи жуда оғирлашиб 14 августда шифокорлар операция қилишга мажбур бўлганлар. Лекин бу жарроҳлик аралашуви ёрдам бермаган. Кечқурунга бориб аҳволи янада оғирлашиб реанимация бўлимига ўтказилган. Реанимация бўлимида кўрсатилган муолажалар ҳам яхши натижага олиб келмаган ва эртасига соат ўн икки яримларда бемор ҳаётдан кўз юмган. Шундай, бачадонда шамоллаш ва эрозия билан касалланиб шифохонага ўз оёғи билан кириб келган бемор олти кун ўзини жуда яхши ҳис қилиб, тўсатдан уч кун ичида қийналиб вафот этса, албатта шубҳали туюлади. Редакцияга Хосиятнинг умр йўлдоши Абдукомил Раҳимовдан ёрдам сўраб ёзилган шундай мактуб келди.

«Хосият касалхонага эрозия касали билан тушган эди... олти кун яхши даволадилар... 13 август куни Хосиятнинг ҳамхонаси Латафотхоннинг айтишига қараганда унинг қон томирига ҳамшира Назира Муродова гемодез суюқлиги оқаётган шприцни суқиб ўзи чиқиб кетади. Уша пайт Хосиятнинг оёқлари қалтираб, совий бошлади... ҳамширани чақирадилар, бироз кутилгач ҳамшира қайтиб келиб, «Ҳеч қиси йўқ» дейди ва шприцни флакондаги бари дори Хосиятнинг томирига қуйилгандан сўнг олади!.. Соат 3 яримларда мен уни кўргани борганимда аҳволи анча оғирлашганди, врачлар унинг ёнига киришга рухсат бердилар... улар, «Хотинингизга тушунтиринг, эрталабдан бери гемодез ўтказ деб ўжарлик қилиб бизни ҳоли-жонимизга қўймади. Ана, гемодез қўйсак аҳволи оғирлашди»... дедилар. Хосият ёнига

киришим билан «Хўжайин, қонимга микроб тушди. Мен энди ўламан, болалардан хушёр бўлинг...» деб кўзи намланди... ҳарорати кўтарилиб қон босими тушди... ўзини билмай қолди... ноилож операцияга рози бўлдим... лекин, фойдаси бўлмади... барибир ўлди... ичини ҳам ёриб кўрдилар. Улар ҳатто нима билан касалланганлигини ҳам аниқлай олмаганликларини айтдилар. Ахир ҳаммаси ўша лаънати гемодез қуйишдан бошланди-ку? Чаласавод врачларнинг ҳозир ҳам билимсизлик туфайли «қотиллик» қилиб юрганини кўриб ёқа ушлайман. Менга ёрдам бер «Еш куч!» Шу одамхўрларнинг башарасини халққа кўрсатиш пайти келди...»

Мен Хосият ётган касалхонага бориб врачлар ва ҳамширалар билан суҳбатлашдим. Хужжатлар билан танишдим. Қуйида шулардан бирини эътиборингизга ҳавола қилмоқчиман:

Бемор Хосият Рустомованинг Навоий шаҳар 1-касалхонасида даволангани ва ўлгани ҳақида ахборот.

Бемор Х. Рустомова 1960 йилда туғилган, 1990 йилнинг 6 августиди аёллар консултациясининг йўлланмасига кўра гинекология бўлимига ётқизишди. Аёллар консултациясининг врачни Нурмухамедованинг хулосасига кўра у оналик бачадонида эрозия касали билан оғриган. Рустомовани даволовчи врач, касалхона гинекология бўлимининг бошлиғи Х. О. Ражабова ҳам бемор шамоллашдан [аднексит] ташқари яна оналик бачадонида эрозия касали борлигини аниқлаган.

13 августгача беморда салбий ўзгаришлар бўлмаган. Ҳатто 12 августда у «Мулоҳаза ва таклифлар» китобига ўзининг миннатдорлик ҳис-туйғуларини изҳор қилган.

13 августда беморда тўсатдан ўзгариш рўй берган, оёғи совуқлашиб, бироз ўтгач баданда ҳарорат кўтарилган. Беморнинг аҳволи эртасига, 14 августда яна оғирлашган. Қон босими 50—0 га тушиб қолган. Бемор қайта пункция қилинган, кейин диагностика лапаротомия қилинган [жарроҳлик операцияси ўтказилган]. Кечқурун аҳволи оғирлашиб реанимация бўлимига ётқизилган.

Даволовчи врач Х. Ражабова, Бухородан чақирилган аллерголог врачнинг хулосасига кўра беморда анафилактик талваса бўлмаган, бактериал талваса рўй берган. Бемор 15 августда ҳаётдан кўз юмган.

Мурдани 1-шаҳар касалхонаси қошидаги санқисмда ишлайдиган патолог-анатом врач Воробьев ёриб текширув ўтказган. Врач Воробьевдан 7.IX.90 гача текширув натижаси олинмаган. Марҳуманинг эри А. Раҳимовнинг гумонига кўра ва мазкур ҳолатга биноан мурданинг ошқозонидан олинган қонли суюқлик, унга 13 августда қуйилган гемодез томчиси, ички аъзоларининг тўқмаси гистологик текширувга ва кимёвий анализга юборилди.

Навоий шаҳар 1-касалхона гинекология бўлимининг бошлиғи Х. О. Ражабова [имзо].

Юқоридаги ахборотни бўлим мудирини Х. О. Ражабова, марҳума беморга муолажа қилган ва ўша машъум 13 август куни беморнинг томирига гемодез суюқлигини юборган Н. Муродова айтганлари асосида ёзиб олдим. Касаллик тарихи гистологик текширув ўтказётган патолог-анатом врач А. Ю. Воробьевдалиги учун ўша муҳим хужжатдан ёзиб олишнинг иложи бўлмади.

(охири 32-бетда)

Рассом Баҳром ТҲҲТАБОЕВ.

ПОЛИТЕЛЛАРИНИ

Ойномамиз муштарийлари истакларига биноан ўтказилган сиртки мусобақаларимиз жараёнида мухлислардан сал кам икки мингта мактуб олдик. Бу ўтган 1989 йилдагидан икки марта кўпдир. Иштирокчилар турли ёш ва касб эгалари бўлиб, кўплари қишлоқ жойлардан эканлиги эътиборга лойиқдир. Чунки бу тадбир у ерларда шахмат мусобақаларининг жуда кам ўтказилаётганлиги, тўғриси, бу ишга мутасадди ташкилотлар эътибори жуда пастигидан вужудга келувчи норозиликларга бир қадар бўлса-да, ижобий жавоб вазифасини ўтаётганлиги яққол кўриниб турибди. Мусобақа иштирокчилари ўз хатларида фикр-мулоҳазаларини ҳам йўллашган. Мана, ўшаларнинг баъзилари:

Бурхон МАДРАҲИМОВ, Фарғона вилояти Ленинград ноҳияси Охунбобоев жамоа ҳўжалиги ишчиси:
— Бу йил ҳам шахмат конкурсини давом эттирганликларингиз учун сизларга самимий миннатдорчилик билдираман. Бу машаққатли ишда сизларга муваффақият тилаймиз. Шахмат баъзиларнинг тушунишча, бекорчилиги иши! Бундайлардан шахмат ўз сирини пинҳон тутуди...

Дилфуза ОМОЛОВА, Қашқадарё вилояти Китоноҳияси Навоий номли давлат ҳўжалиги, 38-мактаб ўқувчиси:

— Мактабимизда спорт тўғрақлари яхши ишламайди. Мен шахматга жуда-жуда қизиқаман, лекин шахмат ўйнашга одам тополмайман. Биз томонларда қиз болалар унчалик шахматга қизиқмайди, қизиқтирадиган одам йўқ ҳисоби. Мен «Еш куч»га шу 1990 йилдан обун бўлдим, олдин шундай қилмаганимдан афсусланман. Журнал саҳифалари жуда қизиқарли ва мароқли экан. Бир томондан адолатлиқлардан хафа бўлсанг, иккинчи томондан яхшиликлардан воқиф этаётганини ўқиб қувонсан.

Исмоил АБДУЛЛАЕВ, Самарқанд вилояти Хатирчи ноҳияси Зарафшон давлат ҳўжалиги маркази, ўқитувчи:

— «Еш куч» редакцияси ходимлари. Мен журналнинг ашаддий мухлислариданман. Айниқса, шахмат клуби саҳифасидаги масала ва этиодларини ечиш бизнинг асосий машғулотларимиздан бирига айланган. Шунинг учун 1991 йилга журналга обун бўлишга ўзимдан ташқари яна беш кишини кўндирдим...
Саъдулла АРСЛОНОВ, Бухоро шаҳри, врач:
— Шахматни яхши кўраман, конкурсларингиздан миннатдорман. Истагим, клуб машғулотларида деб-

ют назариясидан ҳам материаллар бериб борилса...

Шомурод ҲАҚБЕРДИЕВ, Самарқанд вилояти Қўшработ ноҳияси, 56-мактаб ўқитувчиси:

— Истагим шуки, мактабларда ҳафтасига бир соат шахмат дарси ўтилса. Кўп мамлакатларда ва мамлакатимизнинг баъзи минтақаларида бежиз бундай қилинмаган-ку!..

Азиз шахмат шайдолари, сиз юборган таклиф-истаклардан 3—4 тасини келтирдик, холос. Жойларимиздаги шахмат ишларимизни асло қониқарли, деб ҳисоблай олмаемиз. Клубимизнинг асосий мақсади сизларга баҳолли қудрат кўмаклашиш. Шахмат ишларини жонлантиришда сиз фаол муштарийларимизнинг ташаббускорлиги жуда муҳим, сизларни қизиқтирган ва безовта қилаётган муаммолар хусусида ўзингиз яшаб турган ноҳия, вилоят спорт ташкилотларига ва корхона, муассаса, ўқув юртлари, жамоа ва давлат ҳўжаликлари раҳбарларига расман мурожаат қилиб турсангиз чакки бўлмас деб ўйлаймиз. Илтимосларингиз қондирилмаган тақдирда тушунлиққа тушмай, ташаббусни оширинг. Бу ҳақда бизни ҳам хабардор қилиб туринг, шояд ёрдимимиз тегса.

Соврину даража муборак

1990 йилги сиртки мусобақалар шартларини тўла бажариб, имкониятдаги 88 очкониң ҳаммасини олган 33 ғойиб қўйидаги тартибда жойлаштирилди.

1. Э. Нуруллаев. Қашқадарё ноҳияси Коммунизм жамоа ҳўжалиги.
2. Ф. Нарзуллаев. Косон ноҳияси Навбахор кўчаси 2-уй.
3. З. Примов. Шаҳрисабз ноҳияси Коммунизм кўчаси 1^а-уй.
4. Н. Қурбонов. Қарши ноҳияси 12-давлат ҳўжалиги — Поштон, ўқувчи.
5. Н. Элбеков. Қарши ноҳияси А. Икромов давлат ҳўжалиги, Ҳилол қишлоғи.

6. Т. Исмаилов. Ульянов ноҳияси Чимкўрғон қишлоғи, ўқитувчи.

7. У. Тилламоатов. Фарғона ноҳияси Боғиш қишлоғи.

8. А. Солиев. Фарғона ноҳияси Охунбобоев давлат ҳўжалиги Чинобод қишлоғи 92-уй.

9. С. Сулаймонов. Ўзбекистон ноҳияси Ленин жамоа ҳўжалиги.

10. Ю. Юнусов. Фрунзе ноҳияси Калинин давлат ҳўжалиги 3-бўлим I группа ногирони.

11. А. Жалилов. Марғилон шаҳар К. Маркс кўчаси 274-уй.

12. Р. Исақов. Ёзёвон ноҳияси Ленинизм жамоа ҳўжалиги Ҳамза кўчаси 1-уй.

13. О. Содиқов. Киров ноҳияси ХХ Партсъезд жамоа ҳўжалиги Султон қишлоғи.

14. Т. Добилов. Шўрчи ноҳияси ХХIII Партсъезд жамоа ҳўжалиги, 2-мактаб ўқитувчиси.

15. Ф. Раимқулов. Қумкўрғон ноҳияси Гагарин давлат ҳўжалиги маркази.

16. С. Асроров. Ильич ноҳияси Пахтаобод қишлоғи, 14-мактаб ўқитувчиси.

17. А. Беккулов. Ховос ноҳияси Мичурин давлат ҳўжалиги Мичурин кўчаси 17-уй.

18. А. Алаинов. Ҳўжайли ноҳияси Энгельс жамоа ҳўжалиги 5-бригада.

19. Ю. Бекмуротов. Қўнғирот шаҳри Оржоникидзе кўчаси, 2 пр, 7 уй.

20. Х. Шериев. Янгиариқ ноҳияси Киров жамоа ҳўжалиги 7 бригадаси.

21. М. Жумаев. Поп ноҳияси Санг қишлоғи Ленин кўчаси, 97-уй.

22. Б. Каримов. Чуст ноҳияси СПТУ-32.

23. Ю. Мирсанов. Учқўрғон ноҳия Ленин давлат ҳўжалиги 6-бўлим 5-мактаб ўқитувчиси.

24. Ф. Норкулов. Бекобод ноҳияси Победа жамоа ҳўжалиги I гр. ногирони.

25. Т. Муҳиддинов. Чорвоқ қишлоғи С. Айний кўчаси, пенсионер.

26. О. Амиров. Тошкент шаҳар Беш-ёғоч даҳаси 16 уй, 26-хонадон.

27. Т. Акрамов. Ѓиждувон ноҳияси Калинин жамоа ҳўжалиги 12-бригада.

28. Б. Омонов. Свердлов ноҳияси Ўзбекистон жамоа ҳўжалиги 1-бригада.

29. С. Кодиров. Нурота ноҳияси Совет кўчаси 90-уй.

30. М. Аҳмедов, Қумкўрғон ноҳияси Р. Люксимбург кўча, 2 пр, 8-уй.

ЖАВОБЛАРИНИГИЗНИ

Журналимизнинг 2—8-сонларида эълон қилинган топшириқларнинг тўғри ечимларини эълон қилмоқдамиз. Шунга қараб қанча очко олганингизни ўзингиз билиб оласиз.

2-сондаги топшириқлар

- 1-диаграмма: 1. К 4
2-диаграмма: 1. Ф д6.
3-диаграмма: 1. Ф п8
4-диаграмма: 1. Ф 4

3-сондаги топшириқлар

- 1-диаграмма: 1. Ла4 энди 1... Кf — исталган юриш 2 Фе5 + Крб6 3 Фа5х; Еки 1... Крс4 (d4) 2. Фf4 + Крс5 3. Ф:b4х; ёки 1... Крб6 2 Фb8 + Крс5 3 Ф:b4х; 1... Кб исталган юриш. 2 Фс7 + Крд4 3. Фсэх; 1... Крб5 2. Фс7l Кр: a4 3. Сс6х.
2-диаграмма: 1. Фb6l f2 2. К:f2 + ёки 2... Крf3 3. Су 4X; ёки 2... Крб5 3. Сс6х. Агар 1... Крд5 2. Ке3 + Крe4 3. Cf5х;

Агар 1... Крд3 2. Фb4l Крe 2 3. Кf4х; Агар 1... Крf5 2. Ке7 + Крg5 3. Фh6х ёки 2... Крe4 3. Фе3х ва ҳоказо.

3-диаграмма: 1. Ch4 2. Фf6 +; 1... Ке4 бўлса 2. Фе8 + Крд6 3. Фе7xl; Агар 1... Ке5 2. Фf6 + Крд7 3. Фе7xl; Агар 1... Крд7 2. Фd8 + Крe 6 3. Фd5x.

4-диаграмма: 1. Фс8l Агар 1... Кd3 (C4) бўлса 2. Ф(:) C4 + Кр:f5 3. Ке7х Агар 1... Кр:f5 бўлса 2. Ф:d7 + Крg6 3. Кf4х. Ва ниҳоят 1... Кр:d5 2. Крf3 ва 3. e4х

4-сондаги топшириқлар

1-диаграмма: 1. Ле7 + Крд4 (1... Крд5 2. Л:e4d2 3. Ле8) 2. Л:e4 + Кр:e4 3. а8Ф + Л:a8 4. Cf3 + Крд4 5. С:a8 ва оқлар дурангга эришади.

2-диаграмма: 1. С6bc 2. Лb5l ab 3. b7 Л:a5 4. b8Ф ва ютуқ.

3-диаграмма: 1. h5l Л:g5 2. h6c2l 3. h7 Лh5 4. Лс5 + Крe4 5. Лh5 c1Ф 6. h8Ф Фd2 + 7. Крg1 Фе1 + ва қоралар дурангдан бошқа натижага эриша олмайди.

4-диаграмма: 1. Kб6 + l Крb8 (1... ab 2. Ла2 + Крb8 3. Се5 + КрC8 4. Ла8х) 2. Лh2ll Ф:h2 3. Се5 + Ф:e5 4. Кd7 + Крс8 5. К:e5 Kh3 6. e7 ва ютуқ.

5-сондаги топшириқлар

1-диаграмма: 1. Ку7l Л:h6 2. Лс5 + Крд4 3. Лс4 + l Крe 5 4. Л:С7 Крf6l 5. Ке8 + Крf7 6. Лс8 Ле6 + 7. Крд1ll Лg6 8. Кс7 Лс6l 9. Крд2l Лс5 10. Лf8 + l Кр:f8 11. Ке6 ва оқлар ютади. Биз энг муҳим йўللари кўрсатдик холос.

2-диаграмма: 1. Кс8l а4 2. Крд7 а3. 3. Кр:e7 а 2 4. Ла7l Крh8 5. h7l Кр:h7. 6. Крe8 + Крg6 7. e7 Крh5l 8. Ла3 Kh4l 9. Ла5l Крg4 10. Крf7 Лf1 + 11. Крg6 Ле1 12. Ла4 + Крh3l 13. Крf6 Лf1 + 14. Крg5 Лg1 + 15. Крh5 Ле1 16. Ла3 + Крg2. 17. Л:a2 + Крf3 18. Ла7 Ле6l 19. Крg5 Крe4. 20. Лс7l Крe5 21. Лd7l Крe4 22. Лd1l Крf3. 23. Лf1 + Крe2. 24. Ле7 Крe4 25. Крf5 ва оқлар ютади.

3-диаграмма: 1. Крb7 Лb2 + 2. Кра7 Лс2 3. Лh5 + Кра 4 4. Крb7 Лb2 + 5 Кра6 Лс2 6. Лh4 + Кра3 7. Крb6 Лb2 +

8. Кра5 Лс2 9. Лh3 + Кра2 10. Л:h2 ва оқлар ютади.

4-диаграмма: 1. a7l Крb7 2. Крд1 Кра8 3. Крс1 Крb7 4. Крb1 Кра8 5. Кра1 Крb7 6. Фb1 + ва оқлар ютади.

6-сондаги топшириқлар

1-диаграмма: 1. Крb2 Са4 2. КрC3 Кd6. 3. d4l Кb5 + 4. Крс4 Cd 5. Крb4l Кс3 6. Крс4 Кb5 7. Крb4 Кс3 8. Крс4 Ке2 9. Крд3l Cd1 (9... cd5 + 10. Сс4 + C:c4 11. Кр:c4 ва 12. Крf5 Крд3 ва дуранг) 10. Кр 2 Кс3. 11. Кр3 Ке2 12. Кр2 ва дуранг.

2-диаграмма: 1. Кd5l e2 2. Кс3 + Крb3 3. К:e2 Крс4 4. Кf4l g5 5. Ке6 g4 6. Кg7l f4 7. Kh5 f3 8. Кf6 g3 9. Ке4 g2 10. Кd2 + Крд3 11. К:f3 ва дуранг.

3-диаграмма: 1. Cf7 + Крд4. 2. С:b3 Крс3 3. Сс2l e3. 4. Крс1 e 2 5. Cd1l e1K 6. Ch5. Сс2 7. Се2l Сg6. 8. Крд1 ва ҳоказо — дуранг.

4-диаграмма: 1. с5l Л:h6 2. cb ab 3. a5 Лh4 + 4. Кd 3b3 5. Крс3 Лb4l 6. Кр:b4b2 7. Крb5l b1Ф + 8. Кра6 Фb4 9. v7 Крg3 10. b8Ф + l Ф:b8 — ПОТ.

ТЕКШИРИБ КЎРИНГ

КУТЛАЙМИМIZ!

31. Р. Орипов. Шахрихон — 2 Гоголь кўча 1-уй, 1-хонадон.
 32. Т. Маматкулов. Балиқчи ноҳияси Олимбек қишлоғи.
 33. З. Мирюсупов. Тошкент шаҳри.
 Сиртки мусобақа низомига кўра ана шу ғолиблар «Еш куч»нинг фахрий ёрлиқлари ва эсдалик совғалари билан тақдирланадилар.
 Бундан ташқари белгиланган талабларни адо этган 100 иштирокчига I, II ва III спорт разрядлари берилди. Мана улар:

Андижон вилояти

I разряд. Р. Орипов, Т. Маматкулов. — 88 имкониятидан 88 очко олган.
 II разряд. Ғ. Маҳмудов, И. Эралиев. — очколарнинг 75 фоизини олган.
 III разряд. А. Абдураззоқов, Н. Ахунов, М. Аноркулов, Н. Маматкулов, Х. Тоҳиров, М. Убайдуллаев, А. Шодмонов. — очколарнинг 50 фоизини олган.

Бухоро вилояти

I разряд. Т. Акрамов, Б. Омонов.
 II разряд. Н. Муродов, Ғ. Самадова, Н. Ҳожиев.
 III разряд. Н. Баҳромов, А. Ҳожимуродов, А. Эргашев, Х. Жўраев.

Жиззах вилояти

I разряд. Ж. Жиянов.
 II разряд. Э. Каримкулов, З. Норкулов, И. Холикулов.

Қашқадарё вилояти

I разряд. Э. Нуриллаев, Ф. Нарзуллаев, З. Примов, Н. Қурбонов, Н. Элбеков, Т. Исмаев.
 II разряд. Р. Эсонов.
 III разряд. Б. Алимов, Т. Жўраев.

ҚҚАССР

I разряд. А. Аламинов, Ю. Бекмуротов.
 II разряд. Қ. Йўлдошев.
 III разряд. Д. Аитов, У. Шамуратов.

Наманган вилояти

I разряд. М. Жумаев, Б. Каримов, Ю. Мирсаидов.
 II разряд. Н. Абдукаримов, Ш. Ботиров, Х. Турсунов.
 III разряд. М. Ҳожиев.

Самарқанд вилояти

I разряд. С. Қодиров, М. Аҳмедов.
 II разряд. Ш. Халилов, Ф. Қодиров, Ш. Тўраев, М. Асадова, И. Баротов.

Сирдарё вилояти

I разряд. С. Асроров, А. Бекқулов.
 II разряд. Қ. Жумаков, И. Муҳиддинов, А. Тўйчибоев.
 III разряд. Ш. Худойқулов, Х. Хайлаев, А. Қудратов.

Сурхондарё вилояти

I разряд. Т. Добилов, Ф. Раимкулов.
 II разряд. Т. Йўлдошев.
 III разряд. А. Олтибоев, И. Тошматов.

Тошкент вилояти

I разряд. Ф. Норкулов, Т. Муҳиддинов.
 II разряд. Э. Усмонхўжаев.

Тошкент шаҳри

I разряд. О. Амиров, З. Мирюсупов.
 II разряд. С. Ҳидоятова, Мирзахўжаев, С. Номозов.

Фарғона вилояти

I разряд. С. Жалилов, Р. Исақов, О. Содиқов, У. Тилламатов, А. Солиев, С. Сулаймонов, Ю. Юнусов.
 II разряд. М. Искандаров, Х. Раимкулов, А. Тилламатов, М. Юнусов, Н. Юнусов.
 III разряд. Д. Фуломов, О. Мамараҳимов, М. Мелибоев, А. Мелибоев, А. Мамажонов, Х. Носиров, И. Ҳакимов, Т. Эгамбердиев, Н. Комилов.

Хоразм вилояти

I разряд. Х. Шериев.
 II разряд. Ж. Ризаев, Х. Ражапов.
 III разряд. Қ. Дарвишев, Н. Қурбонов.

Тожикистон жумҳурияти

II разряд. И. Ҳусанбоев.

Қирғизистон жумҳурияти

II разряд. Х. Абдуллаев.
 Эслатма: Ушбу рўйхат жумҳурият шахмат федерацияси билан келишилган ҳолда тузилди. Бинобарин, у тегишли спорт ташкилотлари учун кўрсатилган спорт разрядларини расмийлаштиришда ҳужжат вазифасини ўтайди.
 Азиз дўстлар, кўриб турганингиздек разрядли шахматчиларимиз яна 100 кишига ортди. Бу — конкурсимиз шарофатидир.

7-сондаги топшириқлар

- 1-диаграмма: 1. c8C1
- 2-диаграмма: 1. Cd51
- 3-диаграмма: 1. b61
- 4-диаграмма: 1. g8K1

8-сондаги топшириқлар

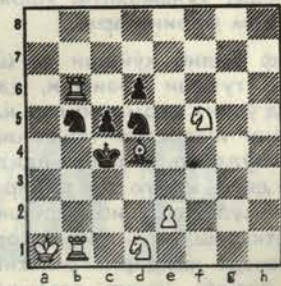
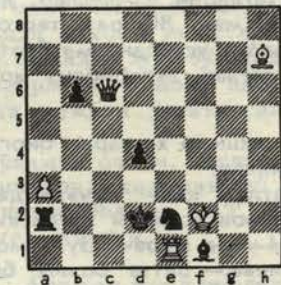
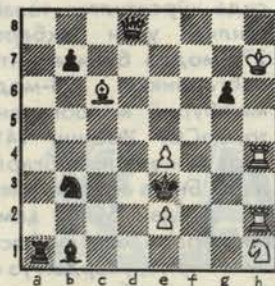
- 1-диаграмма: 1. Le11 Kd2 исталган юриш. 2. Фс2+Лd3 3. Kd6X; ёки 1... Ке6 2. Kd6+Л:d6 3. Фg6X; ёки 1... Kg5 исталган юриш 2. Фg6+Лf5 3. Kc5x; ёки 1... Kc4 2. Kc5+Л:c5 3. Фс2x ва ҳоказо.
  - 2-диаграмма: 1. Лhf6! h6 2. Ке7 h5 3. Лg6X; ёки 1... h5 2. Kh6! h4 3. Лf5x ёки 1... h1Ф 2. Лf5+Kpg6 3. Лg4X ва ҳоказо.
  - 3-диаграмма: 1. Лhb1 Кре4 2. Kpb4! Kpd5 3. Фd3x; ёки 1... Кре2 2. Kpb2! Kpd1 3. Фd3x; ёки 1... Kp:g4 2. Kpd4! Kpf5. 3. Ке3x; ёки 1... Kp:g2 2. Kpd2! Kpf1 3. Фf3x ва ҳоказо.
  - 4-диаграмма: 1. Kf6! қоралар исталган юриш қилса 2. Kg6+Kpf5 3. Се4x бордию 1... С:f6 бўлса 2. Ф с7+Кре6 3. Cd5X; ёки 2... Kpd4 3. Kf5x; ёки 1... g4 бўлса 2. Kd7+Kpf4 3. Фh6x.
- Топшириқлар орасида анчагина мурракблари борлиги бежиз эмас. Шунинг учун ғолибларга биринчи спорт разряди берилмоқда.

МАШҚИЙ ТОПШИРИҚЛАР

1, 2, 3, 4 диаграммалар

Шарти: Ҳаммасида оқлар бошлаб 2 юришда мот қилади.

Муҳтарам шахмат шайдолари, ойнамамизнинг янги йил сонларида бериб бориладиган клубимиз машғулотларига илова тариқасида шахмат масалалари ва этюдларини ечиш бўйича янги катта оммавий конкурс топшириқлари ва уларнинг шартлари бериб борилди. Машқий топшириқларни ечиш давомида сиз анча малакаингизни оширганлигингиз муқаррар.

«Еш куч»га келаётган хатларнинг мавзулари турли-туман. Муаллифларнинг асосий қисми ёшлар...

Уларни ўқирканман мени жойларда ҳукм сураётган адолатсизлик қийнайди. Буларга сабаб халқимиз қонунларни, ўз ҳақ-ҳуқуқларини мукамал билмаслиги, бу соҳадаги билимлари саёзлиги, ҳуқуқ маданиятидан беҳабарлигидамикан деб ўйламайман. Тўғри-да, жумҳуриятимизда миллий тилда ҳуқуқ билимларидан сабоқ берадиган китоблар, қўлланмалар жуда тақчил. Онда-сонда газета ёки журналлар саҳифаларининг бир бурчагида бериладиган ҳуқуқ мавзусидаги мақолалар ёки радио-телевидение орқали соат милига қарай қарай шоша-пиша айтилган маъруза билан аҳолининг бу соҳадаги билимини ошириб бўлмайди. Мактаблардаги аҳволни эса айтмай қўя қолай: асли ўзи ҳуқуқшуносликни тушунмаган айрим муаллимлар болаларга нимани ҳам ўргата оларди? Хуллас, бундай фикрга келишимнинг сабаби бор. Авваламбор ҳуқуқни, қонунни яхши билмаган одамлар орасида уни бузишлар, унга хилоф иш тутишлар содир бўлиши табиий.

Айрим нопок қалбли одамлар (асосан мутасаддилар) кўпчилигининг ҳуқуқий нормалардан беҳа-

қолда талаб қилинг. Алимент тўлашдан бош тортиб юрганга ҳам суд томонидан ҳуқуқий баҳо берилиши шарт. Агар талабларингиз қонун доирасида ҳал бўлмаса, юқори турган суд идоралари ва адлия бошқармаларига, назорат қилувчи органларга мурожаат қилишингиз мумкин. Бу ишга жамоатчилик, депутатлар, хотин-қизлар кенгашлари бефарқ қарамайдилар деган умиддамиз.

Самарқанд вилояти Пастдарғом ноҳияси Калинин колхозида истиқомат қилувчи Хосият Ҳақимова хат йўллаб М. Раҳмонов деган милиция ходими унга жароҳат етказиб, ногирон аҳволга солиб қўйганлигини, 6 та боласи билан қийналиб қолганлигини, тергов ва суд органлари ишни бир ёқлама ҳал қилганлиги ва жиноят оқибатида ишга яроқсиз бўлиб қолганлигини ёзиб редакциядан нажот сўрабди.

Хосият опа! Аввало, журналимиз ҳукми бекор қилиш ваколатига эга эмас. Ҳар ҳолда бир оғиз маслаҳат беришимиз мумкин. Биринчидан, суд ҳукмидан норози бўлсангиз ЖПК (Жиноят процессуал кодексининг) 296-моддасига кўра, ҳукмда кўрсатилган муддатда юқори суд идораларига шикоят қилишингиз мумкин. Ёки юқори турган прокуратура идораларига назорат тар-

ҳисси билан ёндошадилар деб умид қиламиз.

Гулистон шаҳрилик Г. Ёқубова эри Султонни касал ҳолда қамаб қўйишгани ва қилмаган жиноятни бўйнига қўйиш учун унга жисмоний куч ишлатиб майиб қилиб қўйишганини ёзади. Редакция бу хатни жумҳурият прокуратурасига юбориб ёрдам қилишни, масалага тўғри ёндошишни сўраб мурожаат қилди.

Гулноза опа, ЖКнинг 159-моддасида «Суриштирув ёки биринчи тергов олиб борувчи шахслар томонидан сўроқ вақтида кўрқитиш ва бошқа қонунсиз ҳаракатлар қилиш билан кўрсатма беришга мажбурлаш» учун жиноий жавобгарлик белгиланган.

Тан олиш керак, ҳали фуқаро арзини эшитишда тўрачилик, сансалорлик, лоқайдлик ҳоллари учраб турибди. Сарсон қилиб қўйилганлар етиб ортади. Талаб ўз «эга»сига йўлланилиши ва ҳал қилинишига эришиш керак. Бўлмаса, ҳуқуқий давлат қуриш ҳақидаги ҳаракатларимиз зое кетади. Қашқадарё вилоят Чироқчи ноҳиясидан Г. Т. эри Исҳоқ 1988 йилда уйлангандан бери Самарқанд—Тошкент шаҳарларида юриб, у билан яшашни хохламаётганлиги, устига устак турли бўҳтон гаплар билан

дан М. Фаниева ўз хатида кўшниси Боймуродов Ш. армия сафидан қайтганидан сўнг қулоғи оғир — кар бўлиб қолганлигини айтиб, бунга айбдор бўлган шахсларни топишни сўрайди. Ўз хатига турли ёзишма ва ҳужжатларни илова қилади. Биласизми, бу ерда юрист ҳам, журнал редакцияси ҳам ёрдам беролмайди. Ҳамма саволларга фақат ечим бера олади. Ана шу хулоса касаллик тарихини ёртиради ва даволашдан тортиб, инвалидлик белгилашга тегишли ҳужжат қилиб бера олади.

Ғаллаороллик Оқилой Исломова ҳамқишлоғи Садриддин Муҳаммадиевга турмушга чиққандан икки кун ўтмасдан уни вафосизликда айблаб уйдан ҳайдаб юборганлигини ёзади. Оқилой, сиз хатда кўрсатганингиздек ўз вақтида медицина кўригидан ўтиб ҳужжат олган, ўз пок номингизни оқлаган бўлсангиз ҳақиқатан ҳам Садриддин ўз хатосини тан олиши керак. Акс ҳолда сизнинг қадриятингизни, номусингизни ерга уриб ҳақорат қилганлиги учун ЎзССР ЖКнинг 112-моддасига кўра жиноий жавобгарликка тортилиши лозим. Адолат тантанаси учун суд сизни тўхматчига нисбатан аризангизни қабул қилиши, кўриб чиқиши ва натижаси ҳақида яширмай матбуотда эълон

МАҚТУБЛАРГА

БИТТИЛТАВ

ДАРТЛАР

барлигидан фойдаланиб қинғир ишларга қўл урадилар. Журналхонларнинг аксарияти оддийгина ҳуқуқга тегишли маслаҳат сўраб ёзишган. Бу ҳуқуқий маслаҳатни жойларда, мактабда ёки истаган бошқа ташкилотдан олиш мумкин. Мен бу хатларни ёзманлар, демоқчи эмасман. Жиноят, тергов, суд ишлари устидан матбуотга ёзилган хатлар эътиборсиз қолмайди.

Келинг, яхшиси хатларни биргалликда ўқийлик.

«Хурматли «Еш куч»,— деб ёзибди Денов ноҳияси Катовский кўчаси, 34-уйда яшовчи Зулҳумор Қоржовдиева.— Битта болам билан эримдан ажралишимга тўғри келди. Суд қарорига кўра собиқ эрим уйдан буюмларимни ололмаяман. Бунинг устига у боласи учун алимент тўламапти. Иложи бўлса, ёрдам беринглар».

Муаллиф билиб қўйиши ва шу асосда иш тутиши лозимки, ҳар қандай суд ўзини хурмат қилса, қарорларининг ижросини таъминлаши шарт. Бўлмаса, у халқ олдида халқ суди деган номга доғ туширади. Судья мулкни бўлиб беришни охирига етказиш билан бир қаторда бола сизда қолдирилганлигига эътибор бериб, унинг отасидан алимент ундириб бериши масаласини ҳам кўриб чиқиши шарт. Акс

тибида кўриб чиқишни сўраб арз қилинг. Қандай ҳолатда бўлмасин бошқа бир шахснинг жиноий ҳаракати оқибатида меҳнат қобилиятингиз йўқолиши, моддий қийинчиликларга олиб келганлиги ЖПКнинг 24-моддасига биноан «Жиноят орқасида моддий зарар етказгани» тўғрисида етарли маълумотлар бўлган тақдирда терговчи, прокурор, суриштирувчи шахс ва суд кўзғатилган ёки келажакда кўзғатилиши мумкин бўлган гражданик даъвосини таъминлаб қўйиш чорасини кўришга мажбур.

Жиззах ноҳиясида яшовчи 75 яшар Ш. Расулов 22 яшар ўғлининг автомобил ҳалокатига учраб ҳалок бўлганлиги юзасидан юрийтилаётган терговдан норозилигини билдириб, айбдорлар бир ярим йилдан бери жазого тортилмай юрганлигини ёзади. Албатта, ҳар қандай жиноятчи жазосиз қолмаслиги керак. Йўқса, бунинг орқасидан бошқа жиноят учун йўл очилган бўлади. Лекин буни фақат ҳуқуқий маълумоти бўлган ва жиноят ишлари бўйича хулоса беришга ваколатли идоралар кўриб чиқиши, баҳо бериши орқали аниқлаш мумкин. Бу ёғи эса, ички ишлар бўлими, бошқармалари, тергов бўлимлари, ноҳия, вилоят ва ҳатто жумҳурият прокуратурасига ҳавола. Биз, Шобоз ака, улар бу ишга адолат, топиқрилик, ҳалоллик ва жавобгарлик

уни айблаб юрганлигини ёзади. Уни журнал саҳифасида фош қилиб ташлашни сўрайди. Хатингиз мазмунидан, синглим Г., ҳолатингизни тушунса бўлади. Қонунларимиз (жаҳон қонунчилиги амалиётида ҳам) бир инсонни иккинчиси билан яшашга мажбур қила олмайди. Бу мутлоқ ихтиёрийдир.

Самарқанд вилояти, Советобод ноҳиясидан кўп болали она М. Исломова навбатдаги туғишдан кейинги таътилдан сўнг шифохона бош врач Уктам Эргашев иш жойига тикламаётганлиги ва сарсон қилиб қўйганлигини ёзади. Агар аҳвол Исломова айтганидек бўлса, унинг ҳуқуқи поймол қилинган ва қонун кўпол равишда бузилган, деб баҳоласа бўлади. Декрет таътилдандан сўнг иш жойига тиклаш мажбурий. Агар бу талаб қажарилмаса, ЎзССРнинг Меҳнат Қонуни кодексига кўрсатилган талабларни бузганлиги учун раҳбарга нисбатан 292-модда бўйича интизомий жавобгарликка, 293-модда бўйича мажбурий жавобгарликка ва ҳатто ЎзССР ЖКнинг 141-моддасига кўра жиноий жавобгарликка тортилади. Бизга асосий сабаблар қоронғу, шундай бўлса ҳам сиз ноҳия прокурори ёки судьясининг қабулига кириб, улардан ўз саволларингизга жавоб ва масалага ечим топарсиз деб маслаҳат берамиз. Фарғона вилоят Киров ноҳияси-

қилиши даркор. Тушунишимча, сизга маломат тошини ёғдирган Садриддин билан турмуш қуриб кетиш — бахтли бўлишингиз оғир бўлади. Эл олдида юзингиз ёруғ бўлишдан ташқари, кечирасиз, тақдирга тан беришни ҳам ўрганиш керак. Сизнинг ташвишингиз катта фожиа эмас, чунки катта ҳаёт, бахт уфқлари олдинда эканлигига ишонинг, ишонч мақсадга етаклайди.

Жомбойлик Раъно Рустамова 3 йилдан бери собиқ эридан 3 нафар болалари учун алимент ололмаётганини, бу ишда ҳеч ким ёрдам бермаётганини ёзади. Раъно опа, қонунга кўра сиз яшаб турган ноҳия суди сизнинг ҳамма талабларингизга юқорида айтилганидек, ечим топиб беришга мажбур. Бошқа ердан нажот ахтариб юрманг. Тўғри ҳал қилмаса, улардан ҳам сўров бор...

Хуллас, ана шуларга ўхшаш шикоятларнинг адоғи йўқ. Биз уларнинг ҳаммасини матбуот саҳифасида ёрита олмаймиз. Лекин биронта хат ҳам эътиборсиз қолдирилмайди. Айримларидан келгуси сонларда фойдаланиш мақсадимиз ҳам йўқ эмас. Асосий қисми эса тегишли идораларга чора кўриш, тўғри ечим топиш учун юборилади.

Файзулла ҚИЛИЧЕВ,
Катта адлия маслаҳатчиси, «Еш куч» журнали таҳрир ҳайъати аъзоси.

КУЗИНГИЗНИ

Хатларнинг оқ чекиб турганини ҳеч кўрганмисиз? Йиғлаганиничи? Кўрмаган бўлсангиз редакциямизга бир келинг-а. Ҳар бир хонадаги ёзув столларида тахлиб турган номаларнинг охи доим эшитилиб туради.

Бир сафар хонага кирдим стол устида бир қанча болалар йиғлаб «ўтирганини» кўрдим. Юрагим эзилди. Сўнг, жойлашиб ўтириб олдим, бирма-бир нома муаллифларининг ҳасрату надоматларига қулоқ тутга бошладим.

Озода ЮСУПОВА Хоразм вилоятининг Ботот ноҳиясидан экан. У бир нарсдан куйиниб сўзлайди. «Мақтабда Хоразмнинг асл маъносини ўқитувчиларимиздан сўраганимизда бизга хор — эшак, азм — диёри, яъни эшаклар диёри деган эдилар. Қадим замонларда Хоразмда эшаклар кўп бўлган эмиш. Афсус билан бу номни атаганлардан нафратланар эдим. Лекин, эски алифбодан ўқиб ўрганишим натижасида ҳақиқатни англадим. У арабча сўз бўлиб, қуёш, замин, яъни қуёш замини маъносини англатар экан. Айтган сўзларимга журналингиздан жой берсангиз, токи айрим саводсиз ўқитувчилар, Хоразм — қуёш ўлкаси эканлигини билиб олишсин. Бундан ташқари яна қанчалар яхши гаплар ётгандир эски ёзувиз, тархимизда!»

Тошлоқ ноҳиясининг «Оқ олтин» колхозидан Салима **ИСҲОҚОВА** ҳам навбати келиши билан сўзлай кетди. У менга эмас, қишлоқ аёлларига гапирмоқда эди:

«Даладан чарчаб келиб, уйингдаги тўпланиб қолган ишларнинг қай бирини бажаришни ҳам билмай қоласан. Ишдан кеч қайтиб овқатга уринишинг, сувни эса камида 500 метр масофадан ташиб келишинг керак. Овқат қилиш учун ўчоққа олов ёқасан, ўтин керак бўлади. Нима дейсиз? Газ? Ўзингизнинг Ўзбекистонингиздан чиқаётган табиий газ ўзингизга насиб этмаса нима ҳам қилардингиз?..»

У бор ҳақиқатни айтмоқчи эди. Сўнг... бир фурсат тин олди-ю: «Жафокаш пахтакорим, энди сенга қуёш кулиб боқди, тургунлик даври ўтиб кетди, бахтингга ошқоралик, қайта қуриш даври бошланди. Энди сен кул титмайсан, уйларинг тутундан қораймайди, водопровод ўз уйингда бўлади. Энди идораларда ўтиришинг, газета ва телевидениеларда қатнашишинг, камчиликларни батафсил айтишинг...»

Ортиқ чидаб тура олмасдан, суҳбатдошимнинг сўзини бўламан.

Тўхтанг-тўхтанг! Қайта қуриш камчиликларимизни бутлаб беради деб кутиб ётиш ярамайди. Қайта қуриш камчиликларни ўзингиз йўқотишингиз учун ёрдам бериши мумкин. Ҳа-ҳа, ҳаммасини ўзимиз қилишимиз керак. Тошкентдан биров бориб шароитингизни яхшилаб беришини кутманг. Қўп йиллардан буён шаклланиб, суяги қотган бюрократ раҳбарлардан талаб қилмагунингизча улар қимир этишмайди. Пахта учун кўпроқ ҳақ тўлашларини, пахтазорнинг ярмини боғ-роғларга айлантиришни, дўконлардаги етишмовчилик, бир қоп ундан икки сўмдан уриб қолмасликларини қўлингизни кўксингизга қўйиб илтимос қилиш эмас, қатъий туриб талаб қилишингиз керак.

Навбат шахрисабзлик синглимиз, 10-синф ўқувчиси Гавҳар **ҚОЗОҚОВА**га етди. Унда ҳам арз бор.

«Қайта қуриш Сталинни қоралашми?.. Ҳайрон қоласан киши. Киноларда Сталиннинг қилган ишлари ардоқланади, газета-журналларда эса қораланиб, унинг номига лаънатлар ўқилапти. Биз ёшлар қайси бирига ишонайлик? Катталар эшитмасизми? Менга жавоб беринг!»

Юқоридаги саволларга катталар жавоб берар деган ўйда стол устида тўпланиб турган болалар ичида ёшулли кишиларни сўроқлаб излай бошладим. Ниҳоят, топдим. Аммо... У аёл ҳам йиғларди. **ҚАССР**нинг Хўжайли шаҳридан Г. **АЛЛАРОВА** экан. Унинг ҳикоясидан ҳозирги айрим катталарнинг нима иш қилаётганларини англагандек бўлдим. Эри амалдор экан.

«Мана, кеча кетгандан бери, эрим уйга қайтмади. Туни билан чала уйқу бўлиб, болаларимга тикилиб чиқдим. Кимга ҳам айтмай, эрим кечаси билан келмайди, қўниб қолаверади деб. Тушда ёки кечқурун тиржайиб келади. Агар қовоғинг уйилса ёки қаерда юрибсиз, қайғуриб ўтирдик десанг, ундан жавоб ололмайсан. Баттар ўқталиб юзинг-кўзинг демай муштлайди. Ҳамма ёгинг моматалоқ бўлиб, 15 — 20 кун уйдан чиқмай ётасан. Ваҳшийлашиб кетади, яна бир томони бор, уям бўлса бегона хотинлар билан...»

— Ҳой-ҳой, қизишманг, — танбеҳ берган бўламан. Атрофингизда болалар бор-а. Едингиздан кўтарилмасин улар. У «тўйиб кетдим» дея бошини ерга эгади. Эҳ, ҳамманинг

қо... Бизга қилган «яхшилиқ»ларингиздан бири видеобарлар бўлиб турибди. Уни ёмғирдан кейин чиққан қўзиқориндай кўпайтириб юборганингиз ундан ҳам «яхши» бўлди. Ана тарбия-ю, мана одоб! Таннос қизлар дарсни 2 — 3 соат ўқиб, бир қисмлари бозор ёки паркда санқигани, яна бир қисмлари ана ўша сиз яратиб берган «тарбия ўчоғи»дан фойдалангани тўп-тўп бўлиб «қуён» бўлишади. Йигитларимиз ҳам «қиттай-қиттай» отиб сигаретани карнай қилиб «Одобхона»га ташриф буюришади. Бундай ишларнинг охири ҳаммага маълум. «Қизлар нимага туғиб қўйяпти, жиноятчилик нега кўпайиб кетяпти» деб аюҳаннос солишингиз ортиқча.

Ва ниҳоят, ишларингиз шарофати билан Орол қуриятти. Оролга қўшилиб одамлар ҳам қуриятти. Сизларнинг эса парвойингизга келмайди. Турли-туман қарорлар қоғозларингизни «гуллаб» ётибди.

Бизга нима қолдирыпсиз, эй очофат улуғлар! Ҳамма нарсани еб битирдингиз-ку?! Тоза ҳаво қани, боғ-роғлар қани, Орол қани одамларда меҳр-оқибат, одоб-ҳаё қани? Биздан жуда катта қарзингиз бор. Билиб қўйинг!»

ОЧИНГ.

юрагида дард. Амалдорнинг аҳволи бу. Айтгандай, нега катталарни изладим ўзи? Ҳа-ҳа, болаларнинг саволига жавоб беришар дегандим. Афсус... Ўқсик нигоҳ билан яна болаларга термуламан. Уларга қўшилиб «Катталар, кўзингизни очинг!» демоққа шайланасан. Уларнинг ичидан яна бири отилиб чиқди. Наманган шаҳрининг Балиқчи кўчасидаги 21-уйда истиқомат қилувчи 16 яшар укамиз Алишер **ТУРҒУНОВ** экан. Фарёд қилаётган ёш қалбни сўздан тўхтатиб бўлар эканми?

«Ҳозирги ёш авлод ва бундан кейинги авлодлар учун жуда катта қарзингиз бор, эй, катталар, улуғлар! Улуғ Октябрь революциясидан кейинги хатоларингизни санаб адашиб кетасан, киши. Ўзбек халқининг илгариги довуғи қани? «Халқ душмани» баҳонасида халқимизнинг асл фарзандларидан жудо бўлдик. Бу ҳам етмагандек бениҳоя гўзал ва нафис ёзувимизни, минг йиллик тарихимизни йўқ қилдингиз. Халқимиз саводсиз бўлиб қолди. Мен ҳазрат Навоийнинг ғазалларидан бир-иккитасидан бошқа бирортасини ҳам тушунмайман. Айтишларича у кишининг ғазалларидан 2 — 3 хил маъно чиқар экан. Қанийди, биз ҳам тушунсак! Мактабларда ўқитиш ёлғон. Эски мактабни ёмонлайвериб ўзингиз ундан ҳам ошиб тушяпсиз-ку? Яна бир томонда пахта деган ажда-

Бу таъналарнинг ҳаммаси ўринли. Ешлар ўзларига йўл кўрсатишларини хоҳлашяпти, талаб қилишяпти. Стол устида тўпланиб қолган болалар шов-шув кўтариб, тўполон қила бошлашди.

Хонанинг ҳавоси, болаларнинг доду-фарёидан сиқилиб кетаман-у ташқарига йўналаман. Эшикни ташқаридан ёпиб унга суяниб оламан. Доду-фарёдлардан қутулдимми десам... уларнинг овози юрагимда муҳр бўлиб қолган экан. Кўзимни юмдим. Акам кўрган ва менга гапириб берган туши хаёлимда шакллангандек бўлди. «Тошкентдаги Қизил майдон. Жами катталар, ота-оналар минбарда эмиш. Улар у ерда ниманидир талашаётганмиш. Кенг майдонда эса фақатгина болалар намоёиш қилишаётган эмиш. Уларнинг юзида қувонч эмас, қайғу-хавотир бор эмиш. Болалар жўр бўлиб доим бир гапни такрорлармиш: «Бизни қаёққа бошлаяпсиз, бизга нимани ўргатяпсиз, катталар?!»

Бир пайт кўзимни очсам, хатлар бўлимининг ходими ичкарига кираман деб турибди. Қўлида бир қучоқ бола — ХАТ. Уларнинг кўпчилиги йиғлаётганди...

Арз-қол муаллифлари билан
ТошДУ толиби Ҳалимжон САЙДОВ
гурунглашди.

КАТТАЛАР

ХАТЛАР ФАРЕД ҚИЛМОҚДА

ҒАРОЙИ БОТЛАР ОЛАМИДА

Мис ғалаёни

Дастлабки қалбаки пул ясовчилар, чамаси инсон пулни ўйлаб чиққандан сўнг тез орада пайдо бўлган бўлса керак. Қалбаки пул яшаш билан ҳатто ҳокимиятни қўлда тутган шахслар — шоҳлар, султонлар, императорлар машғул бўлишгани тарихдан маълум. Улар ўз фойдаларини кўзлаб олтин ва кумуш тангалар вазнини кичрайтиришга, улар таркибидаги ноёб металлларни мис ёки қалай билан алмаштиришга, шунингдек, яна бошқа кўпгина маккорликларга қўл уришган.

Мана шундай давлат миқёсидаги «молиявий операция» XVII асрда амалга оширилган эди. 1654 йил кириб келди. Россия Польша билан олиб бораётган машаққатли уруш натижасида унинг хазинаси қуриган, пулга бўлган эҳтиёж эса жуда ошиб кетган эди. Подшо Алексей Михайлович шундоқ ҳам тўланиши оғир бўлган солиқларни ошириб қўйди, аммо қашшоқлашган халқнинг бу солиқларни тўлашга қурби етмасди. Шунда боён Федор Ртишев ўз тахминини амалга ошириб хазинасини бойитиш йўлини топди, лекин бу йўлнинг оқибати зарарли бўлди.

Уша вақтларда Россияда кумуш пуллар ишлатиларди, рус давлати ўзининг кумушига эга бўлмагани учун кумуш тангалар чет элдан келтирилган тангалардан тайёрланар эди. Одатда, бу мақсад учун Ғарбий Европанинг иоахимсталерлари (улар чех шаҳри Иоахимсталда зарб қилинар эди) ишлатилар, Россияда улардаги лотин ҳарфлари ўрнига рус ҳарфлари қўйиб «ефимка» деб аташарди. Ртишев ва бошқа боёнларнинг маслаҳатларига амал қилган подшо ўз фойдаси учун уларнинг қалбаки нусхаларини ишлаб чиқаришга ҳаракат қилди. Бир дона ефимка чиқариш учун хазинадан 50 тийин сарф қилишга тўғри келарди, шунда шоҳ бу ефимкаларга бир сўмлик тамгаларни босишга фармон берди. Шу билан бирга арзон мисдан ярим сўмлик, чоракталик, ўн тийинлик, уч тийинлик чақа ва тийинлар чиқаришга ҳам қарор қилинди. Уларни кумуш ўрнида кўришга фармон берилди. Бу пул реформаси подшо молиячиларининг ҳисоб-китобларига кўра хазинага тўрт миллион сўм фойда келтиришдан дарак берарди, бу эса йиллик солиқлардан тушадиган фойдадан ўн ҳисса кўп эди. Бунча пулдан шоҳнинг боши айланиб қолди ва тезроқ пулни янада кўпайтириш учун... туну кун шошганча жон куйдириб янги-янги тангалар ишлаб чиқариш орзусида ёна бошлади.

Арзон-гаров пул Россияда тикилиб кетди. Аммо пул муомаласининг ўзига хос қонун-қоидалари бўлиб, улар ҳатто монахларга ҳам бўйсунмас эди. Агар пул мўл-

жалдагидан ортиқ чиқарилса, унинг сотиб олиш қиймати тушиб кетар, натижада барча товарларнинг нархи ошиб кетарди. Бундай аҳвол ўша пайтда рус давлатида ҳам юз берди. Оддий халқ тез орада ўзларида шоҳ реформасининг асоратини сезиб қолишди. Нон ва бошқа маҳсулотларнинг нархи кескин кўтарилиб кетди. Сотувчилар ўз моллари учун фақат кумуш талаб қилишарди. Аммо кумуш шоҳ хазинасига тўплаб олинган бўлса, уни бошқа қаердан ҳам олиш мумкин? Мамлакатда очарчилик бошланди. Халқнинг сабр косаси тўлиб-тошди. 1662 йилга келиб тўсатдан Москвада исён бошланди. Бу исён тарихга «мис кўзғолони» номи билан кирди. Шоҳ кўзғолонни шафқатсиз бостирди, аммо барибир халқ ўз истагига эришди: «катта жонбозлик билан» зарб қилинган мис тангалар муомаладан йиғиштириб олинди ва улар ўрнига яна кумуш тангалар муомалага чиқарилди.

Скрипкали жосус

Тарихдан сирларни ўғирланиши ҳақида жуда кўп афсоналар маълум. Ипак олиш санъатини, ойна ва фосфор тайёрлаш технологиясини, чўяннинг махсус навларини эритишни билган кўпгина таниқли усталар, бутун бошли бирлашмалар, ҳаттоки давлатлар ўзларининг сирларидан ажралишга шошилишмаганлар. Модомики, сир бор экан, уни ҳамиша қандай қилиб бўлса-да, тўғрими, нотўғрими йўллар билан (кўпроқ нотўғриси назарда тутилади) билиб олувчилар топиларди. Шу тарихқа саноатда жосуслик пайдо бўлади.

Металлургия соҳасидаги бундай саноат жосуслигининг лойқа тўлқинлари ботқоғига биринчилардан бўлиб XVIII асрда Англияда яшовчи темирчи Фолей ўзини урди. Юқори сифатли пўлат олиш ва унга ишлов бериш сирларидан воқиф бўлиш илинжида у жаҳонгашта музикачи ниқобида сал бўлмаса бутун Европани кезиб чиққазди. Яланг оёқ, жулдур кийимда, қўлида скрипкаси билан у Бельгия, Германия, Чехия, Италия, Испаниядаги қаср ва қовоқхоналардагина бўлиб қўя қолмай, иложини топиб, бу мамлакатларнинг темирчилик устахоналарида ҳам бўлар эди. «Музикант» жуда кўп қизиқарли ва фойдали маълумотлар тўплади.

Табиики, Англияга қайтгач унинг ишлари жўнашиб кетди, энди кечаги «дайди» тез орада ўзини ўнглаб олиб, ўзига яраша мавқени эгаллади. Турган гап, билим — кучда-да, ахир!

Архимед кемаларни ёқади

Машҳур ривоятга кўра Архимед қуёш нурлари ёрдамида Греция қирғоқларига яқинлашиб келаётган римликлар флотини ёқиб юборган экан. Қуёш «қуёнча» бир неча юзлаб метрлар олисдаги кемаларни ёқиб юбориши учун жуда улкан ойнага эга бўлиши керак эди. Аммо қадимги грекларнинг имкониятлари чекланган бўлиб, уларнинг шиша соҳасида ишловчи усталари бундай узоқдан «олов чиқарувчи қурол» вазифасини ўтовчи параболик ойна ясай олишлари даргумон эди. Шунинг учун кўпгина тарихчилар афсона асосида ҳақиқий воқеа ётганига гумон билан қарашади.

Бизнинг кунларга келиб грек физиги Ионас Сакас бу ишда Архимед битта катта ойнани эмас, балки юзаси ойнадай силлиқланган металл пластинкалардан иборат бутун бир системани қўллаган деган жўяли тахминни олдинга сурди. Айтганлари ҳақиқат эканлигини истоблаш учун олим бир метр баландликда ўнлаб бронза листларни ўрганиб чиқди. Ниҳоят тажриба ўтказадиган кун келди. Денгиз бўйидаги Скараманг кўрфазида бир группа томоша ишқибозлари йиғилишди. Улар ўз қўлларида Архимед «ойнасини» ташкил қилган бронза листларни ушлаб олишган бўлиб, бу ёйсимон металл бўлаги узунлиги тахминан 100 метрлар чамаси келар эди. Қирғоқдан унча узоқ бўлмаган денгизда смолаланган қайиқ тўлқинлар қўйнида чайқалиб турар ва у бу тажрибада Сиракузга ҳужум қилган рим ҳарбий кемаси родини ўйнардди.

Қоқ туш пайти, худди бундан икки минг йил муқаддам бўлгани каби Сакас буйруғи билан «ойна тутувчилар» қуёш нурларини тутушиб, уларни кема модели томон

йўналтиришди. Бир минут вақт ўтгач, кема ёғочлари тутай бошлади, сўнг ҳаял ўтмай «душман» кемасини ёнғин қоплади.

Шундай қилиб, Ионас Сакас бронза ойналар ёрдамида ўтмиш-

нинг буюк олими ва инженери ўзига қуёшни иттифоқчи қилиб олиб, римликлар кемаларини ёндириб юборган бўлиши мумкинлигини исботлаб берди.

Шоҳ ҳақ эмасди

1971 йилда Англияда 94 танга ясовчи ўлимидан кейин оқланди. Улар саккиз ярим аср аввал ҳукм қилинган эди. 1124 йилдаёқ инглиз шоҳи Генрих I ўзининг танга ясовчи қасридаги ишчиларни қалбакичиликда айблаган эди: кимдир унга кумуш тангаларни ясада ишчилар металл кўпроқ қалай қўшишаётганини айтганди. Тез орада шоҳлик суди бўлди ва у жиноятчиларнинг ўнг қўли кесиб ташлансин, деган шафқатсиз ҳукм чиқарди. Сарой жаллодлари ҳукмни ўша ондаёқ ижро этишди.

Ниҳоят, бизнинг кунларга келиб, оксфордлик олимлардан бири мусибат келтирган тангаларни рентген нурлари ёрдамида синчиклаб текшириб қатъий хулосага келди: «Тангаларда қалай миқдори жуда оз экан. Шоҳ ноҳақ бўлган».

Тўртинчи тур топириқлари

Математика

1. 70 дан кичик ва бир-бирдан фарқли 20 та натурал сонлар берилган. Уларнинг айримлари орасида камида тўртта бир хили топилишини исботланг.
2. Тўғри бурчакли учбурчакнинг томонлари узунликлари бутун сонлар бўлиб, унинг периметри ва юзи бир хил сон қийматига эга. Учбурчакнинг томонлари узунликларини топинг.
3. Тўртёқли бурчакнинг текис бурчаги қолган учта текис бурчакларнинг йиғиндисидан кичик эканлигини исботланг.
4. $y = (\sin x) + (\cos x)$ функциянинг аниқланиш соҳасидаги энг катта ва энг кичик қийматларини топинг.
5. $1 \cdot 3 + 3 \cdot 9 + 5 \cdot 27 + \dots + (2k-1) \cdot 2^k$ йиғиндини топинг.

Бадриддин РИХСИЕВ,
Тошканбой ҚУРҒОНОВ.

Физика

1. Ер шарида инсон яшайдиган энг баланд жой денгиз сатҳидан 5200 м баландликка жойлашган. Агар бу баландликда тўғрилланган маатникли соатни денгиз сатҳига туширилса, у бир суткада қанча илгари кетади?
2. Ҳаво шарни нормал атмосфера босими ва 7°C температурада 1000Н юкни кўтариши учун, диаметри 10 м бўлган шарни тўлдириш учун қанча гелий кетади? Юкнинг ҳажми назарга олинмасин.
3. $8 \cdot 10^3 \text{ A/M}$ қучланганликка эга магнит майдонда узунлиги 0,2 м стержень 100 1/С доимий бурчак тезлик билан айланмоқда. Агар айлануш ўқи магнит майдон куч чизиқларига параллел равишда стержень учидан ўтса, стержень учидан ҳосил бўлган Э. Ю. К. индукциясини топинг.
4. Йиғувчи линзадан 1 м масофада ўтиш текислигига параллел қилиб шуълаланадиган буюм қў-

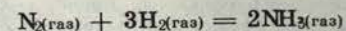
АНИК САНЛАР АКАДЕМИЯСИ

йилган. Буюм ва линзани шундай вазиятда қўйилганда экрандаги тасвирнинг юзи 400 см^2 га тенг. Агар линзани буюмдан 30 см га силжитилса, буюм тасвирининг юзи буюм юзининг $9/16$ га тенг бўлиб қолади. Буюм юзини ва линзанинг оптик кучини аниқланг.

5. Агар чиқиш иши 4 эВ га тенг бўлса, тўлқин узунлиги 300 нм бўлган нурлар билан ёритилаётган катоддан учиб чиқаётган фотоэлектронларни батамом тормозлаш учун катод билан анод орасидаги потенциаллар айирмаси камида қанча бўлиши керак?

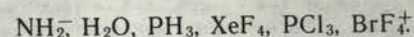
М. ҚУРБОНОВ.

2. Маълум температурада ҳажми 10 л бўлган реакторга 0,05 моль азот ва 0,52 моль водород киритилган. Мувозанат қарор топгандан кейин ҳосил бўлган аммиак миқдори 0,04 моль бўлса, қуйидаги реакция

учун мувозанат константасини ҳисобланг.

3. Қуйидаги заррачаларнинг марказий атомида орбиталларнинг гибридланиш типини аниқланг ва уларнинг геометриясини тасвирланг:

4. Темир пластинка мис (II) хлорид эритмасига туширилган. Маълум вақт ўтгандан сўнг пластинка массаси 2,14 г га ўзгарган. Пластинка юзасида ажралиб чиққан модданинг массасини ва эквивалент миқдорини (моль ҳисобида) аниқланг.

5. Массаси 2,88 г бўлган модда ёқилганда 6,16 г углерод (IV) оксид, 0,9 г сув ва 0,62 г натрий элементини тугган қолдиқ олинган. Ёқилган модданинг формуласи қандай?

А. МУФТАХОВ

Кимё

1. Сурик ($\text{Pb}_2^{\text{II}}\text{Pb}^{\text{IV}}\text{O}_4$) ни мўл миқдорда олинган концентранган нитрат кислотата эритилганда 0,025 моль қаттиқ ҳолдаги кўрғошин (IV) оксид ҳосил бўлган. Реакция тугагандан кейин эритмадаги кўрғошин (II) катионларининг массасини ва моль миқдорини ҳисобланг.

ИХТИРОЧИЛИК ҚОБИЛИЯТИНИ ЎЎҚОТИШ ВА МУСТАҲКАМЛАШ

Мен «Еш куч» журналининг «Ихтиролар сандиғи» фаслини доим ўқиб тураман, ўзим ҳам таклифлар билан қатнашяпман. Журналда берилган таклифларга қараганда ёшларнинг ихтирочилиқ фаолияти анча жонланиб кетган. Лекин бу борада Япония тажрибасидан фойдаланиш зарур. Масалан, у ердаги ихтирочилиқ институти ҳар йили қуйидаги конкурсларни ўтказилади.

1. Ихтирочиларнинг умумянон конкурси (тушган ихтироларнинг 65 фоизи санаотда қўлланади).
2. Урта мактаб ўқитувчилари орасида энг яхши ихтиролар конкурси.
3. Талаба ва ўқитувчилар орасидаги энг яхши ихтиро конкурси.
4. «Болалар ва келажак фани» кўрик-конкурси. Японияда ихтирочилиқ ҳақидаги китоблар кўп-лаб чоп этилади. Еш ихтирочиларга мўлжалланган қўлланма муаллифи Ясухиса Хирасима мана бундай маслаҳатлар беради:
  1. Ҳар куни фикрлаш учун вақт топинг. Япон нақли «От устида, тўшакда ва ... ҳожатхонада яхши фикрлар келади», дейди. Бунинг исботи сифатида Хирасима «Ото борупэн» компаниясининг президенти Тосабуро Никатининг тажриба-

сини келтиради. У ҳар куни эрталаб ақлий машқлар қиларкан. Зўлдирчали авторучка ихтиро қилгани ҳам шу машқларнинг меваси бўлса ажаб эмас.

2. Тинчланинг ва ўйланг. Ҳеч қачон ва ҳар қандай ҳолатда ҳам ваҳимага тушманг, бетартиб хатти-ҳаракат қилманг. Аҳволни (олдингида турган масалани) яхшилаб ўйланг ва вазиятдан чиқиш йўлини қидиринг, албатта, бирорта яхши ғоя топасиз.
3. Ютуқларингизни матбуотда эълон қилиб туринг. Одамнинг миёсида қолиб кетадиган ғоялар ҳеч қачон фойда келтирмайди. Уларни бошқаларнинг эътиборига ҳавола қилиб, мулоқот ва фикр алмашиш йўли билангина гавдалантириш ва жонлантириш мумкин. Кичкинагина ютуқ ҳам одамга мадад бўлади ва каттароқ ютуқларга бошлайди. Матбуотда эълон қилиш эса ютуқларнинг калитидир.
4. Ўз олдингизга аниқ мақсад қўйинг, бу — бўлажак ютуқларни тасаввур қилишда кўмаклашад.
5. Хотирингизни жам қилишга ўрганинг. Бундай қобилият ҳиссиётни ўткирлаштиради.

6. «Қолип»дан нарироқ юринг. Қундалиқ турмушнинг эски «қолип»ларидан асл фикрлар туғилмайди. Ҳаётингизни ранг-баранг қилиб, ўзингизни янги-янги билимлар, тажрибалар билан бойитиб турунг, янги ва мусаффо таассуротлар олиш учун саёҳатларга чиқинг.
7. Фикрингизни ёзиб боринг. Фикр келиши вақт ва жой танлаб ўтирмайди. Кўпинча хаёлга келган фикрлар ёддан чиқиб кетади. Шунинг учун ёнингизда доим қалам-қоғоз олиб юринг.
8. Бошқа мутахассислар билан мулоқотни кенгайтиринг. Одатда ҳар қандай мутахассис ўз қобилиятига ўралиб қолган бўлади. Шунинг учун бошқа касб кишилари билан мулоқотда бўлиш турли суҳбатлар, баҳсларда ва анжуманларда иштирок этиш фикрлаш қобилиятини чиниқтиради.
9. Фаолият кўрсатишга доимо ташна бўлинг. Ёдингизда бўлсин, тўйган ғолиб албатта энгилади. Ақлий фаолият ишлари ҳақида ҳам шунини айтиш мумкин. Ўзингизни ижодиёт билан тўйгандек ҳис қилманг, қунда маълум бир миқдорда ижодий иш бажаринг. Масалан, бир кунда битта ғоя топинг. Фақат шундагина ақлий фаолиятингизни сақлай оласиз.

Зариб БОБОЖОНОВ,
ТошПининг кечки бўлим талабаси.

Топқирвой ҳузурда

— Салом топқирвой! Олимпиада топириқларини бажаряпсанми?
— Бажаряпман. Математик ўйинлар, бошқотирғичлар билан машғуулман. Масалан мен Сизнинг туғилган кунингизни айтиб беришим мумкин. Бу жуда оддий. Қоғоз ва қалам олинг. Туғилган кунингизни 20 га кўпайтиринг, натижага 73 ни кўшинг. Ҳосил бўлган йиғиндини 5 га кўпайтиринг. Бунга ўзингиз туғилган ойнинг тартиб номерини кўшинг. Натижани менга айтинг... Ана, ҳаммаси равшан. Сиз — 20 январда туғилган экансиз.
— Тўғри. Қандай топганингни айтмайми?
— Йўқ, йўқ! Журналхонлар ҳам ўйлаб кўришсин.
— Топқирвой, мен ҳам сенга қадимги бир масалани айтмай.

— Масалангиз қизиқми? Мен шунақаларини ёқтираман.
— Мана, эшит. Бир ётоқхонада 20 та бола тураркан. Ётоқхона мутасаддиси уларни 8 та хонага шаклда кўрсатилгандек жойлаштирибди ва ҳар бир томон бўйлаб 7 та бола туришини эслаб қолибди. Ҳар куни кечқурун у ётоқхонанинг ҳар бир томони бўйлаб жойлашган хоналардаги болалар сони 7 талигини текшираркан. Бир куни ўртоқларини кўргани 4 та бола меҳмонга келишибди ва кеч бўлиб қолгани учун улар шу ерда ётиб қолишибди. Демак, шу кеча ётоқхонада 24 та бола ухлаган. Мутасадди кечқурун ҳар бир томондаги хоналарда ётган болалар 7 талигини санаб, ҳаммаси шу ерда экан, деб ишонч ҳосил қилган. Эртаси куни меҳмонга келган 4 та болани ётоқхонадаги уларнинг 4 та дўсти уйларига кузатиб қўйган ва улар шериклариникида ётиб қолишган, демак, бу кеча ётоқхонада 16 та

бола ухлаган. Мутасадди кечаси хоналарни айланиб, ҳар бир томондаги 3 та хонада ётган болалар

2 3 2

3 3

2 3 2

7 талигини санаган ва ҳамма шу ерда эканлигига ишонган. Бу икки кечада болалар хоналарга қандай тақсимланган эдилар?

Топқирвойнинг меҳмони
Мирфозил МИРЗААҲМЕДОВ

Этибор берган бўлсангиз врачлар ахборотда беморда анафилактик талваса бўлмаган, бактериал талваса рўй берган, яъни бемордаги талваса айнан гемодез қуйгандан кейинги реакциянинг таъсири эмас, деб кўрсатдилар.

— Бу албатта бактериал вируснинг иши. Эҳтимол... стафилаккок вируси ҳам бўлиши мумкин, — деди бўлим мудири, врач Хадича Остонава.

— Шу вақтгача Хосият бу касалидан шикоят қилмаган экан, — сўрадим.

— Ун учинчига ўтар кечаси икки-уч марта ҳожатга қатнабди... ўша кун ичи бетўхтов кетаётган эди.

— Уколдан кейин оёғи совий бошлагани-чи? — сўрадим Хосиятнинг ўлимининг олдин у билан гаплашиб бутун тафсилотини билган унинг эри Абдукомил, у билан ҳамхона бўлган Латофатхон исмли аёлининг гапларини эслаб.

— Ҳа, шундай бўлган экан. Лекин, унинг фақат чап оёғи совуган. Гемодездаги реакциядан икки оёқ совуши керак. Дарвоқе, бизда у билан бир хонада ётган бир аёл бор. У билан ҳам гаплашиб кўринг.

Хуллас, бироз вақт ўтиб Кибенко фамилияли ёш бемор аёли хонага бошлаб кирдилар. Ранги жуда униққан ва тақдири ҳозир шу шифохона врачларининг қўлида бўлган бу аёл (менга шундай туюлди) Хадича Остонаванинг сўзларини маъқуллаб Хосиятда уколдан кейин ҳеч қандай салбий ўзгариш бўлмаганлигини, ҳатто кейинроқ нок еганини гапириб берди. Қизиқ, Хадича Остонаванинг гапига қараганда кечаси икки-уч марта, эрталабдан ичи деярли бетўхтов кетган бемор нок еса! Шубҳам орта борди. Шунинг учун мен касалхонадан чиқиб тўғри Навоий шаҳар бош прокурорининг ёрдамчиси С. Р. Назарованинг олдида бордим. У Хосиятнинг иши билан шуғулланаётган экан. Энг кераклиги, Хосиятга очилган ишнинг ичида у билан ҳамхона бўлган Латофатхоннинг кўрсатмаси бор. Энди унинг кўрсатмаси муҳим аҳамиятга эга бўлади. Мен прокурор ёрдамчисида Латофатхон берган кўрсатмани у билан суҳбатлашаётганда икки марта сўрадим. «Ҳозирча бу ерда деярли аниқ гап йўқ» деб у ишни курсининг ичига яшириб қўйди. Начора, тергов ишлари давом этапти. Бу ёғи унинг виждони ва иш услубига ҳавола. Талаб қилиш ҳуқуқига эга эмасман. Лекин мен Хосиятнинг ишонасига бориб (П. Очилова кўчасининг бошлангида жойлашган «Радуга» ательеси) Мукаррам Аҳмедова исмли бир қиз билан учрашиб суҳбатладим. Буни қарангки, айни ўша кунлари у ҳам касалхонанинг гинекология бўлимида, Хосиятга қўшни палатада ётган ва ҳаммасини ўз кўзи билан кўрган экан. Қуйида Мукаррамнинг ёзиб берганини сизга ҳавола қиламиз.

«Мен — Мукаррам Аҳмедова 8 августдан гинекология бўлимида ётдим. Мен билан бирга ишлайдиган Хосият Рустамова қўшни палатада эди. 13 августда унга гемодез капелницаси қуйилгандан кейин ранги сарғайиб, оёқлари яхлаб, унинг устига иссиқ нарсалар ёпишганини кўрдим. Еган овқатларини қушиб ташладилар, врачларни ҳақорат қилдилар. Кейин Хосият опанинг аҳволлари анча оғирлашди. Врачлар ва ҳамширалар унинг хонасига кирганларини кўрдим. 14 августда уларни реанимацияга олиб ўтишди. 15 августда Латофат опа билан ташқарига сув ичгани чиққанимизда у киши Хосият опа ҳушларидан кетишдан олдин «Мен ўламан, лекин бошқа кишига зинҳор бундай қилманглар» деб врачларга мурожаат қилганларини айтдилар».

Ҳа, Хосият қон томирига гемодез қуйилгандан кейин талвасага тушиб, ўлишини сезган. Лекин, мен бир нарсага ҳайрон бўламан. Унга капелница қуя бошлаганларида реакциянинг дастлабки белгилари намён бўлган. Унинг ҳамхонаси Латофатхон ҳамширани чақирган. Ҳамшира Назира Муродова қайтиб

келиб «Ҳечқиси йўқ» деб гемодезни беморнинг қон томирига охиригача қуйиб чиқиб кетган!..

— Агар реакция гемодез қуйиш пайтида бошланса қуйишни тўхтатмаслик жинойят, — деди мурожаат қилганимда УзССР Соғлиқни сақлаш вазирлигининг бош алергологи, Жумҳурият аллоргология марказининг раҳбари, тиббиёт фанлари доктори Озод Аҳмедович Назаров.

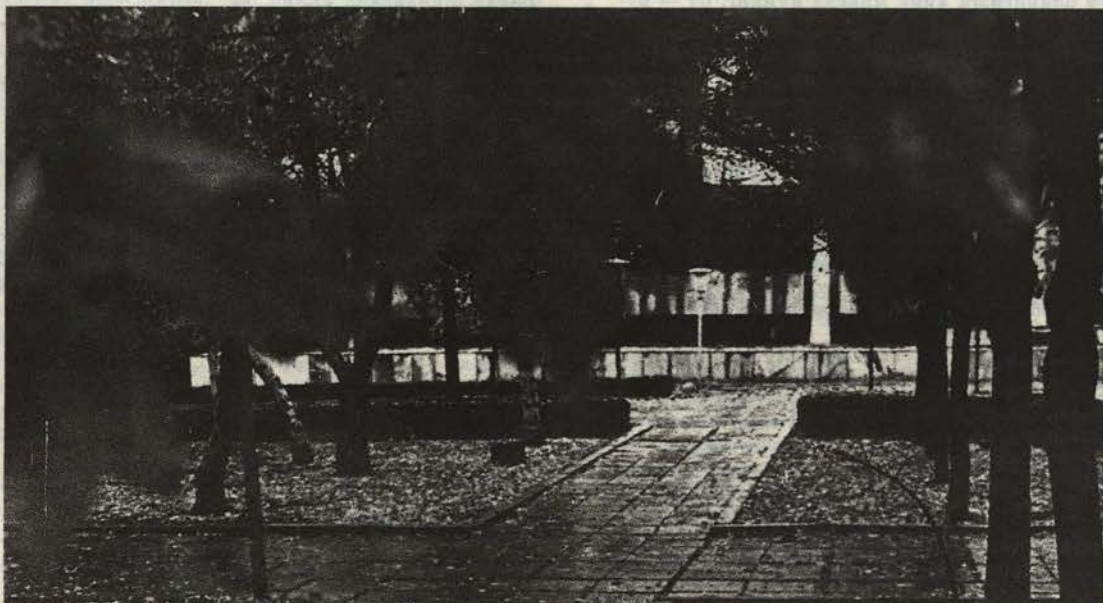
— Кейин сақлаб қолиш мумкинми?

— Биласизми, реакция гемодез қуйгандан кейин ҳам бошланиши мумкин. Ҳар йили ер юзиде 2-3 минг одам ҳар хил турдаги дорилардан кейинги реакциядан нобуд бўлади. Олимлар бунинг олдини олувчи аллергик антитела топмаганлар, уни топган одам Нобель мукофотида сазовор бўлади.

Ушбу суҳбатдан кейин Хосиятни кутқариб қолиш учун қилинган барча уринишлар беҳуда эканини билдим. Лекин, негадир қон босими бутунлай тушиб кетган беморни жарроҳлар қўлига топширишган. Энди ўлимининг сабабини гистологик ва кимёвий текширувнинг натижаси кўрсатади. Гистологик текширувни олиб бораётган врач Воробьевга 7 сентябрда кўнғироқ қилиб натижаси билан қизиқдим. У ҳозирча бирор аниқ нарса айтиш қийинлигини, шунинг учун учрашиб суҳбатлашиш беҳуда эканлигини билдирди. Хосият ўлимининг олдин 22 кун ичида бемор анафилактик (гемодездан кейинги реакция оқибати) ёки бектериологик (ошқозон ичакларининг ўткир юқумли ёки сурункали вирус касали оқибати) талвасадан ўлганлигини аниқлаш шунча мушкул ва кўп вақт оладиган иш бўлса? Бу текширув нечоғли мураккаб бўлмасин, тиббиётни сал тушунадиган одам Хосиятнинг ошқозон ўткир юқумли ёки сурункали вирус касали оқибатида ўлганлигига шубҳа қилади. Хосиятдаги салбий ўзгариш — ҳароратининг кўтарилиши, қон босимининг кескин тушиб кетиши ҳамшира Назира Муродова гемодез қуйгандан кейин бошланганлигини унинг ҳамхонаси Латофатхон, у билан бирга ишлаган Мукаррамнинг сўзлари ҳам тасдиқлаб турибди-ку! Бўлим бошлиғи «...унинг чап оёғи совуган» деб чалғитмоқчи бўлади. Албатта, энди марҳума чап оёғи совуганми, ўнг оёғими, ёки иккиласими, ўзи келиб айтмайди. Лекин, Хосият билан қўшни хонада ётган Мукаррам эса марҳуманинг бутун аъзои бадани совуб талвасага тушганини тасдиқлапти. Бемор Кибенко ва бўлим мудири Х. Ражабованинг гапи эса (иккиси ҳам бир нарсани тасдиқламоқчи бўлсалар-да) ҳеч бир жойдан чиқмаяпти. Бири беморнинг тинмай ичи кетганлигини таъкидласа, иккинчиси бемор уколдан кейин ўзини жуда яхши ҳис қилиб, ҳатто нок еганини ҳам тасдиқлайди. Ҳеч замонда ошқозон ичаклари оғриб шу касалликдан ўлаётган касал ҳам нок ейдими? Лоф ҳам эви билан-да!

Хосият ўлимининг тафсилоти билан танишганимдан кейин Бухорога қайтишда йўл-йўлакай Пешку ноҳиясидаги Афшона қишлоғига кириб улуг бобокалон аллома, тиббиёт фанининг асосчиси Ибн Сино таваллуд топган ерни зиёрат қилдим. Навоийдан Афшонагача бўлган масофа юз чақирим чиқмас экан. Минг йил бурун яшаб ўтган ҳамюртимиз бемор давоси учун жонини фидо қилишга тайёр бўлган. Биз юқорида номларини тилга олган замондошларимиз эса беморни виждонан шифолаш у ёқда турсин қилиб қўйган ишларини ҳар хил ёлғон-яшиқлар билан хаспўшлашга уринмоқдалар. Мен Хосиятнинг уйида бўлганимда унинг дугонаси Муҳаббат (фарзанди шифокорларнинг бефарқлиги оқибатида ўлган), қўшнилари шаҳардаги касалхоналардан, унда ишлаётган врач ва ҳамшираларнинг совуққон, таъмагирлигидан нолидилар. Бу ҳолга Бухоро вилоят соғлиқни сақлаш бўлими ҳамда Жумҳурият соғлиқни сақлаш вазирлиги раҳбарлари қандай қараркин?

Суннат АЗЛАРОВ.

Ҳазонрезги

Ижтимоий-сиёсий, адабий-бадий, безакли журнал

ЎЗБЕКИСТОН ЛКСМ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ ОРГАНИ
1986 йил июль ойидан чиқа бошлади

№ 12 (54) декабрь, 1990.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Ёш гвардия» нашриёти.

Бош муҳаррир:
Худойберди ТҲУТАБОВ

Таҳрир ҳайъати:
Шоҳруҳ АКБАРОВ
(масъул котиб)
Сергей БРИНСКИХ
Владимир ВОЛОТКО
(бош муҳаррир ўринбосари)
Хуршид ДҲУСТМУҲАММАД
Бахтиёр КАРИМОВ
Эркин МАЛИКОВ
Тоҳир МАЛИК
Латиф МАҲМУДОВ
Алишер МИРЗАЕВ
Вадим НОВОПРУДСКИЙ
Абдуғафур РАСУЛОВ
Акмал САИДОВ
Исроил ТҲУТАЕВ
Пирмат ШЕРМУҲАМЕДОВ
Файзулла ҚИЛИЧЕВ
Музроб ҚУРБОНОВ
Сарридин ГҲУЛОМИДДИНОВ

Бадий муҳаррир:
Султон СУЛАЙМОНОВ
Тех муҳаррир:
Улугбек ЯКВАЛХУЖАЕВ
Мусаҳҳиҳ:
Мақсуда ҲАКИМОВА

«Ёш куч» — «Молодая смена» ежесечасный, общественно-политический и литературно-художественный иллюстрированный журнал

На узбекском языке
Орган ЦК ЛКСМ Узбекистана

Адресимиз: 700113, Тошкент—ЧГСП,
Қатортол кўчаси 60.

Телефонлар:
Бош муҳаррир ўринбосари — 78-94-67.
Масъул котиб — 78-75-94.
Масъул котиб ўринбосари, рассом — 78-94-73.

Бўлимлар:
Мақтаб, фан-техника ва спорт — 78-57-84.
Ижтимоий-сиёсий, адабиёт ва санъат — 78-48-85.
Хатлар — 78-85-64.

Редакция ҳажми 2 босма тобоқдан зиёд асарлар қўлёзмасини қабул қилмайди. Бир босма тобоқ ҳажмидаги асарлар авторларига қайтарилмайди.

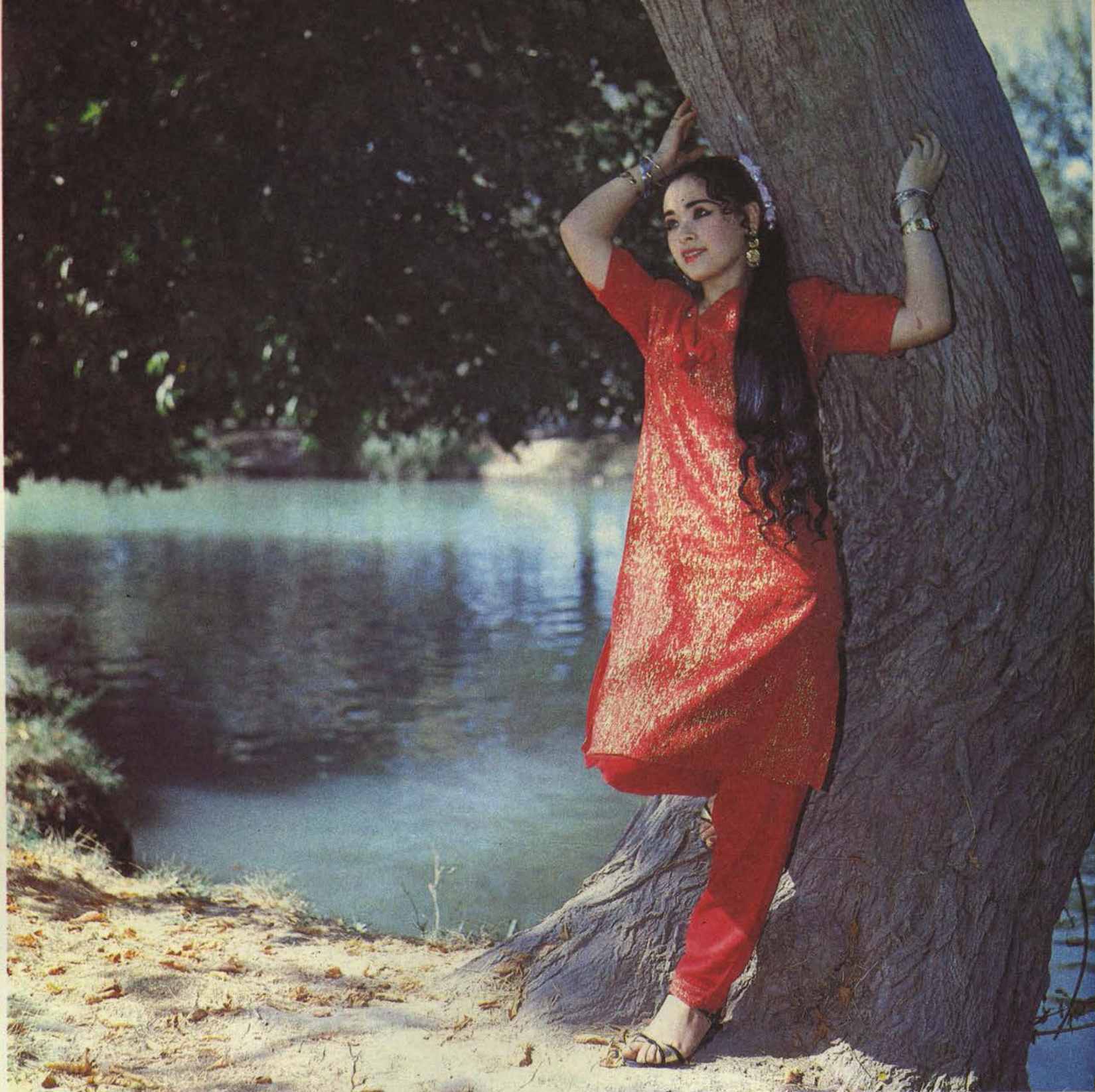
Журналдан кўчириб босилганда «Ёш куч» — «Молодая смена»дан олинди деб изоҳланиши шарт.
«Ёш куч» — «Молодая смена» декабрь, 1990.

© «Ёш гвардия» нашриёти.

Босмахонага туширилди 12.10.90 й. Босишга рухсат этилди 6.11.90 й. Офсет усулида чоп этилди. Китоб-журнал учун офсет қоғози. Формати 70×108¹/₈. Шартли босма листи 5,6. Шартли бўёқ нусхаси 16,8. Нашриёт босма листи 11,4. Тиражи 524722 нусха. Буюртма 4307. Баҳоси 35 тийин.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси.

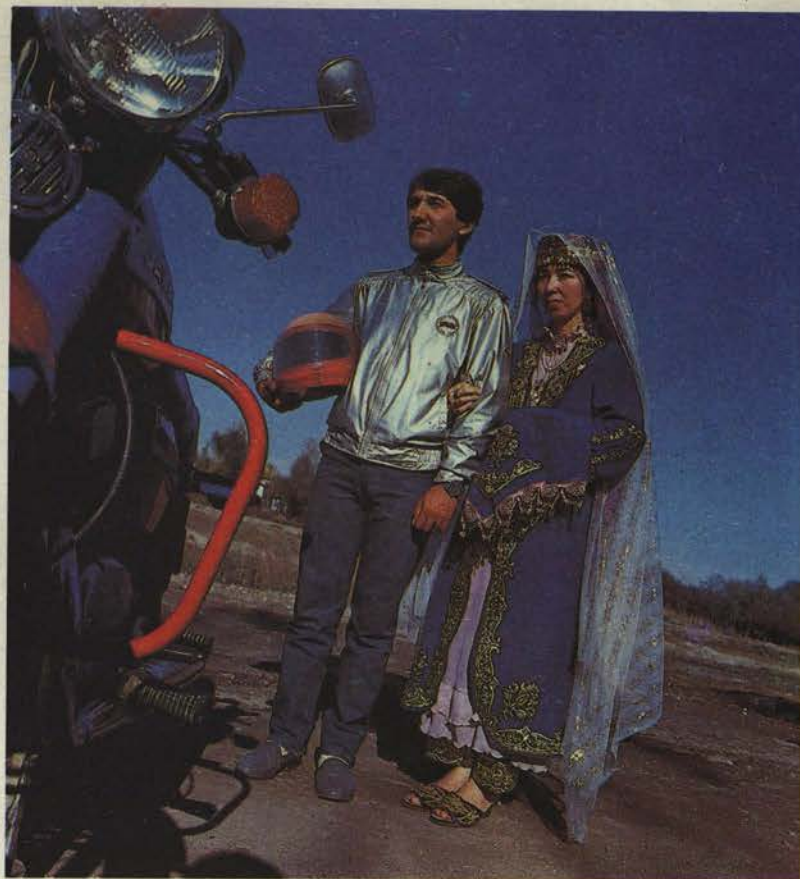
Тошкент 700000, «Правда» газетаси кўчаси, 41

ЁШ КУЧ

1991

ЯНВАРЬ	ФЕВРАЛЬ	МАРТ	АПРЕЛЬ	МАЙ	ИЮНЬ
1 7 14 21 28 8 15 22 29 2 9 16 23 30 3 10 17 24 31 4 11 18 25 5 12 19 26 6 13 20 27	4 11 18 25 5 12 19 26 6 13 20 27 7 14 21 28 1 8 15 22 2 9 16 23 3 10 17 24	4 11 18 25 5 12 19 26 6 13 20 27 7 14 21 28 1 8 15 22 29 2 9 16 23 30 3 10 17 24 31	1 8 15 22 29 2 9 16 23 30 3 10 17 24 4 11 18 25 5 12 19 26 6 13 20 27 7 14 21 28	6 13 20 27 7 14 21 28 1 8 15 22 29 2 9 16 23 30 3 10 17 24 31 4 11 18 25 5 12 19 26	3 10 17 24 4 11 18 25 5 12 19 26 6 13 20 27 7 14 21 28 1 8 15 22 29 2 9 16 23 30
ИЮЛЬ	АВГУСТ	СЕНТЯБРЬ	ОКТАБРЬ	НОЯБРЬ	ДЕКАБРЬ
1 8 15 22 29 2 9 16 23 30 3 10 17 24 31 4 11 18 25 5 12 19 26 6 13 20 27 7 14 21 28	5 12 19 26 6 13 20 27 7 14 21 28 1 8 15 22 29 2 9 16 23 30 3 10 17 24 31 4 11 18 25	2 9 16 23 30 3 10 17 24 4 11 18 25 5 12 19 26 6 13 20 27 7 14 21 28 1 8 15 22 29	7 14 21 28 1 8 15 22 29 2 9 16 23 30 3 10 17 24 31 4 11 18 25 5 12 19 26 6 13 20 27	4 11 18 25 5 12 19 26 6 13 20 27 7 14 21 28 1 8 15 22 29 2 9 16 23 30 3 10 17 24	2 9 16 23 30 3 10 17 24 31 4 11 18 25 5 12 19 26 6 13 20 27 7 14 21 28 1 8 15 22 29

*Билмам нималардан сўйлар бу кўзлар,
Қадди қоматингга қилайми ҳавас.*

Менга фаросатдан,

чиройдан сўзлар.

Марғилон атлас бу,

марғилон атлас.

Индекс 75242

Баҳоси 35 тўйин